

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVÎSİ'NİN
ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
YRD.DOÇ.DR. ZÜLFİ GÜLER

HAZIRLAYAN
SELMA ALEMDAROĞLU

ELAZIĞ-2008

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVÎSİ'NİN
ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu teztarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği- oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Üye

Üye

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ahmet AKSIN

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVÎSİ'NİN ROMAN TEKNİĞİ
BAKIMINDAN İNCELENMESİ

ÖZET

Fuzûlî, Dîvan şiirinin usta şairlerinden biridir. Arap, Fars ve Türk dillerini iyi bilen âlim bir şairdir. Şiir anlayışını ilim üzerine kurmuştur. Tasavvuf, Fuzûlî'nin şiirlerinde çok önemli bir unsurdur. Bütün sevgililer, ilâhi sevgili, yani Tanrı'dır. Bu sevgiyi en güzel ifade ettiği eseri ise Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi'dir.

Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi yapısı ve konusu itibari ile farklı şekillerde ele alınmaya müsait bir eserdir. Eserin bu özelliği düşünülerek roman tekniği bakımından incelemesi yapılmıştır. Bu incelemede eserin bakış açısı, olay örgüsü, zaman ve mekân özelliği ve şahıs kadrosu ele alınmıştır. Bu bölümler altında, eserdeki ilgili bölümler sınıflandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn, Mesnevî, Roman Tekniği

II

T.C.
FIRAT UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCE INSTITUTE
HIGH LICENCE THESIS

STUDY OF FUZULI'S LEYLA AND MECNUN MESNEVİ BY THE WAY OF NOVEL TECHNIQUE

SUMMARY

Fuzuli is one of the proficient poets of Divan poem. He set up his poeu thought upon science. Sufizm is on of the important component of Fuzuli's poems. All of the darlings are divine darling, in the other way God. His best book in which he explained this love is Leylâ and Mecnûn Mesnevi.

Leylâ and Mecnûn Mesnevi is a kind of work that is appropriate for taking in hand by different ways. By thinking this feature of the book, the examination of it is made by the novel technique. In this examination the visual angle of the book, the sequence of the events, features of time and places, persons of the book are studied. Under this stages, the related parts of the book, are classified and explained.

Key words: Fuzulî, Leylâ and Mecnûn, Mesnevi, Novel technique,

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖN SÖZ	VI
GİRİŞ	VII
KISALTMALAR	IX
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1.1-FUZÛLÎ'NİN HAYATI VE SANATI.....	1
1.2-LEYLÂ VE MECNÛNLAR (ÖZELLİKLE FUZULÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN'U) HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	3
1.3-ROMAN OLARAK LEYLÂ VE MECNÛN.....	4
İKİNCİ BÖLÜM	
2. LEYLÂ VE MECNÛN İNCELEMESİ	4
2.1- BAKIŞ AÇISI VE ANLATICI:.....	4
2.2- OLAY ÖRGÜSÜ	10
2.2.1-MECNÛN'UN DÜNYAYA GELİŞİ	11
2.2.2- LEYLÂ VE MECNÛN'UN KARŞILAŞMALARI VE AŞKLARININ BAŞLAMASI.....	11
2.2.3- LEYLÂ VE MECNÛN'UN AYRILMALARI	12
2.2.3.1- LEYLÂ VE MECNÛN'UN KARŞILAŞMALARI	13
2.2.3.2- MECNÛN'UN ÇÖLE DÜŞMESİ	13
2.2.3.3- MECNÛN'UN BABASININ LEYLÂ'YI AİLESİNDEN İSTEMESİ VE BU İSTEĞİN REDDEDİLMESİ.....	14
2.2.3.4 - MECNÛN'UN KÂBE'YE GÖTÜRÜLMESİ.....	14
2.2.3.5- MECNÛN'UN DOĞA'YA VE VAHŞİ HAYVANLARA DERDİNİ ANLATMASI.....	14
2.2.3.6 – LEYLÂ'NİN İNSAN DIŞINDAKİ VARLIKLARA DERDİNİ ANLATMASI.....	15
2.2.3.7. İBN-İ SELAM'IN LEYLÂ'YI GÖRMESİ VE LEYLÂ'YI İSTEMESİ...15	

IV

2.2.3.8- MECNÛN'UN NEVFEL İLE TANIŞMASI VE BAŞINDAN GEÇEN OLAYLAR.....	15
2.2.3.9 – MECNÛN'UN KENDİSİNİ ZİNCİRE VURMASI.....	16
2.2.3.10 – LEYLÂ'NİN İBN-İ SELAM İLE EVLENMESİ.....	16
2.2.3.11 – MECNÛN'UN BABASI'NİN ÖLÜMÜ.....	17
2.2.3.12 – LEYLÂ'NİN KOCASI'NİN ÖLÜMÜ.....	18
2.2.3.13 – LEYLÂ'NİN DİRDİNİ ANLATTIĞI DEVE İLE MECNÛN'UN YANINA GİTMESİ VE MECNÛN'UN LEYLÂ'YI TANIMAMASI.....	19
2.2.4 – LEYLÂ VE MECNÛN'UN ÖLÜMÜ- EBEDİ VUSLAT.....	19
2.3-LEYLÂ VE MECNÛN'DA ZAMAN.....	20
2.3.1-LEYLÂ VE MECNÛN'UN ÇAĞLARI.....	22
2.3.2- GÜNDÜZ.....	27
2.3.3- GECE.....	31
2.3.4- LEYLÂ VE MECNÛN' UN KAVUŞMA ZAMANLARI.....	36
2.3.5- BAHAR ZAMANI(KAVUŞMA).....	40
2.3.6- LEYLÂ VE MECNÛN' UN AYRILMA ZAMANLARI.....	43
2.3.7- KIŞ ZAMANI(AYRILIK).....	46
2.4 - LEYLÂ VE MECNÛN' DA MEKÂN.....	49
2.4.1 - OKUL.....	53
2.4.2 - EV.....	55
2.4.3 - KÂBE.....	58
2.4.4 - SOKAK.....	63
2.4.5 - BAHÇE.....	63
2.4.6 - ÇÖL.....	65
2.4.7 - DAĞ.....	66
2.4.8 - MEZARLIK.....	68
2.4.9 - DÜNYA.....	69
2.4.10 - ÖTEKİ DÜNYA-AHİRET.....	73
2.5 - ŞAHİS KADROSU.....	74
2.5.1 - ASIL KAHRAMAN VEYA BİRİNCİ DERECEDEKİ KAHRAMAN.....	74
2.5.1.1 – MECNUN.....	74
2.5.1.2 - LEYLÂ.....	106

2.5.2 - YÖNLENDİRİCİ KARAKTERLER.....	140
2.5.2.1 – MECNÛN’ UN BABASI	140
2.5.2.2 - MECNÛN UN ANNESİ	145
2.5.2.3 - LEYLÂ NIN BABASI	149
2.5.2.4 – LEYLÂ’ NIN ANNESİ	153
2.5.3 - HASIM VEYA KARŞI GÜÇ	157
2.5.3.1 – LEYLÂ’ NIN KOCASI	157
2.5.4 - ALICI GÜÇ	163
2.5.4.1 - NEVFEL.....	163
2.5.5 - YARDIMCI GÜÇ	168
2.5.5.1 - ZEYD	168
2.5.6 - DEKORATİF UNSUR DURUMUNDAKİ KAHRAMANLAR.....	172
2.5.6.1 - İHTİYAR DİLENCİ	173
2.5.6.2 - AVCI.....	175
2.5.6.3 - TÜRK VE ARAP ASKERLERİ.....	177
2.5.6.4 - HZ. MUHAMMED, HZ. HIZIR, HZ. MUSA	178
3. SONUÇ	180
BİBLİYOGRAFYA.....	182
ÖZ GEÇMİŞ.....	185

VI

ÖN SÖZ

Divan edebiyatında,Fuzûlî'nin yazdığı Leylâ ve Mecnûn mesnevisi önemli bir yere sahiptir.

Fuzûlî'nin yazmış olduğu Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi, farklı bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çalışma esnasında Prof. Dr. Hüseyin AYAN 'ın Leylâ ve Mecnûn, adlı eserindeki beyitler esas alınmıştır. Farklı kaynaklarda, Fuzûlî'ye ait Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin, bazı beyitlerinde sözcük farklılıkları söz konusudur. Eserin incelemesinde esas alınan kaynağa bağlı kalınarak, sözcük anlamları korunarak, ''Metnin Olay Örgüsü'' başlığı altında nesre çevrilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında incelemeye esas olan beyitler ilgili bölümlerde aynen alınmış ve beyitler hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında değerli bilgileriyle yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Zülfi GÜLER'e teşekkürü bir borç bilirim.

ELAZIĞ 2007

Selma ALEMDAROĞLU

VII

GİRİŞ

Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi ilk defa Ali Şir Nevayî tarafından 1483'te yazılmıştır. Bu hikâye Arap ve Fars Edebiyatında da işlenmiş ve yazıldığı dil ve bölgelerde yeni unsurlar almıştır. Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin başlangıcını, ölümü 690-700 yılları olarak gösterilen Kays(Mecnûn) b. Mülevvah Âmirî ile Leylâ binti Mehdi b. Sa'd Âmirîye'nin başından geçen olaylara bağlayanlar vardır. Bazıları ise Emevî ailesinden bir gencin amcası kızını sevip halini ona açıkça söyleyememesi üzerine uydurduğu bir hikâye ve söylediği şiirleri Mecnûn'a isnad etmesiyle doğmuştur, derler. Mecnûn, Kays b. Mülevvah'ın lakabıdır. Ancak çeşitli zamanlarda yaşanmış olayların zamanla Leylâ ile Mecnûn hikâyesi olarak bir araya getirilmiş olması ihtimali daha mantıklıdır.

Fuzûlî, Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsi'ni, Taşlıcalı Yahyâ Bey ile Hayâlî Bey'in teşviki ile yazmıştır.

Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin sadece divan edebiyatı konusu olarak işlendiğini söylemek mümkün değildir. Bu hikâye geniş halk kitleleri arasında söylenmiş ve yazılmıştır. Hatta Karagöz oyunlarına dahi konu olmuştur.

Böylesine tanınmış, zengin bir muhtevası olan Leylâ ve Mecnûn hikâyesi farklı zamanlarla farklı bakış açılarıyla ele alınmalıdır.

Hazırladığımız bu tezin amacı, elimizde bulunan Leylâ ve Mecnûn malzemesini farklı bir yaklaşımla tekrar dile getirmektir. Geniş halk kitleleri tarafından tanınan bir konu sadece bir edebiyat dalına ait olarak düşünülmemelidir. Edebiyatımıza ait böylesine tanınmış konular gerekirse birer masal haline getirilerek çocuklara anlatılmalıdır. Bir konu hakkında yapılan çalışmalar, o konunun esas haline zarar verecek nitelikte değil, konuya daha geniş kitlelere tanıtacak ve sevdirecek mahiyette olmalıdır.

Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi roman tekniği bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme esnasında yapılan açıklamalarda mesnevînin genel yapısına bağlı kalınmıştır. Ayrıca divan edebiyatının dünya görüşü ve Fuzûlî'nin hayata bakış açısı göz önünde bulundurulmuştur.

VIII

Divan şiirinde zaman, mekan, bakış açısı, kişiler konularında yapılan yeterli çalışma bulunmadığı için, yapılan açıklamalarda Fuzûlî'nin eserlerindeki dini yaklaşım göz önünde bulundurularak eserdeki bazı bölümler çeşitli ayetlerle örneklendirilmiştir.

Yapılan çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Fuzûlî, hayatı ve muhiti hakkında bilgi vermiştir. Leylâ ile Mecnûn Mesnevîleri, özellikle Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca roman olarak Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi roman tekniği bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Bu incelemede ana başlıklar, Bakış Açısı ve Anlatıcı, Olay Örgüsü, Leylâ ve Mecnûn'da Mekan, Leylâ ve Mecnûn'da Zaman ve Şahıs Kadrosu, söz konusu olan beyitlerde tespit edildikten sonra beyitlerde bu konuların ne şekilde geçtiği açıklanmıştır.

Çalışmada izlenen metot, roman inceleme teknikleri ışığı altında yürütülmüştür. Çalışmanın işlevsel şekilde ele alınarak incelenebilmesi için eserdeki beyitler ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmı Fuzûlî'nin eserleri ile ilgili genel yargılardan ve değerlendirmelerden oluşmaktadır. Kaynaklar kısmı ise genel roman ve edebiyat kitaplarının yanı sıra Fuzûlî ve eserleriyle ilgili ulaşılabilen çalışmalardan oluşmaktadır.

IX

KISALTMALAR

Ank.	: Ankara
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Edb.	: Edebiyat
F.Ü.	: Fırat Üniversitesi
Hız.	: Hazret
İst.	: İstanbul
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Sos. Bil. Derg	: Sosyal Bilimler Dergisi
T.T.K	: Türk Tarihi Kurumu
Yay.	: Yayınları
y.y.	: Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1-FUZÛLÎ'NİN HAYATI VE SANATI

Fuzûlî hakkında bilinenler pek azdır. Asıl adı Mehmed, babası Molla Süleyman'dır. Tezkirecilerden Rivzi Kerbelâ'da, Müverrih Ali Bağdad'ta, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Sâdikî Hille'de doğduğunu söylerler. Genellikle Fuzûlî-i Bağdâdî diye anılmıştır. Kendisi Türkçe Dîvân'ın önsözünde küçük yaşta okula başladığını, aklî ve naklî bütün bilimleri öğrendiğini söylerse de ne derece bir öğrenim gördüğü bilinmiyor. Şiirlerinde ve öteki kitaplarında görülen bilgi seviyesinden, çok iyi yetiştiği anlaşılıyor. Bunu herhalde kendi çabasıyla başarmış olacaktır.

Bütün ömrünü Hille, Kerbelâ, Necef ve Bağdad arasındaki dar bir bölgede geçiren Fuzûlî, yine kendi dediğine göre bu bölgeden dışarı çıkmamıştır. Yaşadığı topraklar o devirde Osmanlı ve İran ordularının savaş alanı olmuş ve sık sık elden ele geçmiştir. Bu karışıklık içinde sürekli bir koruyucu bulamadan, yoksulluk içinde bir ömür geçirdiği anlaşılıyor. Şiirlerinin bir kıt'asında Muhammed Necefi türbesi türbedarlığının yeniden kendisine verilmesi için ricalar ettiğine göre sürekli ve parlak bir işi olmamıştır. Kanuni Sultan Süleyman Bağdad'ı aldığı anda bütün devlet büyüklerine kasideler sunmuş, ama Osmanlılardan fazla bir ilgi görememiştir. Evkaf gelirleri "zev'id"inden bağlanan dokuz akçalık maaşını almakta bile güçlük çekmiştir. Belki, altı kaside söylediği Bağdad Vâlisi Ayâs Paşa ve Leylâ ile Mecnûn'u adına yazdığı Veys Paşa'dan bir süre yardım gördüğü düşünülebilir. Fuzûlî'nin yaşadığı bu sıkıntılı hayattan memnun olmadığı, Anadolu şairlerinin gördükleri saygı ve yaşadıkları hayata imrendiği ve fırsat İstanbul'a veya Tebriz'e gitmek istediği bâzı şiirlerinden ve Şehzâde Bâyezîd'e yazdığı mektuptan anlaşılıyor.

Fuzûlî "Göçdi Fuzûlî" tamlamasının gösterdiği 963/1556 yılında Kerbelâ'da taûndan ölmüştür.

Fuzûlî, Arap, Fars ve Türk dillerini iyi bilen âlim bir şâirdir. Şiir anlayışını Türkçe Divân'ın önsözünde açıklamıştır. "İlimsiz şiir, esâsı yok divâr olur ve esassız dîvâr gâyetle bî-îtibâr olur" sözlerinden sonra gençliğinde aşk şiirleri yazdığını ama bunların uzun ömürlü olmayacaklarını anladığından gece gündüz çalışarak bütün ilimleri öğrendiğini söylemiştir. Şiir insana Tanrı vergisidir. Tanrı şiir kabiliyetini pek az kuluna ihsan etmiş, peygamberlerine ve hattâ Hz. Peygamber'e bile vermemiştir.

Fuzûlî her tür şiir yazdığı halde daha çok gazel şâiri olarak tanınmıştır. Gazellerin konusu olan aşk, tasavvufi aşktır. Gençlik hevesiyle söylediği şiirlerinde beşerî aşkı anlatmış, daha sonra bunu bırakıp tasavvufi aşkı işlemiştir. Bu gelişmede Leylâ ve Kays'ın aşklarında da açıkça görülür. Tasavvuf, Fuzûlî'nin şiirlerinde çok önemli bir unsurdur; bütün sevgililer ilahi sevgili, yani Tanrı'dır. Tasavvufi mânâ gerçek tasavvuf şâirlerde olduğu gibi açıkça söylenmiştir; ilk bakışta anlaşılmaz. Beyitlerin tasavvufi anlamlarını çıkarabilmek için derinliğine inmek ve bazı terimlerle ipuçları bulmak lâzımdır.

Fuzûlî, acı ve ızdırıp şâiridir. Aşkı bu yönüyle görür. Ayrılık dert ve üzüntüyü arar; kavuşmayı, neşeyi ve mutluluğu istemez. Acı çekmenin insanı olgunlaştırdığı, yücelttiği fikrindedir. Bu bakımdan acı çekmekten hoşlanır.

Dünya görüşü karamsardır. Dünya geçici ve acılarla doludur. İnsanın kaderinde hayatta acı çekmesi yazılıdır. Bunu kimse değiştiremez. Bu yüzden dünyaya ve aldatici zevklerine bağlanmamalıdır. Fuzûlî, yalnızlık ve yoksulluk içinde bir köşeye çekilip yaşamaktan memnundur. Bu dünyada mutlu olanlar, kötülerle cahillerdir.

Mazmun kullanmaktaki ustalığı Fuzûlî'nin en önemli özelliklerindedir. Mazmunları bir hasırın telleri gibi örülmüş ve iç içe geçmiş bir biçimde kullanmıştır. Beyitlerinin ilk bakışta anlaşılacak sâde bir anlamı vardır. Okuyucu bunu kolayca anlar ve beğenir. Bir de bunun altında, ancak düşünülüp bulunabilecek derin bir anlam gizlenmiştir. Derine inildikçe, mazmunlar çözümlenip kelime ve hayaller arasındaki ilişkiler buldukça ve tasavvufi anlam ortaya çıkarılınca şiirin güzelliği artar. Bu bakımdan her bilgi ve kültür seviyesindeki okuyucu onun şiirlerini beğenmiş ve ünü çok geniş alanlara yayılmıştır.

Fuzûlî'nin şiiri tam manasıyla liriktir. İçten ve samimiyetle söylenmiştir. Düşüncelerini, heyecanını, üzüntüsünü olduğu gibi okuyucunun yüreğine aktarır, şiirlerinin çoğu hazırlıksız, hemen o anda ve kolayca söylenmiş intibâmı veren birer sehl-i mümteni örneğidir.

Fuzûlî üç dilde ve çok eser vermiş bir şâirdir. Manzum eserleri yanında mensur eserleri de vardır. Bunların içinde özellikle Türkçe Dîvân ve Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi ile tanınmıştır. (Büyük Türk Klasikleri, 1986: 308, 309)

1.2-LEYLÂ VE MECNÛNLAR (ÖZELLİKLE FUZULÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN'U) HAKKINDA GENEL BİLGİ

Leylâ ile Mecnûn hikâyesi, Yusuf ile Züleyha, Hüsrev ile Şirin, Süheyl ile Nevbahar, Vamık ile Azra gibi eski edebiyatın, çift âşık kahramanlı hikâyelerinden biri Yusuf ile Züleyha'dan sonra en yaygın olanıdır.

Leylâ ile Mecnûn hikâyesini öteki hikâyelerden ayıran başlıca özellikler, kahramanlarını, birbirine kavuşturmadan ölüme götüren ıstıraplarla dolu umutsuz bir aşkın tasvir edilmiş olmasıdır. Konu belirli bir dekar içinde zamana ve belli bir yere bağlı bulunmaktadır. (Levend, Agah Sırrı, Arap, Fars, ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikayesi, T.T.K, Basımevi, Ank. 1959)

Leylâ ve Mecnûn hikâyesi ilk kaynağı olan Arap Edebiyatında, sonradan Mecnûn lakabını alan Kays'ın sevgilisi Leylâ için söylediği şiirlere bu şiirleri açıklamak üzere yapılan yorumlardan ve bunlara eklenen söylentilerden meydana gelmiştir. Hikaye Arap, edebiyatında X.yy'dan beri yaygın bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı, hangi tarihte tertip edildiği bilinmemekle birlikte, Ebû Bekrini'l-Vâlibî'nin Dîvanü Mecnûnı Leylâ'sıdır. Şair Ahmed Şevki da hikâyeyi manzum piyes haline sokmuş, eser "Mecnûnü Leylâ" adı altında basılmıştır.

Fars edebiyatında, bu kıssayı ilk defa planlı bir hikâye şekline sokan Genceli Nizâmî'dir. Nizâmî'nin eseri 4718 beyittir.

Nizâmiden sonra aynı konuyu ele alan Emir Husrev'dir. Bu şairden sonra sırasıyla Camî, Mektebî, Hatifî, aynı konuyu anlatan eserler yazmışlardır. Fars edebiyatında Leylâ ve Mecnûn hikâyesini eserlerine konu edinen başka şairler de vardır.

Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnûn hikâyesine ilk defa değinen Gülşehrî'dir. Şair Mantıku't-tayr adlı eserinde Mecnûn'un efsaneleşmiş aşkını örnek olarak alır. Gülşehrî'den sonra Âşık Paşa, aynı konuya dokunur. Şair Garibnâme'de sonu Allah'a varan gerçek âşkı anlatmak için Mecnûn'un aşkını anlatır.

Edebiyatımızda Leylâ ve Mecnûn kıssasını büyük bir hikâye konusu olarak ilk defa ele alıp nazmeden şair, Edirmeli Şâhidî'dir. Şâhidî sonra Nevaî, Bihiştî, Hamdullah Hamdi, Ahmed Rızvan, Kadimî, Celilî, Sevdayî, Hakirî, Larendeli Hamdi, Salih, Halife,

Atayî, Faizî, Örfî, Andelib, Nakam, adlı şairler gelir. Bunların dışında Türk edebiyatında aynı konulu eserler yazan şairler vardır.

1.3-ROMAN OLARAK LEYLÂ VE MECNÛN

Leylâ ve Mecnûn hikâyesi, divan edebiyatında mesnevî şeklinde vücut bulmuştur. Her ne kadar halk arasında yüzyıllarca anlatılmış bir hikâye olsa dahi edebi hüviyetini divan şiirinde, mesnevî şeklinde kazanmıştır. Anlatılan bu hikâyenin konusu, iki gencin kavuşmadan yaşadıkları hazin aşk olarak özetlenir. Böyle basit görünen bir konu usta şairlerin kalemleriyle eşsiz birer edebi eser haline gelmiştir. Yani bu hikâyeyi kıymetli kılan, hikâyenin eşsiz konusu değil, ona vücut veren divan şairlerinin marifetidir.

Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi bir roman olarak görmek doğru bir yaklaşım olmaz. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda eserin bir roman mahiyetinde olduğu görülür savunulur. (Mehmet Kahraman, Leylâ ve Mecnûn Romanı) Ancak edebi olarak bir eser vücuda geldiği şekliyle anılmalıdır.

Edebi eserler hakkında farklı yaklaşımlarla yapılan çalışmalar o eserin asıl yapısını bozamaz. Amacımız bir mesnevî olan Leylâ ve Mecnûn'a roman penceresinden bakmak olmuştur.

2. LEYLÂ VE MECNÛN İNCELEMESİ

2.1- BAKIŞ AÇISI VE ANLATICI:

Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin temelde bakış açısı hakim bakış açısı olmasına rağmen anlatıcının sözü kimi zaman kahramanlara teslim ettiği görülür. Bakış açısında, mesnevînin içindeki gazellerde Fuzûlî'nin kendi ağzından söyleyişlere de yer verilir. Nitekim aşağıdaki kısım mesnevînin içinde gazel şeklinde kafiyelenmiş bir parçadır. Gazelin makta kısmında “Bi-hamdi'llâh Fuzûlî rind ü rüsvâlıkda meşhûrem.” İfadesiyle anlatıcı, kendisinin mevzuya özne olduğunu açığa çıkarmaktadır. Fakat mesnevîdeki metin halkalarındaki bakış açısının incelenmesinde farklı bir bakış açısı vardır. “Metin halkalarının teşekkülü ve tanziminde onların eser denilen bütünü meydana getirmesinde bakış açısının rolü inkar edilemez” (Aktaş, 1998:81). Hatta itibari alemin yaratılmasında da bakış açısının payı vardır. En azından, bu âleme ait unsurların ele alınan vaka çevresinde bir araya getirilmesi işi bakış açısı ile ilgilidir (Aktaş,1998:81). Bu açıdan

bakıldığında mesnevî içindeki gazellerin bakış açısının itibari bir metin olarak mesnevîden farklı olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Divan şairlerinin kendilerinden bahsederken pek alçakgönüllü davranmadıkları düşünüldüğünde gazellerdeki kahramanın – şairin kendisinin- kendini yansıtırken abartıdan ve kuvvetli bir enaniyeti yansıtmaktan çekinmedikleri fark edilebilir. Fuzûlî'nin gazellerdeki tavrının, kendini övmekten ziyade acı konusundaki üstünlüğünü ifade etmek şeklinde tezahür ettiği görülür.

856 Mana kim ta'ne eyler kim nasîhat ehl-i âlemden
Hoşem kim i'tibar-ı aşk ile her dilde mezkûrem

857 Belâ-yı aşk u derd-i dûst terkin kılmazem zâhid
Ne muştâk-ı behiştem sen kimi ne tâlib-i hûrem

Bu iki beyit mesnevînin içindeki bir gazelden alınmıştır. Ve gazellerde men (ben) denilen eserin yaratıcısı Fuzûlî'dir. Böylece yazar gazellerde öykü kurgusundan farklı bir gerçeklik düzlemi oluşturmuştur. Bu düzlem itibari olmaktan ziyade gerçek dünyayla iç içedir. Bu beyitlerde Fuzûlî kendinden bahsederek mesnevî kurgusuna gerçek hayatı da dahil etmiştir. Tabi burada maksat şairin şairiyetini ispatıdır. Bunu da acısının büyüklüğüyle ölçmekte yaşanan dünya içinde bir nevi kendini kahramanlaştırmaktadır.

858 Hayâl-i çîn-i zülf ü tâk-ı ebrûsiyle zevküm gör
Sanasen haşmet ile Kısriyem kadr ile Fağfûrem

859 Garaz bir ad imiş âlemde men hem eyledüm bir ad
Bi-hamdi'llâh Fuzûlî rind ü rüsvâlıkda meşhûrem

858 ve 859 numaralı beyitlerdeki ek-fiilli ifadeler (Fağfûrem, Kısriyem, meşhûrem) kelimelere 1, tekil şahıs anlamı katmakta ve “Fuzûlî” ifadesi de bu birinci tekil şahısın yazar olduğunu işaret etmektedir. Bu iki beyitte de sözü söyleyen ve kahramanlaştırılan yazardır.

934 Uşşâk sefâhetin kılup yâd
Bu şi'ri ne hoş demiş bir üstâd

941 Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözi elbette yalandur

93 ve 941 numaralı beyitler aynı gazel içindedir. Gazel mesnevîye göre üstad tarafından söylenmiştir. Gazelin makta beyitinde Fuzûlî'nin isminin geçmesi üstad olarak belirlenen kişinin Fuzulî olduğunun göstermektedir. Şair mesnevînin içinde var olup bir anlamda “tecrîd” sanatı yapmaktadır. Bu yolla hem hikâyeye katılmakta hem de kişi olarak hikâyeden kendini soyutlamaktadır.

983 Der imiş düşmen ki hem-demdür Fuzûlî yâr ile
Her sözi bühtân ise hakkâ bu söz bühtân değül

Yukarıdaki beyitin başlığı “Bu gazel Mecnûn dilindedir.” Şeklinde belirlenmişse de divan edebiyatı geleneğine bağlı olarak makta beyitinde yine şair kendi adını kullanmak zorundadır. Bu yüzden anlatıcı kişinin yansıtılmasında farklılaşma olmuş, anlatıcı Mecnûn'ken Fuzûlî ortaya çıkmak zorunda kalmıştır. Bu divan şiirinin katı kuralları içindeki teknik bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar.

1364 Yoh Fuzûlî haberüm mutlak özümnden bes kim
Vâlih-i nakş-ı hayâl-i ruh-i dildâr olubem

1451 Fuzûlî ayb kılma yüz çevirsem ehl-i âlemden
Neden kim her kime yüz dutdum andan yüz belâ gördüm.

Alıntı yapılan son iki beyit Mecnûn'un ağzından yazılmış bir kısımdır. Gazelde Mecnûn Fuzûlî'yi muhatab almaktadır. Buradan Mecnûn'un itibari metin içinden gerçek dünyayla –itibari alemin yaratıcısıyla, yani Fuzûlî ile - ilişki kurduğunu en azından kendi yaratıcısından haberdar olduğu algılanmaktadır. Fuzûlî Mecnûn için bir dert ortağı olarak mesnevînin kahramanları içine katılmaktadır. Burada Fuzûlî'nin konumu müşahit bakış açısidir. Müşahit bakış açısı roman tekniği açısından şöyle tarif

edilmektedir: “ Anlatma esasına bağılı bazı metinlerde anlatıcının kahramanlardan daha az malumatı olduğu görölür. Bu gruba giren eserlerde ve yazı parçalarında anlatıcı vaka içinde yer alan şahıs kadrosunu teşkil eden fertleri bir kamera tarafsızlığıyla izler; onların geçmişı, ruh halleri hakkında bilgi vermeden yaptıklarını gözler önüne serer (Aktaş, 1998:113).

Mecnûn’un bakış açısı ise kahraman bakış açısıdır. Kahraman bakış açısı: “Anlatma esasına bağılı itibari metinlerde vaka, şahıs kadrosu ve mekâna ait hususiyetler kahramanlardan biri tarafından nakledilir. Bu durumda anlatıcı söz konusu kahramanın müşahede kabiliyeti, tecrübesi ve bilgi seviyesiyle sınırlıdır. Kısacası anlatıcı, kahramanlardan birisiyle aynıleşir. (Aktaş,1998:100)” şeklinde ifade edilir.

1711 Meğer bilindi Fuzûlî sana felek hâli

Ki varını bu cihânun yoh i‘tîbar etdün

Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi’nin bakış açısı bakımından en ilginç olan tarafı gazellerin üstündeki açıklamalarla bakış açısındaki değışiklikler yaratılmasıdır. Alıntı yapılan gazelin üstünde “Bu gazel Leylî dilindedir.” Şeklindeki ibare gazellerde bakış açısının değıştiğini göstermektedir. Fuzûli farklı kısımlarda farklı kişiliklerin ruhuna bürünerek bu kişileri okuyucuya aktarmaktadır. Bu teknik bize Orhan Pamuk’un “ Benim Adım Kırmızı” romanını anımsatmaktadır. Nitekim bu romanda da her kahraman kendi dili ile konuşmaktadır (Pamuk,1998). Gazellerin baş kısmındaki ibare (Bu gazel Mecnûn dilindedir) roman tekniğı açısından teknik bir zayıflık olarak düşünölse de ya da bize Ahmet Mithat Efendi’nin ansiklopedik bilgi verme tavrını anımsatsa da bu teknik bir kusurdan ziyade teknik bir karmaşıklıkır. Bu, gerçekliğin yansıtılması ile ilgili bir sorun olarak algılanmalıdır. ”Günlük yaşamdaki, bilimdeki ve sanattaki yansıtmayı farklılıkları açısından araştırmak istiyorsak, o zaman her üçünün de aynı gerçekliğı yansıttığını göz önünde bulundurmalıyız.” (Lukacs;1999:37) Fuzûlî’nin tarihsel bir gerçeklik olarak varlığı, mesnevî kahramanlarının sanatsal gerçeklikleri ve hayattaki gerçeklik arasındaki bağıın her bir unsurun bir diğlerinden haberdar olma süreci içinde var oluşu yansıtmadaki teknik bir bilinçtir yani Fuzûlî’nin kahramanlarından haberdar olduğu kadar kahramanlar da Fuzûlî’nin varlığından haberdardır. Zira divan edebiyatında kurgu genel olarak hep gerçekdışı olarak nitelense de divan zaten

edebiyatının gerçeküstülüğü inandırma gayesiyle oluşturulmuş bir kurgu değildir. Nitekim Fuzûlî'nin “şair sözü elbette yalandır.” İfadesi bu kurgunun inandırıcılık gibi bir gayesinin olmadığını açık bir göstergesidir. Zaten “eskiye hücum edilen noktalar onu evvela hakikate sonra da tabiata aykırı bulunmasıdır. (Tanpınar, 1997: 421) Yalnız gerçekçilik iddiasında bulunmayan bir edebiyatın gerçekçi bir eleştiri anlayışıyla yorumlanması mantıklı olmayacaktır.

1962 Fuzûlî her zaman bir ta'n ile bağrum kılursen kan

Aceb bilmez misen aşkdan geçmek değil âsân

AÇIKLAMA: Ey Fuzûlî her zaman bir ayıplamayla bağrımı kan edersin. Aşkta vazgeçmenin acaba kolay olmadığını bilmez misin? (Ayan, 2005:291)

Üstteki beyit Leylâ ve Mecnûn'un içinde, “ Leylâ'nın dilinden yazılmış murabbadan alınmıştır. (Ayan, 2005:290) Bu kısımda Leylâ doğrudan Fuzûlî 'ye sitem etmektedir. Yine kahraman kurgunun içinden -yani yazınsal gerçeklikten- sosyal gerçekliğe bir köprü kurmaktadır. Bu çift taraflı bir farkındalıktır; zira aslında Leylâ bir roman kahramanı gibi yazarın zihninde var olmuş bir kahraman değildir. Sadece Leylâ'nın var oluşunun içinde yüzlerce yılın tortusu, kültür, yaşam tarzı, gelenek ve Doğu'nun aşk anlayışı gizlidir. bu yüzden Leylâ'nın yazarına dahi söyleyecek sözü vardır. Beyitin Türkçe açıklaması Leylâ'nın bakış açısını daha iyi anlamamıza imkan tanıyacak niteliktedir.

Fuzûlî kahramanlarının hepsine karşı duygusal davranmaktadır. Bu romantik bir bakış açısının göstergesidir. Romantizm, akla karşı duygu, nesnelliğe karşı öznellik, amprisizme (tecrübî, içkin) karşı transandentalizm (aşkınlık), topluma karşı birey karşıtlıkları üzerine kurulmuştur. Klasisizm ile Romantizm arasındaki temel fark, Klasisizmde insanın fikir, romantizmde ise duygu tecrübesinin ön plana çıkarılmış olmasıdır. Romantizm, bu ikilem arasında klasisizm ve duygu okulunun aşırılıklarını törpüleyerek orta bir yol üzerinde karar kılmıştır. Yani ne duygudan yoksun düşünce, ne de düşünceden yoksun duygu tercih edilmiştir. (Çetişli, 1998:58). Divan şiirinde; zıtlıklar, duygu ve hayale geniş yer verilmesi, cemaat anlayışı, İslamî söylemin belirginliği romantik bir bakış açısının göstergeleridir. (Yıldırım, 2006, a: 98-107)

2277 Fakr u fenâ saâdeti verdün Fuzûlîye

Anda olan saâdet-i fakr u fenâ hakı

Bu kısım Mecnûn'un münacatının son kısmıdır. Söz Mecnûn'un ağzından çıkmaktadır. Yani Mecnûn yakarışında Fuzûlî'ye de yer vermektedir. Yazar olarak Fuzûlî'nin Mecnûn ağzıyla yalvarması mesnevîlerde gerçek ve kurgunun iç içe geçtiğinin göstergesi olarak düşünülmelidir.

2429 Hîç kim cânân için cân vermeğe lâf etmesün

Kim gelüpdür bu sıfat ancak Fuzûlî şânına

Mahlas, şairlerin şiirlerinde kullandıkları takma addır. Hangi şiirin kime ait olduğu mahlaslarından anlaşılır. Mahlas, adeta bir gelenek halini almış ve usta şair, yeni yetişmekte olan şaire mahlas bulmuştur. Şairin mahlasını kullandığı beyte genellikle mahlas beyti adı verilir. Mahlas beyitleri, bir bakıma şiirin sona erdiği, şairin halâsa erdiği bölümdür. Şair, bu beyitte mahlasını kullanarak tecrid sanatı yapar ve kendini soyutlar. Böylece bu son bölümde ne söylemek istiyorsa onu daha rahat söyler. Mahlas beyitleri aynı zamanda kendilerini övme amacıyla kurulan beyitlerdir. Şair, burada kendi övgüsünü yapar. Bunu yaparken kendi şairliğinden ve dönemin şiir zevkine de bahseder. Yapılan araştırmalar, şairlerin, mahlas beyitlerinde de şiir, şairlik ve dönem üzerine düşündüğünü, yorumda bulunduğunu göstermektedir.(Akarca, 2006:16). Fuzûlî'nin de poetikasının acı ve ıstırapla dolu olduğu düşünüldüğünde kendini övme şeklinin acılarının büyüklüğü ile olması gayet doğal bir durum olarak bu beyitte karşımıza çıkmaktadır.

2565 Sırr-ı aşkın etmedi ancak Fuzûlî âşikâr

Bu mubârek işi her kim etdi pinhân etmedi

2719 Fuzûlî âlem-i sûretde ser-gerdân gezer gâfil

Zehi gâfil bu sevdânun ser-encâmın hayâl etmez

Yukarıdaki beyitler Fuzûlî'nin metin üzerinde asıl olan hâkim bakış açısının yansıtıldığı beyitlerdir.

2764 Târîh-nüvîs-i hâl-i eyyâm

Bu kıssaya beyle verdi itmâm

2845 Erbâb-ı zemâneye verüp pend

Bu şi'ri ne hoş demiş hîred-mend

Yukarıdaki beyitlerde de Fuzûlî tecrid sanatıyla kendini tarihçi, akıllı adam şeklinde takdim etmiş, metine akıcılık kazandırmayı amaçlamıştır.

Sonuçta “Kısaca söyleyecek olursak anlatıda bir anlatıcı görülebilir yahut görünmeyebilir. Anlatıcı, anlatılan hikâyenin bir şahsı olabilir, yahut hikâyenin dışında olabilir. Bazen bir anlatıda bir çok anlatıcı bulunabilir. Ancak bu anlatıcılar, aynı anlatı seviyesine ait olmayabilir: Çerçeve hikâyenin anlatıcısı, hikâyeyi anlatırken hikâyenin içinde yer alan diğer anlatıcı kahramanları ortaya çıkarabilir. (Akdeniz, 2001:2)

Sonuç olarak hikâyenin genelinde tanrısal bakış açısı hakimdir. Lakin şair, gazelerde sözü kahramanlara teslim eder. Bunu da “ bu gazeldilindedir.” şeklindeki başlıklarla yapar. Söz kahramanlara teslim edildiğinde “müşahit” bakış açısı esere hakim olur.

2.2- OLAY ÖRGÜSÜ

Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi, olay örgüsü bakımından, olayın kırılma noktalarına göre (konunun yön değiştirdiği bölümler) dört ana başlık halinde ele alınacaktır. Bu ana başlıklar altında meydana gelen diğer olaylar alt başlıklar biçiminde belirtilecektir. Mesnevîde ele alınacak ana başlıklar şu şekilde sıralanmıştır;

- 1- Mecnûn'un Dünya'ya Gelişi
- 2- Leylâ ve Mevnun'un Karşılaşmaları ve Aşklarının Başlaması
- 3- Leylâ ve Mecnûn'un Ayrılmaları
- 4- Leylâ ve Mecnûn'un Ölümü- Ebedi Vuslat

2.2.1-MECNÛN'UN DÜNYAYA GELİŞİ

Vaktiyle Arap beyleri arasında zengin bir kişi, kabilelerin başkanlığına geçmiştir. Ancak bu kişinin kendinden sonra mirasının bırakacağı bir varisi, bir oğlu yoktur. Allah'a çok yalvaran ve dua eden bey'in sonunda duası kabul görür ve bir oğlu olur.

Olayın kırılma noktalarından biri Mecnûn'un dünyaya gelişidir. Çünkü; Fuzûlî bu gelişini kendi dünya görüşüne göre, bir düşünüş olarak adlandırmıştır. Dünya, tasavvufî görüşe göre bir ayrılık ve sürgün yeridir. Fuzûlî bu düşünüşü şöyle dile getirmiştir.

471 Ol dem ki bu hâk-dâne düşdü

Halini bilüp figâna düşdü

Mecnûn, dünyaya geldiği günden itibaren feryad etmeye başlamıştır. Hatta mesnevîde Mecnûn'un ağzından dünyaya gelişini ile ilgili şikayetler dile getirilir. Bu dünyanın bir gam ve keder yeri olduğu anlatılır. Mecnûn'un bu feryatlarını hiçbir meşguliyet dindiremez.

Fuzûlî eserin başından itibaren, Mecnûn'a kendi hissettiklerini yaşattırır. Düşüncelerini Mecnûn'a anlattırır. Dünyaya yeni gelen bir çocuk konuşamayacağı halde, Mecnûn yani Fuzûlî dünya ile ilgili şikayetlerini dile getirmiştir.

2.2.2- LEYLÂ VE MECNÛN'UN KARŞILAŞMALARI VE AŞKLARININ BAŞLAMASI

Mecnûn, okul çağı gelince ilim öğrenmek için okula gönderilir. Mesnevî'de ikinci kırılma noktası olarak ele alabileceğimiz konu Mecnûn'un okula başlamasıdır. Çünkü Mecnûn okulda Leylâ ile karşılaşır. O güne kadar mutsuz olan, bulunduğu mekânı bir gam yurdu olarak gören Mecnûn'un Leylâ'yı görmesi onun dünyaya bakışını değiştirir. Çünkü Leylâ bulunduğu her mekânı cennete çevirir. Dünya Mecnûn'un gözünde bir cennet olmuştur. Çünkü içerisinde Leylâ yaşamaktadır.

Okulda birbirini gören iki genç âşık olurlar. Öyle ki birbirlerinin dışında hiçbir varlığı görmez, hiçbir sesi işitmez olurlar. Leylâ Mesnevîde dış görünüş bakımından karşı konulamaz bir güzelliğe sahip olarak tasvir edilir. Mecnûn'un bu güzellik karşısında gözleri adeta kör olmuştur. Farklı kaynaklarda Leylâ'nın fiziksel görünüşüyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Aslında Leylâ'nın güzel bir kadın olmadığı, sadece

Mecnûn'un büyük aşkının ona bu güzelliği kazandırdığı da söylenir. Ancak Fuzûlî Leylâ'yı Mesnevî'ye dahil ettiğinde şöyle tarif etmiştir;

542 Ayruksıca şekl-ü hoşca peyker

Yahşıca sanem güzelce dilber

543 Alem ser-i muyunun tufeyli

Mahbube-i âlem adı LEYLİ

Mecnûn Leylâ'yı görünce hem mutlu olur hem de dertli olur. Çünkü aşk Mecnûn'a hem zevk hem de dert vermiştir. Dünya'nın anlamını Mecnûn henüz anlamıştır. Dünyaya geldiği vakit duaları yalvarışları bu yöndedir. Beklentisi hep gam ve dert olmuştur. Kazandığı bu aşk duygusu onu yeni bir yola iletir. Mecun'un Leylâ'ya aşık olması hayatına bir anlam kazandırır. Artık girdiği bu yolda hiç durmadan yürüyecektir. Leylâ'nın aşkı sadece bir görüntüdür. Mecnûn bu aşk perdesinin ardındaki gerçeği aramaya başlamıştır. Mesnevî'nin sonuna kadar bu perdeyi aralamaya çalışır. Mesnevî boyunca amacı Leylâ'ya kavuşmak gibi görünse de aslında isteği Leylâ değildir.

2.2.3- LEYLÂ VE MECNÛN'UN AYRILMALARI

Mesnevî'nin üçüncü kırılma noktası denilebilecek bölüm Leylâ ve Mecnûn'un ayrılıklarının başlamasıdır. Bu ayrılık Mesnevî'nin ana konusudur. Konunun tamamında aşk ve ayrılık kavramları ele alınmıştır. Fuzûlî'nin bakış açısına göre insan, insan oluşunun tadını aşkla bulur. Bu aşkın hakikati ayrılıkla sınanır. Ayrılık olmadan, acı çekilmeden hakikat bulunamaz. Doğal olarak Leylâ ve Mecnûn'un aşkı da bu sınavdan geçmek zorundadır.

Leylâ ve Mecnûn'un aşkı gün yüzüne çıkınca ayrılık başlamıştır. Leylâ'nın annesi, Mecnûn ile olan münasebetini işitince Leylâ'yı azarlamış ve artık onun okula gidemeyeceğini, mekânının ev, arkadaşının da kendisi olduğunu söylemiştir. Leylâ bunları duyunca çok üzülür. Artık, Leylâ eve kapatılmış ve kimseyle görüştürülmemiştir.

Mecnûn bu durumu Leylâ birkaç gün okula gelmeyince fark etmiştir. Böylece Mesnevî'nin iki kahramanı için acı dolu günler başlamıştır. Bu ayrılık esnasında iki kahraman da farklı olaylar yaşarlar. Ancak bu olayların tamamında fiziksel anlamda birlikte olmasalar dahi hep kendilerini birlikte tasavvur etmişlerdir.

2.2.3.1- LEYLÂ VE MECNÛN'UN KARŞILAŞMALARI

Mesnevî'de ayrılık başladıktan sonra iki aşğın ilk kez yeniden karşılaşmaları bir bahar tasviri ile birlikte yapılmıştır. Çok mutsuz görünen Mecnûn arkadaşlarının ısrarı ile dışarıya çıkar. Leylâ ile karşılaşacakları için Fuzûlî mevsimi, mekânı güzelleştirmiştir. Sevgili ile karşılaşılan, onun gül yüzünün görüldüğü mevsim, bahar mevsimidir.

Leylâ'yı gören Mecnûn ne yapacağını şaşırır. Leylâ da Mecnûn gibidir. Bir süre birbirlerine bakan aşıklar kendilerinden geçerler. Leylâ olay yerinden uzaklaştırılır. Kendilerine geldikleri vakit yine birbirlerini ayrı yerlerde bulurlar. Mecnûn olanlara çok üzülür ve kendini paralar, Leylâ ise kanlı göz yaşı döker.

2.2.3.2- MECNÛN'UN ÇÖLE DÜŞMESİ

Mecnûn yaşadığı bu ayrılık olayından sonra çok üzülmüştür. Mesnevî'de Mecnûn'un çöle gitmeye karar vermesi kahramanı bireyselleştirmiştir. Mecnûn bu bölümden sonra insanlarla olan münasebetini yitirir. Artık insanların yaşadığı yerlerde bulunmamış, onlardan hep kaçmıştır. Çünkü Leylâ'yı Mecnûn'dan ayıran varlık insan olarak görülmüştür.

Mecnûn çöllere düştükten sonra soyutlaşmıştır. Bu, Mecnûn için dünyada iken dünyadan kaçma olarak nitelendirilebilir.

Bu durumu öğrenen Mecnûn'un babası onu çöllerde aramaya gider. Mecnûn'u çölde perişan bir halde bulan babası bu duruma çok üzülür. Onu eve götürmek için çok uğraşır ancak başarılı olamaz. Sonunda Mecnûn'a kendisiyle birlikte gelmesi için yalan söylemek zorunda kalır. Leylâ'nın kendisini çağırdığını ve Mecnûn'u Leylâ'nın yanına götüreceğini söyleyince Mecnûn babası ile eve döner.

Eve getirilen Mecnûn'a annesi ile babası bir çok öğütte bulunsalar da Mecnûn bunları dinlemek istemez ve reddeder. Babası Mecnûn'a başka güzellerin olduğunu, isterse onu güzel bir kızla evlendirebileceğini söylese de Mecnûn bunu kabul etmez.

2.2.3.3- MECNÛN'UN BABASININ LEYLÂ'YI AİLESİNDEN İSTEMESİ VE BU İSTEĞİN REDDEDİLMESİ

Çaresiz kalan Mecnûn'un babası Leylâ'yı babasından istemeye karar verir. Ancak Leylâ'nın babası bu isteğe olumsuz yanıt vermiştir. Çünkü Mecnûn akli başında olmayan biri olarak nitelendirilmiştir. Ancak kendine bir düzen vermesi, normal insanlar gibi davranması halinde durumun tekrar değerlendirilebileceği söylenir. Bu durumu Mecnûn'a ileten babası Mecnûn'dan olumsuz cevap alır. Çünkü Mecnûn artık kendini insanlardan soyutlamıştır.

2.2.3.4 - MECNÛN'UN KÂBE'YE GÖTÜRÜLMESİ

Mecnûn'un babası oğluna şifa bulmak için onu Kâbe'ye götürür. Mecnûn Kâbe'de kendisine şifa yerine bela diler ve şu eşsiz beyiti söyler:

1085 “Yâ Râb belâ-yı âşk ile kıl aşinâ beni

Bir dem belâ-yı âşktan etme cüdâ beni”

Bu yakarışı duyan Mecnûn'un babası, onun asla normal bir insan haline dönemeyeceğini anlar ve oğlunun düzeleceğinden ümidini keser.

2.2.3.5- MECNÛN'UN DOĞA'YA VE VAHŞİ HAYVANLARA DERDİNİ ANLATMASI

Mecnûn artık evini terk etmiş, yabanda hayatını sürdüren bir insan olmuştur. Ailesi bu konuda hiçbir şey yapamaz. Karşılaştığı insan dışındaki varlıklarla çeşitli münasebetler kurarak onlara derdini anlatmaya başlamıştır.

Yabanda dolaşırken, bir dağla karşılaşır. Bu dağın yüceliği karşısında acı bir şarkı söyler. Sesinin dağda yankı bulması Mecnûn'u farklı düşüncelere sevkeder. Dağın derdine ortak olduğunu feryadına cevap verdiğini sanır ve kendine bir arkadaş bulduğu için çok sevinir.

Dağdan sonra bir ceylanla karşılaşır. Avcının biri ona tuzak kurmuş ve onu yakalamıştır. Avcıya onu bırakması için yalvarır, hatta üzerindeki tüm giysileri avcıya verir ve ceylanı kurtarır. Bütün sıkıntılarını ceylana anlatır, onunla dost olur. İnsan olduğu için kendisinden nefret etmemesini ister. Çünkü ceylana tuzak kuran da insandır.

Yine dolaşırken bir güvercinle karşılaşır. Güvercin de tıpkı ceylan gibi bir tuzağa yakalanmıştır. Onun avcısına da kolundaki inciye verir ve güvercini kurtarır. Onunla da dost olur. Bütün dertlerini güvercine de anlatır.

Mecnûn bütün bu varlıklarla kendisi arasında bir ilgi kurmuştur. Onları da kendisi gibi birer tutsak olarak nitelendirmiştir.

2.2.3.6 – LEYLÂ’NIN İNSAN DIŞINDAKİ VARLIKLARA DERTİNİ ANLATMASI

Mesnevîde olayın kahramanları Leylâ ve Mecnûn , aşık ve maşuk şeklinde değilde aşık ve aşık olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Nitekim,Mecnûn’un Leylâ’ya kavuşmak için yaşadığı sıkıntıları aynı şekilde Leylâ’da yaşamıştır .Mecnûn’un kendini insanlardan kaçırdığı çöl , Leylâ için de bir ev hapsi şeklinde zuhur etmiştir. Mecnûn’un insan dışı varlıklarla kurduğu münasebet Leylâ’da da karşımıza çıkar .

Leylâ, karanlık odasını aydınlatan mumun (kendisi gibi yanarak eriyen) etrafında dönen pervaneye dertini anlatır. Mecnûn’un ağzından dökülen sözcükleri duyarcasına aynı acı ve sıkıntıyı dile getirir.

Gece vakti gökyüzünü aydınlatan ay da Leylâ’nın dert ortağı olmuştur. Aynı zamanda bulutlara da dertini anlatır .

Bütün bu sıkıntılar ortak olarak dile getirilmiştir. Mesnevîde fiziksel anlamda ayrı olan iki aşık , ruhsal olarak birlikte kabul edilmiş ve acıları, sıkıntıları sanki aynı ağızdan anlatılmıştır.

2.2.3.7. İBN-İ SELAM’IN LEYLÂ’YI GÖRMESİ VE LEYLÂ’YI İSTEMESİ

Leylâ çaresizlik içerisinde acısını, sıkıntısını gizlemek için süslenip gezinirken İbn-i Selam adlı zengin bir kişi Leylâ’yı görür ve ona aşık olur. Leylâ’yı hemen ailesinden istetir ve Leylâ’nın ailesi Onu İbn-i Selam’a uygun görerek bu işi kabul ederler. Böylece Leylâ artık bir başkasına söz vermiş ve bağlanmıştır.

2.2.3.8- MECNÛN’UN NEVFEL İLE TANIŞMASI VE BAŞINDAN GEÇEN OLAYLAR

Nevfel adıyla bilinen; adaleti, iyi huyu ve kılıcının gücü ile tanınan bir kişi mecliste Mecnûn’a ait olduğu söylenen şiirleri dinler. Mecnûn ile tanışmayı arzu eden Nevfel, çölün yolunu tutar ve Mecnûn’u bulur. Mecnûn, bütün dertini Nevfel’e anlatır.

Güçlü ve adaletli olan Nevfel, Mecnûn'a Leylâ'yı getireceğine söz verir ve Leylâ'nın ailesine haber gönderir. Leylâ'nın Mecnûn'a verilmesini ister. Leylâ'nın ailesi bu durumun mümkün olamayacağını haber edince, Nevfel Leylâ'nın kabilesine savaş açar. Ancak güçlü olan Nevfel bir türlü bu savaşı kazanamaz. Mecnûn'un Leylâ ve kabilesine dua ettiğini, onların savaşı kazanmasını istediğini öğrenince çok şaşırır. Sadece başladığı bu savaşı kazanmak amacıyla düşmana tekrar hücum eder ve zafer kazanır. Leylâ'nın kabilesi bağışlanmak diler bu acziyetle Leylâ'nın başkasıyla nişanlı olduğu, onu almak maksadından vazgeçilmesi gerektiği söylenir. Bunu duyan Nevfel, sadece bir hastaya şifa bulmak niyetiyle bu işe başladığını söyler ve Allah'tan yaptığı hatanın bağışlanmasını diler.

Yine muradını alamayan ve yalnız kalan Mecnûn çöle geri döner.

2.2.3.9 – MECNÛN'UN KENDİSİNİ ZİNCİRE VURMASI

Mecnûn yabanda dolaşırken bir ihtiyar dilenci görür. Yanında zincire vurulmuş bir tutsak vardır. Birlikte gezerek dilencilik yapmaktadırlar. Mecnûn ihtiyar dilenciye yalvararak kendisini zincire vurmasını ister. İhtiyar bunu kabul ederek Mecnûn'la birlikte dolaşmaya başlar. Mecnûn zinciri kendisine benzetmiştir. Onun çıkardığı sesleri inlemeye benzetmiş ve kendini zincirle bağdaştırmıştır. Dilenmek bahanesiyle dolaşırken Leylâ'yı görmek ümidindedir. Bu ümidi gerçek olur ve kapı kapı dolaşırken Leylâ'yı görür.

Başka bir gün körlük bahanesiyle dolaşırken yine Leylâ'sına rastlar. İki aşık birbirlerine şikayette bulunurlar.

2.2.3.10 – LEYLÂ'NIN İBN-İ SELAM İLE EVLENMESİ

Günler geçer ve Leylâ ile İbn-i Selam evlenir. Leylâ, İbn-i Selam'ın kendisine yaklaşmaması için bir yalan söyler. Küçük yaştan beri bir perinin kendisiyle dostluk kurduğunu ve ademoğullarına yaklaşırsa Leylâ'yı da, ona yaklaşan kimseyi de yok edeceğini söyler. İbn-i Selam bu yalana inamış ve Leylâ için çareler aramaya başlamıştır.

Bu arada Mecnûn'un tek dostu olan Zeyd, Leylâ ile İbn-i Selam'ın münasebetini Mecnûn'a anlatır. Mecnûn bu duruma sevinmiştir. Ancak yine de Leylâ'ya böyle bir evlilik yaptığı için Zeyd aracılığı ile bir şikayet mektubu gönderir. Leylâ ise bu mektuba

bir özür cevabı yazar, İbn-i Selam ile hiçbir yakınlığının olmadığını ve Mecnûn'a ne kadar bağlı olduğunu belirtir.

2.2.3.11 – MECNÛN'UN BABASI'NİN ÖLÜMÜ

Mecnûn'un babası çaresiz bir şekilde oğlu için şifa dilemektedir. Leylâ'nın ailesinin, Mecnûn'dan şikayetçi olduğunu ve yaşamasının dahi sakıncalı olduğunu söylediklerini duyunca yeniden oğlunu aramak için çöllere gider. Oğlunu çölde perişan bir halde iken bulan baba, Mecnûn'a yeniden öğütler verir ve yalvarır. Akıllanması gerektiğini söyler. Ancak Mecnûn babasına yine olumsuz yanıt verir. Çaresiz baba, geri döner ve bu üzüntüyle ölür.

Babasının öldüğünü öğrenen Mecnûn acı içinde feryad eder. Babasını üzdüğü, ona iyi bir evlat olamadığı için pişmanlığını dile getirir. Ancak bu üzüntü bir fayda vermez.

Mecnûn, babasını kaybettikten sonra daha fazla içine kapamık bir mahiyet almıştır. Tamamen hayatla olan bağlarını koparmış, insanlarla konuşmaları daha gizemli bir hal almıştır.

Mecnûn yaşadığı bu halin sebebinin dile getirmiştir: Leylâ'nın güzelliğinin Mecnûn'dan olduğu, aşk ve güzelliğin ikiz olduğu söylenerek belirtilmiştir.

Bu şekilde Mesnevî'nin tasavvufi yönü tamamen açığa çıkarılmıştır. Mesnevî'de Fuzûlî'nin sözünü emanet ettiği kişi olan Mecnûn şöyle der:

2170 “Dedi: bize durur bir hakikat

Birlikte yaraşmaz iki suret

2171 Olmak gerek ehl-i daniş âgâh

Kim biz ikilikdeniz münezzeh”

2174 “Dedi: reh-i aşk layık

Maşuka ola nikaab aşık

2175 Uşşak , ten ü habib-i candır
Ten zahir ü tende can nihandır

2176 Maşuka ne bak, olursa mestur
Aşık gerek el içinde meşhur

2177 Kim aleme aşık akıdan baş
Maşuk kim olduğun kılur faş”

Bu şekilde Mecnûn aslında amacının Leylâ’ya ulaşmak olmadığını, ilahi aşka yönelişini ve asıl aşkının Allah aşkı olduğunu dile getirmiştir. Bu aşka kavuşmak için Allah’a yalvarır ölümü ister. Fuzûlî Mecnûn’un ağzından bu dileği kendisi için istemiştir.

Beyitlerin yazılışına dikkat et, uzatma işaretlerini kullan.

2275 “Leylâ’da zahir eylediğin feyz-ı hüsn için
Mecnûna verdiğin gam u derd ü bela hakkı

2276 Fakr u fena se’adeti lutfeyle Fuzûlîye
Andan olan se’adet-i fakr u fena hakkı”

2.2.3.12 – LEYLÂ’NIN KOCASI’NIN ÖLÜMÜ

Zaman geçer ve İbn-i Selam Leylâ’ya kavuşamama üzüntüsüyle ölür. Zeyd, bu ölüm haberini Mecnûn’a verir. Mecnûn bu habere çok üzülmüştür. Rakibinin ortadan kalktığını, sevinmesi gerektiğini söyleyen Zeyd bu duruma şaşırır. Mecnûn : “Ey vefalı dostum, benim bu yolda ar ve namusum yok mudur? Sevgilisine canını veren ulaşmıştır. Canını vermeyen arada kaybolmuştur. O, benim dostumdu, düşmanım değildi. Leylâ’ya hem ben hem de o aşkıttık. O canını vererek kavuştu. Kendi derecesinde olgunluğa erişti. Benim noksanlığımı tamamlama, halime ağlarsam beni ayıplama” dedi.

Leylâ, kocasının ölümünü bahane ederek aşk acısını ilk defa dışa vurur. Ağlamaları ilk defa duyulur. Günlerce ve gecelerce yas tutar.

2.2.3.13 – LEYLÂ’NIN DERDİNİ ANLATTIĞI DEVE İLE MECNÛN’UN YANINA GİTMESİ VE MECNÛN’UN LEYLÂ’YI TANIMAMASI

Leylâ bu üzüntülü günlerden sonra, derdini anlattığı devesiyle çölün yolunu tutar ve Mecnûn’u aramaya koyulur. Sonunda Mecnûn’u çölde tanınmayacak bir halde bulur. Leylâ Mecnûn’unu bulmuş ancak yine ona kavuşamamıştır. Çünkü Mecnûn, asıl maşukunu bulmuş ve Leylâ’yı tanımamıştır. Dünyayı ve içindekileri bilmek istemez. Leylâ da dünyaya aittir artık.

2607 “ Hikmet-i dünya ve mâ fiha bilen arif değildir.

Arif oldur bilmeye dünya ve mâ fihâ nedir”

Leylâ’ya, aleme maskara olan Mecnûn’dur der. Delilik Leylâ’ya yaraşmaz. Kavuşmalarının nasip olmadığını ve bu aşkın temiz haliyle sürüp gitmesi gerektiğini söyler. Leylâ Mecnûn’u anlamıştır. İki aşık son kez ayrılırlar.

2.2.4 – LEYLÂ VE MECNÛN’UN ÖLÜMÜ- EBEDİ VUSLAT

Leylâ, Mecnûn’a kavuşmaktan ümidini kesmiştir. Sanki bütün dünya Leylâ ile birlikte hazanı yaşamaya başlar. Ağaçlar yapraklarını dökmüş ve kainatın benzi sapsarı olmuştur. Leylâ her hazanın bir baharı olduğunu bilir. Bu hastalık içerisinde suskunluğunu bozmuştur. Kocasının ölümünden sonra ağlayarak konuşan Leylâ artık derdini sözcüklerle açığa vurur. Annesine Mecnûn’a olan aşkını anlatır. Sonbahar rüzgarına kapılmış bir yaprak gibi savrulur ve bu dünyadan gider. Zeyd Leylâ’nın ölüm haberini Mecnûn’a iletir bu haberi alan Mecnûn tıpkı Leylâ gibi sararıp solar. Maşuka kavuşma arzusu ile ölümü ister. Nihayet ebediyen huzur bulacağı, Maşuka kavuşacağı diyara göçüp gider.

Leylâ ve Mecnûn’un ölümleri, bu iki aşğın ebediyen kavuşmaları olmuştur. Zeyd ruyasında Leylâ ve Mecnûn’u bir cennet bahçesinde birlikte görür. Dünya’da gerçekleşmeyen vuslat öteki dünyada gerçekleşmiştir.

Dünya yine karşımıza bir firkat ve sürgün yeri olarak çıkar. Bu iki aşğın dünyada açığa çıkan aşkları mezar örtüsüyle yeniden gizlenmiş, insanların ayıplamalarından uzaklaşmıştır. Tıpkı ilk aşık oldukları vakit gibi, aşkları yeniden gizli,

kapalı ve sadece ikisi arasında paylaşılan bir güzellik halini almıştır. Dünyanın, insanların, sözlerinden, gözlerinden, konuşma ve ayıplamalarından, tutsaklıktan uzak sadece Mecnûn, sadece Leylâ!

2.3-LEYLÂ VE MECNÛN'DA ZAMAN

İnsanın zamanı algılaması hem kültürel hem de çok boyutlu bir sorundur. Kültürel; çünkü zamanı konuştuğumuz dile, ait olduğumuz uygarlığa ve evrim gösterdiğimiz çevreye göre farklı biçimlerde algılarız. Çok boyutludur, çünkü zaman seçtiğimiz bakış açısına göre düzenleriz. Bu bakımdan “fiziksel zaman”, “süredizimsel zaman”(takvim zamanı), ve “dilsel zaman”(fiil kipleriyle ifade edilen) olmak üzere üç tür zaman algısından söz edilebilir (Sağlık, Hece: Temmuz , 2002)

“Bir anlatı metniyle karşılaşıldığında “hikâye(öykü) zamanı” “anlatma”(söyleme) zamanı ve okuma zamanı olmak üzere üç tür zamandan söz etmek mümkündür. (Eco ; 2002 :64)

“Leylâ ve Mecnûn'da hikâye zamanı olarak adlandırılabilir zaman, hikâyenin başlangıcını, ölümü 690–700 yılları olarak gösterilen Kays (Mecnûn) b. Mülevvah Amiri ile Leylâ binti Mehdi b. Sa'd Amiriye'nin başından geçen vak'alara bağlayanlar vardır. Bazıları ise emevi ailesinden bir gencin amcası kızını sevip halini ona açıkça söyleyememesi üzerine uydurduğu bir hikâye ve söylediği şiirleri de Mecnûn'a isnad etmesiyle doğmuştur derler. Mecnûn, Kays b. Mülevva 'nın lakabıdır. Bununla beraber çeşitli zamanlarda cereyan etmiş vak'aların zamanla Leylâ ile Mecnûn hikâyesi olarak bir araya getirilmiş olması daha akla yatkındır.” (Ayan;2005: 9)

Anlatma (söyleme) zamanı, gönderici durumundaki sanatkârın eserine vücut vermek üzere harcadığı süreye verilen addır. Bunun kurmaca zamanla alakası yoktur. Takvim ve saatle ölçülebilen cinstendir. Okuma zamanı da aynı mahiyettedir. (Aktaş; 1984 :130). Anlatma zamanı Fuzûlî'nin hayat hikâyesine dayanılarak şöyle belirlenebilir: Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn mesnevîsini 1535 yılında istek üzerine yazmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Bağdat şehrini ele geçirdikten sonra burada toplanan bilim ve sanat adamları, Fuzûlî'den, bu türde bir eser yazmalarını istemişler, bunu bir çeşit sınanma sayan Fuzûlî de 1535 yılında eserini tamamlayıp Bağdat valisi Üveys Paşa'ya sunmuştur.

“Hiçbir romanda zaman gerçek hayatta olduğu gibi kesintisiz verilmez. Gerçek hayatta kesintisiz bir şekilde devam eden zaman, romanda kesintiye uğrar. Romancı mevcut zamanın içinden bir seçme ve ayıklama yaparak; ancak anlatmaya değer gördüğü zaman dilimlerine yer verir.” (Sağlık:Hece, Temmuz, 2002: 134). Her insanın yaşamı iki ayrı yaşam türünden oluşur. Bunlardan biri insanın her gün zaman içinde geçen dakika ve saatlerle ölçülen zamanıdır. Öteki ise değerlere göre sürdürdüğü yaşamdır. (Forster, 1985 :22) değerlere göre sürdürülen yaşam, an olarak adlandırılır ve romanda özellikle anlar anlatılır. Mevcut zaman bütünlüğünün içinden anlar çekilip alınınca burada doğal olarak bazı zaman dilimleri içte kalırken bazıları da dışta kalacaktır. İşte roman dışta kalan değil içte kalan bu zaman dilimlerinden oluşur. Romanda zaman denince de içte kalan bu zaman kastedilir.(Sağlık:134) Mesnevî’de kurgusal bir anlatı metni olduğu için yazar zamanı kurgulamış ve roman zamanına benzer bir boyuta taşımıştır. Bu bakımdan mesnevînin zamanı da romanın zamanı gibi incelenebilir. Bu mesnevîde zamanın kurgulanışı, tıpkı bakış açısında olduğu gibi modern roman tekniği açısından incelenmeye çalışıldığında oldukça karmaşık bir yapı oluşturmaktadır. Zira Leylâ ve Mecnûn temelde Fuzûlî’nin kurguladığı bir zaman üzerinde oluşmamıştır. Mesnevî zamanı efsanelerle örülmüş bir Arap hikâyesine dayanmaktadır. Bu durumda zaman sosyal bir olgu veya bir gerçeklik duygusu içinde algılanmamalıdır. Zaman kavramı belirsiz bir geçmişten çıkıp yazma zamanı içinde yeniden hayat bulmuş bir süreklilik ifadesi olarak algılanmalıdır. Zaten metnin görünen tabakasının ardındaki tasavvufa dayalı hermenotik yapılanma, evrensel bir döngüye işaret ettiği için zamandan bağımsız olarak düşünülebilmektedir. Başka bir deyişle tüm zamanların konusu olan aşk tüm evreni aşan bir manayla birleşince zamanın ve mekânın ötesinde bir anlam tabakası oluşturmaktadır. Romanın kurgusal zamanı içinde ayrıntıları incelemek daha somut verilerle incelememizi sağlayacaktır.

Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin fiziksel zamanı mesnevî kahramanlarının kurgu içindeki çağları olarak algılanmalıdır. Çalışmamızda fiziksel zaman Leylâ ve Mecnûn’un çağları başlığı altında işlenmiştir.

2.3.1-LEYLÂ VE MECNÛN'UN ÇAĞLARI

Aşağıdaki kısım Mecnûn'un doğum ve çocukluk dönemini kapsayan bir bölümdür. Normal şartlar altında çocukların gelişiminin en hızlı olduğu dönem bu dönemdir. Ve psikologlara göre çocukluğun insan karakterindeki etkisi büyüktür. Mecnûn'un baliğ olmadan dahi süt yerine kan içer bir halde betimlenmesi kahramanın yaratılışının zamana aykırı bir gelişim gösterdiği söylenebilir.

489 Dâye anı pâk kıldı kandan
Kaldurdu bu tîre hâk-dandan

490 Guslin verüp âb-ı çeşm-i terden
Süt yerine verdi kan ciğerden

491 Akvâm u kabâili olup şâd
Ol nev-rese Kays koydılar ad

495 Süt içse sanurdı kim içer kan
Emcek görünürdü ana peykân

496 Yoh idi firîb ile karârı
Yanında firîbün i'tibârı

Romanda zamanın kullanımıyla ilgili dört değişik anlatsal yol kullanılır. Bunlar: duraklama, sahne, özetleme ve eksiltidir. Bu kavramlar şöyle açıklanabilir:

DURAKLAMA: Hiçbir olay öyküleme süresiyle denk değildir. Okur bazen öyküyü hiç ilerleme göstermeden sayfalarca okuyabilir. Bu anlatım bir yavaşlamayı gösterir. Duraklama anlatıda hiçbir olayın olmadığı, olayların akışını kesen anlatıcının yorumlarına ya da betimlemelerine yer verilen bölümdür. Mesnevî içine yerleştirilen

gazeller ve Fuzûlî'nin açıklamalarını içeren bölümler duraklama olarak adlandırılmalıdır.

SAHNE: Öyküleme zamanı ile kurmaca zamanının çakıştığını gösterir. Kişiler arasındaki söyleşimlerin kişilerin birbirleriyle ilgili düşüncelerinin yer aldığı bölümdür. Sahne anlatının en ayrıntılı bölümünü oluşturur. Burada kişilerin sözleri, hareketleri ve olaylar doğrudan büyük bir açıklıkla anlatılır. Mesnevîde bu tür söyleşimler “ Bu gazel Mecnûn dilindedir, bu gazel leyli dilindedir.” Başlıklarıyla yazılan gazeller vasıtasıyla dile getirilmiştir.

ÖZETLEME: Anlatıcı bir konuşmanın, bir olayın tümünü vermek yerine özet yapmakla yetinir. Bu durumda anlatının süresi öykünün süresinden daha kısadır. Mesnevîde muhtelif yerlerde özetleme yapılmıştır.

EKSİLTİ: Bu tür anlatımda bazı olayların geçiştirilerek bir olayın hızlandırılması söz konusudur “ertesi gün, ertesi hafta, on yıl sonra” gibi...zaman atlama da denilir.(Sağlık: 138) Mesnevînin aşağıda gösterilen 513 no'lu beyiti eksiltiye örnek olarak gösterilebilir.

509 Çün terbiyeti edip o dâye

Verdi eser-i tamâm ol aya

510 Gün günden edüp kemâl hâsıl

Ol mâh-ı nev oldı bedr-i kâmil

513 Çün sür'at ile dönüp zemâne

On yaşına yetdi ol yegâne

Zaman kavramını bizzat zamanı ifade eden, hatırlatan iz ve işaretlerle okuyucuya duyurabileceğimiz gibi zamanın dışında kalan bir takım olgularla da duyurabiliriz. Sonra bir dönem moda olan giysi eşya mobilya tarzı ve toplumsal alışkanlıklarla da zamanı somutlaştırmak mümkündür. (Tekin, 2001:126) Özellikle mekân ve eşya tasvirlerini ayrıntılı yaparak anlattıklarına gerçeklik kazandırmayı

hedefleyen yazar olayları belli bir zamana, saate, mevsime, döneme oturtmaya özen gösterir ve bu dönemin çeşitli özelliklerini verir. Bunun için de kimi zaman ansiklopedik göndergeler kullanılmadığında, kişilerin giyimlerine, kullandıkları dile, günün koşullarına ilişkin zamansal bilgiler verilir. Buna da “zamansallaştırma” adı verilir. (Kıran, 2000: 36) Zamansallaştırma sayesinde biz, eserde apaçık belirtilmese de anlatılan olayın zamanı (yüzyılı-dönemi) hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Mesnevîdeki 514- 520 no’lu beyitler en azından olayın İslam kültürü çevresinde oluştuğu düşüncesinin zamansallaşması olarak kabul edilir. Zira sünnet hadisesi hem kahramanın yaşını hem de dönemin dini- kültürel özelliklerinin yansımasıdır.

514 Babasına muktezâ-yı âdet

Farz oldı ki anı ede sünnet

520 İtmâma yetüp tarîk-i sünnet

Ta’lîm-i ulûma yetdi nevbet

521 Esbâb ana eyleyüp mürettep

Verdiler anunla zîb-i mektep

Aşağıdaki 540-542 numaralı beyitler Leylâ'nın Mecnûn gözüyle tasvirini içerir. 544. beyit ise mesnevînin kırılma noktalarından biridir. Zira bu beyitler Mecnûn'un Leylâ'ya aşık olduğu beyitlerdir.

540 Şehbâz bahışlu âhu gözlü

Şîrîn hareketlü şehd sözlü

541 Râh u revîşi müdâm gamze

Başdan ayağa tamâm gamze

542 Ayruhsıcaşekhoşça-peyker
Yahşice sanem güzelce dilber

543 Âlem ser-i mûyınun tufeyli
Mahbûbe-i âlem adı Leylî

544 Kays anı görüp helâki oldu
Min şevk ile derd-nâki oldu

558 numaralı beyit ise kırılma noktasının merkezidir. Zira bu kısımda aşğın ve maşuğın aşklarının başlangıcını ifade eder. Elbette ki bu aşk acının ve ıstırabın da başlangıcı olarak düşünölmelidir.

558 Ol iki semen-ber ü sehî-kad
Bir birine oldılar mukayyed

559 Bir câmdan içdiler mey-i zevk
Ol iki harâb-ı bâde-i şevk

Aşğıdaki 603 nolu beyit de eksiltiye örneğ olarak gösterilebilir. “bir niçe zaman geçirdi” ifadesi ile zaman hızlandırılmıştır.604- 607 arasında ise mesnevînin zaman boyutundan çıkılmış genel bir açıklama yapılmıştır.

603 Çün mekr ile Kays-i bî-ser-encâm
Bir niçe zaman geçürdi eyyâm

604 Tedbîr ile aşk zevk vermez
Tedbîr diyâr-ı aşka girmez

605 Aşk ile riyâ değül muvâfık
Rüsvây gerek hemîşe âşık

606 Dilden dile düşdi bu fesâne
Fâş oldu bu mâcerâ cihâna

607 Kim kays oluben esîr-i Leylî
Leylî dahi salmış ana meyli

Aşağıdaki kısım Mecnûn'un babasının Mecnûn'a nasihat ettiği sözler karşısında Mecnûn'un cevabını içerir. Mecnûn bu kısımda bir geriye dönüşle doğumundan itibaren acıyla iç içe olan insanın durumunu kendi hayatı içinde özetlemektedir. Bu yolla tasavvufla metin arasında bağlantı kurulmuştur.

959 Ol gün ki rahimde kilik-i kudret
Îcâduma verdi zîb sûret

960 Doldurdu hevâ ile dimâğum
Sevdâ ile bağladı ayağum

1097 Ol pîr kalup orada hayrân
Mecnûn dutuben reh-i beyâbân

2926 Çün râz-ı derûnın etdi takrîr
Re'yine muvâfık oldu takdîr

- 2927 İmdâd kılup inâyet-i Hak
Kıldı anı maksadına mülhak
- 2928 Gül derdi hadîka-i emelden
Mey içdi surâhî-i ecelden
- 2929 Kabrini kucakladı nigârun
Cân sadkası etdi ol mezârun
- 2930 Leylî dedi verdi cân-ı şîrîn
Ol âşık-ı bî-karâr ü miskîn

2.3.2- GÜNDÜZ

Mesnevîdeki zaman dilimlerinin incelenmesi öncelikle sosyal bir olgu olarak ele alınacak olursa, gündüz olayların geliştiği zaman dilimi; gece ise kahramanların kendileriyle hesaplaştıkları anlar silsilesi olarak belirlenir. Ama gece ve gündüz, daha önce ifade ettikleri simgesel değer açısından incelenmelidir. Öncelikle Leylâ ve Mecnûn'un tasavvufi özellikleri olan bir mesnevî olduğu dikkate alındığında gecenin, gündüzün ve sabahın Kur'an-ı kerim'deki yerine bakmak gerekir. Zira Kur'an'da bu üç zaman dilimini ifade eden sureler bulunmaktadır. Sabah için Fecr; gündüz için Şems gece için ise Leyl sureleri ve daha birçok ayet zamanın Kur'an bağlamında nasıl anlaşıldığı hakkında bize bazı fikirler vermektedir. Genel olarak Kur'an'da gece karanlığı küfrü ve zulmeti temsil ederken gündüz mutluluğu nuru ve aydınlığı temsil eder. Fakat sonuçta gece de gündüz de Allah'ın bir nişanı olarak belirtilmiştir. Zira her şey zıddıyla bilinir düsturu burda da geçerliliğini korumaktadır.

“Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.” (Bakara, 164)

"Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin." (Ali İmran,27)

Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.(Ali İmran, 190)

Gece ve gündüzde barınan her şey onundur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.(En'am,13)

O, içinde dinlenesiniz diye geceyi sizin için (karanlık); gündüzü ise aydınlık kılandır. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.(Yunus, 67)

(O'na göre) içinizden sözü gizleyen ile açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüz ortaya çıkan eşittir. (Ra'd 10)

Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık. İşte biz her şeyi açıkça anlattık.(İsra, 12)

O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.(Yunus, 5)

Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir. (İnsan, 11)

Zaman özellikle gece ve gündüz Kur'anda üzerine yemin edilebilecek kavramlar olarak zikredilir. "Şüphesiz bunlarda, akıl sahibi bir kimse için üzerine yemin edilmeye değer bir özellik vardır."(Fecr, 5)

Gece ve gündüzün dini mitik değerler dışında renk olarak temsil ettiği değerler mevcuttur. Aslında gece karanlıkla ve siyahla anlamını bulan bir kavramdır. Gündüzü gündüz yapan ise nur ve ışıktır. Bu bağlamda renklerin doğadaki yansımalarını incelemek ve bu renklerin tasavvuftaki sembolik değerlerini belirlemek açıklayıcı olacaktır.

"Renk üzerine çalışan uzmanlar, aslında bütün renklerin ışığın yani beyazın farklı yansımaları olduğunu ifade etmişlerdir. Beyaz görünen güneş ışığına prizmayı

tuttuğumuzda diğer renkleri gözlemlememiz mümkün olmaktadır. Bu durum tasavvuf ehlinin her şeyin aslının Mutlak Nur'a dayandırılması anlayışını tam olarak simgelemektedir. Nihayetinde bin bir olarak adlandırdığımız renklerin kaynağı beyaz renktir. Bu, aynı zamanda vahdet- kesret meselesini de aydınlatmaktadır; zira bu kadar çokluk aslında Bir'in tecelli ve tezahüründen başka bir şey değildir. Beyaz insan psikolojisinde temizlik, saflık sembolüdür. Genellikle huzurlu ve sorunsuz bir ruh halini belirtir. (Yıldırım,2006, b:129-140) Bu bağlamda gündüzün yorumlanmasında ışığın ve tasavvufun anlamı sorgulanmalıdır.

- 2279 K' açıldı gül-i hadîka-i rûz
Gösterdi güneş cemâl-i firûz
- 2280 Mürg-i dem-i subh çekdi âvâz
Zâğ-ı şeb-i tîre kıldı pervâz
- 2281 Hem safha-i âlem oldı rûşen
Hem dâne-i encüm oldı hırmen
- 2282 Gün âyîne-dârı oldı gerdûn
Tökdi kademine dürr-i meknûn
- 2283 Subh urdı safâ vü sıdkdan dem
Açıldı gül-i neşât-ı âlem
- 2284 Te'sîr-ı safâ-yı câm-ı hurşîd
Gök gülşenin etdi bezm- i Cemşîd

Sabah kavramı mesnevîde aydınlığın dünya üzerine yayılması hasebiyle iyiliğin ve umudun sembolü olarak kullanılmıştır. Fakat psikolojik bir unsur olarak bakıldığında sabahın dahi Mecnûn'un kara dünyasını aydınlatmaya yetmediği görülür. Sabah tazeliğin ve yeniliğin ve cömertliğin sembolü iken 2455-2459 nolu beyitlerde, herkese cömertliğini sunan sabah Mecnûn'dan cömertliğini esirgemektedir. Bu da psikolojik bir belirleme olarak zamanın simgesel anlamlarının kahramanların psikolojisine göre değiştiğinin göstergesidir. Zira sabah da akşam da yukarıda bulunan ayetlerin doğrultusunda bir anlam kazanmamış kahramanın çöküntüsünü ifade eden durumlar olarak ortaya çıkmaktadır.

2455 Subh âyînesini reng dutmuş

Feyz-i seheri felek unutmuş

2456 Ey subh senün ne oldı hâlün

Dem urmağa kalmamış mecâlün

2457 Gönlün hoş ise tebessüm eyle

Mihrün var ise terahhum eyle

2458 Feryâduma hem-dem et horûsı

Âvâzuma koş sadâ-yı kûsı

2459 Mürg-i seheri getir zebâna

Göster dem-i subhdan nişâne

2560 Çoh ağladı etdi nâle-i zâr

Derd-i dil-i zârın etdi tekrâr

2561 Gördi mededine subh yetmez
Şeb derd-i diline çâre etmez

2957 nolu beyitle başlayan kısımda gece şefkatli bir arkadaş olarak tasvir edilmiştir. Çünkü bu kısımda rüya sevgililerin buluşma noktası olarak bir değer kazanmaktadır.

2957 Ol mûnis-i müşfik ü muvâfık
Bir gece karîb-i subh-ı sâdık

2958 Bîmâr teninde kalmayup tâb
Kılmışdı mezâra yasdanup hâb

2959 Hâb içre gör indi ol figâra
Bir bâğda iki mâh-pâre

2960 Ruhsârlarında zevkden nûr
Bîm-i gam ü derd-i gussadan dûr

2.3.3- GECE

Gece de Kur'an'da öncelikle üzerine gündüz gibi yemin edilen bir kavram olarak kullanılır. Gündüzden farklı olarak simgesel anlamı kötülük, azab, örtmek, gizlemek gibi olumsuz telakkiler oluşturan bir kavram olarak zikr edilmiştir.

Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır.(Ali İmran,113)

O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilen takdiridir (ölçüp biçmesidir). (En'am, 96)

Memleketlerin halkları geceleyin uyurken kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular?(Araf, 97)

Nice memleketleri helak ettik. Onlara azabımız gece uykusuna dalmışken, yahut gündüz istirahat halinde iken gelmişti.(Araf, 4)

Karanlıklar ile aydınlık bir olmaz.(Fatır,20)

Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir. (Bakara, 20)

Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir.(Bakara,17)

Allah onunla rızası peşinde olanları selamet yollarına iletir ve onları izniyle, karanlıklardan aydınlığa çıkarıp kendilerini dosdoğru bir yola iletir. (Maide, 16)

De ki: "Sizler, açıktan ve gizlice ona "Eğer bizi bundan kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız' diye dua ederken, sizi karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) kim kurtarır?"(En'am, 63)

Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dahilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.(En'am, 59)

Karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye layık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır. Şiddetli azaptan dolayı vay kâfirlerin haline.(İbrahim, 2)

Yahut karanın ve denizin karanlıklarında size yolunuzu gösteren ve rahmetinin önünden rüzgarları bir müjdeci olarak gönderen mi? Allah ile birlikte başka bir ilah mı var!? Allah onların ortak koştuklarından yücedir.(Neml, 63)

O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir. Allah mü'minlere çok merhamet edendir.(Ahzab,43)

Kur'an'da olduğu gibi renklerin sembolik anlamlarını inceleyen bilim adamları da siyahın daha çok mana âleminin kötü, olumsuz yanlarını çağrıştıran bir yönünün bulunduğu düşüncesindedirler. Zaten kavramların insalığın zihni üzerinde bıraktığı izler din, mitoloji gibi değerler üzerine kuruludur. İnsanlık kendi düşünsel tarihinden bağımsız düşünülemez.

“Siyah yutan bir renktir. Bütün renkler onun içinde yok olup gider. Siyah tamamen bir renksizliktir. Onun için mutasavvıflar Allah'ın yaratma iradesinden önceki mertebeyi yani “Zat-ı Ahadiyyet'i” tecellisizlik ve mutlak anlamda idrak edilemezlik yönlerinden dolayı siyahla simgelemişlerdir. Siyah, insan psikolojisinde ise, çöküntülü duyguların bir ifadesidir. Gizemli olmak, hâkimiyet kurmak, ciddi bir görünüm yaratmak isteyenlerin sıklıkla başvurduğu renklerden biridir.

“İslam gizlilikçiliği sufilik, bir bilgi yolundan başkası olamazdı ve Tanrısal Öz'e sufilere sık sık gececil anlamlar taşıyan Leylâ ile seslenmeleri bu bakımdan kayda geçirilebilir. En yüksek anlamıyla gece sınırsızlıktaki dişil yönüyle Mutlak Gerçeklik'in simgesidir. Mavi- siyah gece göğü, yıldızlarıyla oluştaki bütün şeylerin yüce köken örneklerini gizemli bir biçimde Birlik içeren Sınırsız Topamlık'ın rahmini yansıtır.” (Links,2003:47) Mevlana da şöyle der: “ A ham kişi! Gecenin dumanıyla Musa'nın gördüğü ateşte pişer, olgunlaşsın; geceye benzeyen mürekkep o kaleme bilgi ile yardım eder. Gece Leylâ'dır, gündüz de onun peşine düşmüş Mecnûn; seher çağı aklının nurunu büklüm büklüm simsiyah saçlarına çekip durmadadır gece” (Şahinler;1999:30).

725 Şeb hem kıluben figân ü zârı

Eylerdi muhâtab ol nigârı

726 K'ey göz nûrı gönül sürûrı

Sensüz gözümün yoh oldı nûrı

727 Evvel ne idi bu âşinâlîğ

Âhir nişe eyledün cüdâlîğ

728 Evvel niş eyledün meni mest
İzhâr-ı mahabbet ile pâ-best

729 Ahir ne için humâra soldun
Bu mihnet-i intizâra soldun

730 Soldun dil-i zâra nâr-ı fürkat
Kıldun gözümü pür-âb-ı hasret

725-730 nolu beyitlerde gece ayrılıktan şikayet vakti olarak kullanılmıştır.

1216 Sen gece hemîn yanarsen ey zâr
Men gece vü gündüzem giriftâr

1217 Sende eser-i hevâ ziyândur
Nisbet mana râhat-ı revândur

Üstteki iki beyit Leylâ'nın gece vakti mumla konuştuğu bölümden alınmıştır. Ve mumun sadece gündüz yanması ile kendisinin gece gündüz yanmasını karşılaştırmaktadır Leylâ. Bu bakımdan gece yine şikâyet zamanıdır. Ve dertlerin en yoğun hissedildiği andır.

1245 Zulmâta düşerdi nûr-ı bîniş
Ârâm bulurdu âferîniş

1246 Uyhuya gederdi yâr u ağıyâr
Derd ehli hemîn kalurdu bîdâr

1247 Sahrâya çıhardı evden ol mâh
Kâmınca kılurdu nâle vü âh

1248 Feryâdın edüp bülend-pâye

Râz-ı dilini açardı aya

1245-1248 nolu beyitler arasındaki kısım gecenin en açık tasvir edildiği kısımdır. Tüm mahlukatın sükunete erdiği bu zamanda yalnızca aşk acısı çekenlerin uyanık olduğu belirtilmiş. Gecenin mesnevî içindeki anlamı belirlenmiştir.

1506 El-kıssa müyesser olmayup kâm

Ol gün cedel oldu subh-tâ-şâm

1507 Çün oldu ıyân talîa-i şeb

Meydân-ı sipihri dutdı kevkeb

1508 Âsâyîşe hâsıl oldu fırsat

Cân almağa merg verdi mühlet

Üstteki kısım savaş sahnesinden alınmıştır. Savaşın akşam olunca sona ermesi ile gecenin mesnevîdeki anlamının dışında bir ferahlama zamanı olduğu hissedilmiş, gece sorunlara çözüm aranan bir fırsat olarak kullanılmıştır.

1975 Kalmışdı melâlet içre dün gün

Ne günü gün idi ne düni dün

1976 Getmişdi elinden ihtiyârı

Gündüz sabrı gece karârı

1977 Kılmazdı tereddüdinde taksîr

Bulmazdı bu derde hîç tedbîr

Üstteki beyitlerde gecenin ve gündüzün normal insanların gecesinden ve gündüzünden farklı olduğu “ne gecesî gece ne de gündüzü gündüzdü-gündüz sabrı gece huzuru elinden gitmişti” ifadeleriyle normalde gecenin ve gündüzün ne ifade etmesi gerektiği belirtilmiştir.

2452 Mâtem-kededür bu gece âlem

Men bahtı kara bir ehl-i mâtem

2453 Ne sabr kalıpdurur ne ârâm

Bilmem ki n’olur mana serencâm

2454 Olmuş bu gece tamâm-ı kevkeb

Âzârum için felekde akreb

Leylâ için yukarıdaki beyitlerde gece ve gündüz birer düşman olarak çizilmiştir. Zira sanki gündüzün ışığı sönmüş gecenin yıldızları da birer akrep olmuştur.

2487 Subh-i visâle eyle bedel şâm-ı hecrümi

Subhun demindeki nefes-i dil-küşâ hakı

2487 nolu beyit münacattan alınmış yine gece ayrılık sözcüğü gece ile kavuşma sözcüğü sabah ile birlikte telaffuz edilmiştir.

2.3.4- LEYLÂ VE MECNÛN’ UN KAVUŞMA ZAMANLARI

Divan edebiyatında âşıkın en belirgin hedefi vuslattır. âşığın ağlayıp inleyişi yalnızca vuslat içindir. Âşık sevgiliden ayrı olduğu için acı çekmektedir. Yani âşık hicran içindedir hicranın sonunda ise vuslat vardır. Tabi vuslatın sonu da hicrandır. Âşık vuslatın nimetlerini düşünerek hicranın zahmetlerine katlanır. Vuslat için sevgiliye devamlı bir yakarış içindedir. Vuslat mümkün olmayınca üzülür. Hele rakibin vuslata ermesi onu kahreder. Ancak vuslat öyle kolay elde edilecek bir şey değildir. Vuslat için önce liyakat lazımdır. Sevgiliye kavuşma adeta periyle birlik gibidir. Âşık için vuslat sabah gibi güzel, güneş kadar lüzumlu ve bayram kadar sevindiricidir. Bazen Kâbe olur, gaye edinilir; bazen Gülşen bağ bostan olur erişilmek istenir. Ama en acısı

da vuslatın bir kıssa veya hikâye oluşudur ki bu durumda binbir gece masalları gibi bir türlü sonu gelmez, daima bir sonraki zamana ta'lik olur. Âşık vuslata erince de huzur bulamaz. Zira ayrılmanın korkusu onu hiç rahat bırakmaz .(Pala ,1999:412)

Leylâ ve Mecnûn'un kavuşma vakitleri mesnevî içinde oldukça sınırlıdır. Çocukluk çağında okuldaki birliktelik bir vuslat anı olarak algılanamaz (544-546). Zira henüz ayrılık gerçekleşmemiştir. Vuslat ayrılığın ardından buluşmadır. Okul dışında mesnevîde Leylâ ve Mecnûn'un üç kavuşma zamanı vardır: Birincisi, Mecnûn'un çöllere düştükten sonra tesadüfen bir bahçede Leylâ'yı görmesi; ikincisi kendini zincire vuran Mecnûn'un Leylâ'nın kapısına dilenci olarak gitmesi; üçüncüsü ise Leylâ'nın kocasını kaybettikten sonra yabanda Mecnûn'u bulması olarak belirlenebilir. Ancak bu kavuşmaların tümü kısa süreli ve geçicidir. Son kavuşma sahnesinde Mecnûn Leylâ'yı tanımaz. Mesnevînin tasavvufi yönünün açığa çıktığı bölüm son buluşma sahnesidir. Mecnûn gerçek vuslatın Allah aşkı olduğunu anlar ve sevgilisini tanımaz. Mecnûn'un sevgilisini tanımamamsının ardından ilahi aşk kavramı devreye girmektedir. Tasavvuf düşüncesinde fiziksel birlikteliğin bir anlamı yoktur. Asıl birliktelik veya vuslat kulun Rabbi ile olan vuslatıdır. Kulun Rabbi ile vuslatı da ancak cennet iledir.

544 Kays anı görüp helâki oldu

Min şevk ile derd-nâki oldu

545 Ol nâdire hem ki Kaysi gördü

Min zevk bulup özin itürdi

546 Gördi ki bir âfet-i zemâne

Misli dahi gelmemiş cihâna

Mesnevînin üstteki kısmı henüz âşkın ve mâşuğun –özellikle de âşğın yani Mecnûn'un- henüz ilahi aşk dairesine girmediğinin göstergesidir. Zira Leylâ'yı gören Mecnûn helak olmaktadır. Leylâ için de aynı durum söz konusudur. Helak olma süreci fiziksel bir üzüntü süreci olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da henüz âşkın ve vuslatın ilahi bir boyuta erişmediğinin göstergesidir.

752 Ey hoş ol günler ki men hem-râz idüm cânân ile
Ni‘met-i vaslın görüp nâzın çekerdüm cân ile

753 Görmemişdi gülşen-i ayşum hazân-ı tefrika
Olmamışdı tîre eyyâmum şeb-i hicrân ile

Mecnûn dilinden bir gazelden alınan kısım (752-753) Mecnûn’un Leylâ’dan ayrılışının hemen sonrasındır. Ve bu kısımda da sevgili ile birlikte olunan zamana özlem anlatılmaktadır. Bu kısımda da Mecnûn hâlâ aklından ve beşeri aşktan uzaklaşmamıştır.

800 Leylî sadef-i hayâya bir dür
Mecnûna anunla min tefâhür

801 Leylîde kemâl-i hüsn ile zevk
Mecnûnda cemâl-i Leylîye şevk

802 Leylîde visâl-i düst meyli
Mecnûnda hem ârzû-yı Leylî

803 Ol iki sehî-kad ü semen-ber
Birbirine oldılar berâber

804 Fûlâda sataşdı seng-i hâre
Od düşdi karâr ü ihtiyâra

805 Bir sâza düzildi ol iki târ
Germ oldı revâc-ı nâle-i zâr

- 806 Ol bahtı muna neşât buldı
Bu gördi anı mukayyed oldı
- 807 Mecnûnda karâr dutmayup hûş
Deryâ-yı tehayyür eyledi cûş
- 808 Bir dem bahabilmedi ol aya
Düşdi yüzi üzre misl-i sâye
- 809 Leylî hem itürdi ihtiyârın
Bir dem görebilmedi nigârın
- 810 Hayrânlığı ol makâma yetdi
Kim düşdi ayakdan ussı getdi

800-810 beyitleri arasında Mecnûn'un dolaşırken Leylâ'ya rastladığı bölümdür. Bu geçici bir kavuşma zamanı olmasına rağmen, var olan aşkın alevlenmesine neden olması hasebiyle önemlidir.

- 2942 Gasl eyleyüben ten-i nizârın
Dildârın açdılar mezârın
- 2943 Koydılar anı hem ol mezâra
Gam-nâk yetişdi gam-güsâra
- 2944 Rûh oldı felekde rûha hem-râz
Ten oldı ten ile yerde dem-sâz

2945 Ref' oldı teallukât-ı hâil
Matlûbına tâlib oldı vâsıl

2946 Bir bezm iki şâha mahfil oldı
Bir burc iki mâha menzil oldı

Bu kısım mesnevînin final kısmı olarak değerlendirilmelidir. Zira mesnevîdeki gerilim unsuru sona ermiş aşık ve maşuk ölmüştür. Ve birleşme mezarda vuku bulmuştur. Ebediyetle bağ bu kısımda kurulmuştur.

2967 Çün vâdî-i aşka girdiler pâk
Ol pâkliğ ile oldılar hâk

2968 Menzilleri oldı bâğ-ı Rıdvân
Çâkerleri oldı hûr ü gılmân

2969 Çün munda rızâ verüp kazâyâ
Sabr eylediler gam ü belâyâ

2970 Getdükde cihân-ı bî-vefâdan
Kurtıldılar ol gam ü belâdan

Leylâ ve Mecnûn'un ölümünün gam ve kederden kurtuluş olduğu bu bölümde açıklanmış ve kavuşmaya kurtulma boyutu da eklenmiştir.

2.3.5- BAHAR ZAMANI(KAVUŞMA)

Divan edebiyatında en çok üzerinde durulan mevsim bahardır. Bu mevsimde her şey taptazedir. Çünkü hayat ve tabiat bir diriliş içindedir. Geçip gidici olduğu için

kıymetinin bilinmesi gerekir(Pala, 1999:56). Bu geçicilik, vuslatın kısa oluşuyla ilişkilendirilip genellikle kısa vuslat anlarından önce dile getirilmiştir.

761 Bir gün ki bahâr-ı âlem-efrûz
Vermişdi cihâna feyz-i nevrûz

762 Salmışdı nikâb çehreden gül
Çekmişdi sürûd-ı nâle bülbül

763 Şeb-nem mey-i nâbı ile lâle
Doldurmuş idi kızıl piyâle

764 Olmuşdı gül ile sebze-i ter
Firûze-fürûz ü la'l-perver

765 Bir niçe musâhib-i vefâ-dâr
Mecnûn-ı şikesteni görüp zâr

766 Her yan dediler ki ey belâ-keş
Gül çağıdur olmagıl müşevveş

767 Bu faslda âdemî gerek şâd
Endûh ü belâ vü gamdan azâd

768 Çün ebr değülse olma giryân
Çün seyl değülse etme efgân

- 769 Gül kimi bırahma sîneye çâk
Sebze kimi etme bisterün hâk
- 770 Ancak özünü esîr-i gam kıl
Lutf eyle hırâma gel kerem kıl
- 771 Sahrâ dutalum mey içelüm şâd
Endûh ile olma beyle mu'tâd
- 772 Ey gonca-dehân ü serv-kâmet
Gül oyna zamânı kıl ferâgat
- 773 Pâkize vücûda hayfdur gam
Beyle dahi kalmaya bu âlem
- 774 Şâyed açıla gül-i murâdun
Muhkem kıl esâs-ı i'tikâdun
- 775 Seyr üzre bu nevbahâr faslı
Şâyed bulına nigâr vaslı

Üstteki kısım Mecnûn un dolaşırken Leylâ'ya rastladığı bölümden alınmadır. Mevsimin bahar olması ilgisiyle çizilen portre doğaya uygundur. Fakat bu buluşmanın kısa olması ve yerini uzun süren bir ayrılığa bırakması baharın geçiciliğine yapılan bir göndermedir.

2.3.6- LEYLÂ VE MECNÛN' UN AYRILMA ZAMANLARI

Divan edebiyatında daha çok ayrılık, hasret hecr ve hicran gibi eşanlamlılılarıyla kullanılır. Âşığın en belirgin özelliği ayrılık içinde olmasıdır. Bu ayrılık ona büyük ıstırap verirse de o bu durumdan ancak arada sırada şikâyetçi olur. Âşık ayrılık yüzünden o derece zayıflar ki artık beli kıl gibi incedir. Ayrılık nedeniyle âşık kan yutar, ölümcül hasta olur. Toprağa döner, geceleri sabahlara dek yanar, ağlar, ah eder; daima kanlı gözyaşları döker, beli bükülür, gam ve keder içinde kalır. Ayrılık aşığı en çok yalnız geçen gecelerde etkiler. Çünkü yalnızlık duygusu geceleyin artar.(Pala; 1999:145)

Mesnevînin tamamı ayrılık teması üzerine kuruludur. Ayrılık sözcüğü mesnevînin anahtar kelimelinden biri olarak kabul edilmelidir. Zira olay ya da kurgunun dayandığı temel gerilim noktası ayrılıktır. Mesnevînin başlangıcında bu ayrılıktan bir şikâyet söz konusu olsa da konunun sonlarına doğru ayrılık düşüncesinin boyut değiştirerek Allah'tan ayrılma hüviyetine büründüğü için şikâyet yerini Allah'a kavuşma arzusuna bırakmıştır.

643 Eyyâm-ı visâle yetdi hicrân

Vakt oldı ciğerler ola büryân

678 Felek ayırdı meni cevri ile cânânımdan

Hazer etmez mi aceb nâle vü efgânımdan

679 Oda yandırmasa bir şu'le ile nüh feleği

Ne biter âteş-i âh-ı dil-i sûzânımdan

680 Gam-ı pinhân meni öldürdi bu hem bir gam kim

Gül-ruhum olmadı âgeh gam-ı pinhânımdan

- 681 Âh idi hem-nefesüm âh ki ol hem âhir
Çıhdı ikrâh kılup külbe-i ahzânumdan
- 682 Men ne hâcet ki kılâm dâğ-ı nihânum şerhin
Âkıbet zâhir olur çâk-i girîbânumdan
- 683 Hak bilür yâr değül cân ü dilümden gâib
N'ola ger gâib ise dîde-i giryânumdan
- 684 Cân eğer çıhsa tenümden eser-i mihri ile
Eser-i mihri sağınman ki çıhar cânımdan
- 685 Lutf edüpsen meğer ey bâd bu günden beyle
Veresen bir haber ol serv-i hırâmânumdan
- 704 Elbette cefâ-yı ta'n-ı ağyâr
Ol gün yolına bırahdı bir hâr
- 705 Nevmîd olup etdi nâle bünyâd
Dedi nedür ey felek bu bî-dâd
- 706 N'etdüm sana kasd-ı cânım etdün
Kat'-ı reh-i dil-sitânum etdün

- 707 Kesdün taleb-i garazda râhum
Bildür mana kim nedür günâhum
- 708 Evvel meni eyledün mükerrem
Vasl-ı sanem ile şâd ü hurrem
- 709 Döndün yine beyle cevri edersen
Ol devre nakîz devri edersen
- 710 Vehm eylemedün mi kim çeküp âh
Sûz-ı ciğer ile bir seher-gâh
- 711 Yanduram oda tokuz revâkun
Sûzın sana bildürem firâkun
- 742 Sûz-ı dil ile tökülse yaşum
Tîğ-i gam ile kesilse başum
- 743 Cândan çıkarıp hevâ-yı aşkı
Terk eylemezem belâ-yı aşkı
- 744 Bu günleri kim gam içre zârem
Hicrân elemiyle bî-karârem

2485 Yâ Rab kemâl-i bâr-geh-i Kibriyâ hakı
Ya'nî fûrûğ-ı nûr-ı ruh-ı Mustafâ hakı

2486 Kıl garka bahr-ı aşka vücûdum sefînesin
Fermân-ı Hızra Mûsî eden iktidâ hakı

2487 Subh-i visâle eyle bedel şâm-ı hecrümi
Subhun demindeki nefes-i dil-küşâ hakı

2.3.7- KIŞ ZAMANI (AYRILIK)

Kış mevsimi mesnevîde ayrılık zamanını temsil eden bir zaman dilimi olarak kullanılmıştır. Zira kış soğuk ve hüznü temsil eden bir mevsimdir. Bu mevsim bir sonun başlangıcıdır. Mecnûn'un ölümünden sonra kış tasvirinin yapılması bir sona eriş duygusunun hissettirilmesi amacıyla yapılmıştır. Zira her sonun bir başlangıcı vardır. Kış mevsiminin sonu da bahar mevsimidir. Kahramanların ölümü, onlar için bir vuslat olmuştur. Mezarlarının yan yana oluşu bu vuslatı temsil eder.

2765 Kim vasldan olmayup tesellî
Mecnûndan olanda dîr Leylî

2766 Kesmişdi teallukın cihândan
Kat'-ı nazar eylemişdi cândan

2767 Bir fasl ki dest-i gâret-i dey
Gül-zâr bisâtın eyledi tayy

2768 Mâtem-kede oldı arsa-i bâğ
Mâtemde sürûd nâle-i zâğ

- 2769 Leylâ kimi oldı lâle mestûr
Mecnûn kimi şâh-ı ergavân ‘ûr
- 2770 Renc-i yerekandan oldı eşcâr
Lerzân ü zaîf ü zerd-ruhsâr
- 2771 Söndi gül ü lâlenün çerâğı
Sarsar yeli zulmet etdi bâğı
- 2772 Gül bîm-i taarruz-ı havâdan
Lâle sitem-i dem-i sabâdan
- 2773 Rahtını yaşurdu bağlarda
La‘lini itürdi dağlarda
- 2774 Bir mâr misâli oldı her nehr
Her nehrde su mesâbe-i zehr
- 2775 Gökden yere yetdüğünde bârân
Her katra olup misâl-i peykân
- 2776 Gûyâ ki yetürdi bâğa bî-dâd
Kim şu‘bede-i taharrük-i bâd

- 2777 Bir sihr ile âbı âhen etdi
Andan ten-i bâğa cevşen etdi
- 2778 Bir gün bu havâda Leylî-i zâr
Gam def'ine etdi meyl-i gül-zâr
- 2779 Gördi gül ü lâleden eser yoh
Envâ'-ı şecerde berg ü ber yoh
- 2780 Sahn-ı çemenün safâsı getmiş
Noksân-ı safâ kemâle yetmiş
- 2781 Ne sebze teninde tâb kalmış
Ne berg yüzinde âb kalmış
- 2782 Mâtemkede gördi bûstânı
Rikkat odına dutuşdı cânı
- 2783 Sûz-ı ciğer ile yana yana
Şerh etdi gamını bûstâna
- 2784 K'ey bâğ nedür bu âh-ı serdün
Men hasteye zâhir eyle derdün

2785 Men dahi senün kimi nizârem
Bir gülden ırağ zerd ü zârem

2786 Ne devlet-i kurbine kabûlüm
Ne ravza-i kûyşına vusûlüm

2787 Sen gerçi hazânasen giriftâr
Elbette bahâra yetmeğün var

2788 Ümmîd-i visâl mende yohdur
Senden gam ü gussa mende çohdur

2789 Arturdı gam ağladukça derdin
Giryân göğe dutdı rûy-ı zerdin

2.4 - LEYLÂ VE MECNÛN' DA MEKÂN

Dünya yaratıldığından bu güne insanoğlunun bütün maceralarını dev bir roman olarak var sayarsak, bütün insanları bu romanın kişileri, insanın yaşamaya başladığı ilk zaman diliminden bugüne kadar geçen süreyi bu romanın zamanı, bu insanların yaşadıkları dünyayı da romanın mekânı olarak görebiliriz. İşte romanın temel elemanları böylesine geniş ve derin bir açılıma müsaittir. Bu temel elemanlardan “mekân” nedir, diye sorulsa bu soruya “dünya”dır cevabı verilebilir. Hatta daha da ileri gidip “mekân” bütün kâinattır.” Diye de cevap verilebilir. (Sağlık;2002:142)

“ Bir eserde olayların geçtiği yer onun çevresi demektir ve çevre, özellikle bir evin içi karakterlerin mecazî olarak anlatılışı şeklinde düşünülebilir. Bir kimsenin evi onun bir parçasıdır. Evini anlatırsanız sahibini de anlatmış olursunuz (Wellek-Warren:304). Mesnevîde bahsedilen mekânların tamamı kahramanların psikolojisine göre şekillenir. Çöl Mecnûn’un psikolojisini; ev Leylâ’nın ruh halini yansıtır.

“İtibari bir metinde mekânın da itibari olması tabiidir. Vaka zincirini meydana getiren

Halkaların mahiyeti ve ona iştirak eden şahıs kadrosundaki fertlerin içinde buldukları şartlar bu itibari mekânın şekillenmesine tesir eden faktörlerdir (Aktaş, 1998:125)

Mehmet Tekin’e göre romancı mekân unsurunu olayın cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek (çünkü bazı romanlarda, bazı kahramanların kişisel özelliklerinden çok içinde yaşadığı çevreyle hatırlarız.), toplumu yansıtmak, atmosfer yaratmak, en önemlisi de anlatılanlara gerçeklik hissi kazandırmak gibi amaçlarla kullanılır.(Tekin:129)

Ancak romanlarda mekânlar başka işlevlerde de kullanılırlar. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

a) Mekânın romanlarda “yansıma” işlevi vardır. Roman kahramanı çevreye bakar ve çevreyi değerlendirirken aynı zamanda kendi psikolojik durumunu da ortaya koyar (Tekin:147). Ayrıca “Çevre, insan iradesinin bir ifadesi olabilir. Çevre şayet tabii bir çevre ise insan iradesinin bir yansıması olabilir. Ruh tahlilcisi Amiel ‘Bir tabiat manzarası insanın ne düşündüğünü gösterir.’ diyor. Çevre ayrıca kaderi etkileyen büyük bir kuvvet de olabilir. Olayın geçtiği muhit, kişinin kontrolü dışında fiziki ve sosyal bir etken olarak düşünülebilir. (Wellek-Warren,1998:304)

Mesnevîde olayın kahramanı Mecnûn’un Leylâ’dan ayrılmasından sonra bulunduğu mekânların tamamı onun, karamsar ruh halinin birer yansıması olarak karşımıza çıkar.

b) Romanlarda yapılan mekân tasvirlerinin “çağrışım” işlevi vardır. Romancı bazen mekânı öylesine tasvir eder ki, o mekân sadece olaylara sahne olmakla kalmaz; o mekânda daha önceden yaşanan olay ve hatıralara da göndermede bulunur. Okur, bu türden mekân tasvirlerinin yapıldığı romanlarda aynı anda birden fazla zamanı hissederek yaşayabilir. (Furrer,2000:198)

Mesnevîde bu türden adı geçen mekân çöl olarak değerlendirilebilir. Çöl denince Mecnûn’un akla gelmesi bu mekânla kahraman arasında kurulan organik bağın kuvvetini yansıması açısından dikkate değerdir.

c) Bazı mekânlar insan ilişkilerinin bir sembolü işlevinde kullanılırlar. Mesela salonlar ve konserler restoranlar ve akşam yemekleri; karşılaşma, tanışma, birleştirme, ayrılma gibi işlevlere sahiptirler (Kıran, 2000:235). Romancını bu tür mekânları tasvir edişinden, okur orada geçecek olayın mutlu ya da mutsuz olup olmayacağını sezebilir.

Mesnevîde bu tür mekânlara örnek olarak; Leylâ ile Mecnûn'un tanıştığı okulu karşılaşma-tanışma mekânı; ev ve çölü ayrılma mekânı olarak gösterebiliriz.

d) Mekânlar kişilerin mutluluk- mutsuzluk, huzur-huzursuzluk nedenleri de olabilirler. "Bu evde çok sıkılıyorum" diyen bir roman kişinin bulunduğu evin tasviri okura da kasvet verebilir (Kıran, 2000:235).

Mesnevîde Leylâ Mecnûn'la olan alakası öğrenildikten sonra okuldan alınarak eve kapatılır. Leylâ evde karamsar bir ruh haline bürünür. Bu anlamda ev mekânı Leylâ için huzursuzluk yaratan bir mekân haline gelmiştir

e) Mekânın romanlarda sanatsal işlevi de söz konusudur. " Mekânı sanatsal olarak ele almada, edebiyatın plastik sanatlardan ve resim sanatından daha olanaklı olduğu yanlar da vardır. Nesnelere dil yoluyla anlatılmasını kullanarak, yazar bir imgeden ötekine sonsuz bir çabuklukla geçebilir. Ve okuyucuyu çeşit çeşit olay ve eylem yerlerine kolayca götürebilir(Gennadiy,2002:95).

f) Romanlarda yapılan mekân tasvirlerinin, ülkeyi ve hatta bölgeyi(memleketi) tanıtır, bilinir hale getirerek sevdirmeye işlevi de vardır." Ayrıca mekân unsurundan, kahramanın kimliğiyle birlikte yaşanan ortamın sosyo-kültürel portresinin çizimi yönünden de yararlanır."(Tekin,2002:148)

Mesnevîde Leylâ'nın adının Mecnûn'la anılması onu toplumda olumsuz bir bakış açısıyla karşılaştırmıştır. Bu da dönemin sosyo- kültürel yapısı hakkında bize bir fikir verebilir.

g) Romanlarda yapılan mekân tasvirlerinin fikri işlevi de vardır. Romancı, bazı genel ve büyük mekânları öylesine olumsuz özellikleriyle tasvir eder ki okurda o mekânın düzeltilmesi ve iyileştirilmesi fikri uyanır " çevreyi değiştirmedikçe insanın değişmesine imkân yoktur(Tekin,2002:146).

Fuzûlî mesnevînin tamamında bir mekân olarak dünyayı olumsuz bir yer olarak tasvir etmiştir. Dünya insan için bir ayrılık mekânıdır. Nitekim Mecnûn'un dünyaya gelişi "düşmek" olarak adlandırılır. Bu İslam mistisizminin dünyaya fikri bakış açısını yansıtmaya açısından önemlidir. Her ne kadar Hıristiyan inancındaki cennetten kovulma düşüncesi İslam inancında yoksa da İslam'da dünyanın cennetle karşılaştırılması, faniliği, geçiciliği, aldaticılığı sürekli vurgulanmıştır. Mistik bir âşık olarak Mecnûn dünyanın zevklerine erişememekten mutsuz değildir. Dünyanın Allah'tan ayrılığa neden olan bir mekân olduğu düşüncesiyle dünyadan kurtulmak ister.

h) Bazı romanlarda yapılan mekân tasvirlerinin sembolik ya da sezdirme diyebileceğimiz bir işlevi vardır. Şerif Aktaş'a göre vakanın mahiyeti çok defa mekân tasvirlerine ayrılan satırlarda sezilir. Bu bakımdan mekân tasvirlerinin sinemada film başlamadan önceki musikiye benzer bir fonksiyonu vardır(Aktaş,1998:128). Yine romanlarda mekân unsuru ilerleyen sayfalarda cereyan edecek iyi veya kötü olayları sezdirme cihetinde kullanılır. Mesela iyi bir hava mutluluk; kötü bir hava da mutsuzluk ve kötülük gibi durumların sembolü olarak gösterilebilir(Tekin,2002:146)

Mesnevîde olayların gelişiminin mevsimlere göre kronolojisi incelendiğinde kavuşma zamanlarının baharda, güzel havalarda, ayrılık zamanının da kışta, kasvetli havalarda geçmesi kahramanın psikolojisinin mekânın havasına uyum sağladığı görülür.

i) Bazı mekânlar da içinde yaşayan insanları tanıtmaya işlevine sahiptirler. Şerif Aktaş mekân tasvirlerinin eserdeki kahramanların bazı hususiyetlerini dikkatlere sunmaya yardım ettiğini söyledikten sonra bir odanın tefriş tarzının orada günlerin geçiren insan hakkında bilgi verebileceğini de belirtir(Aktaş,1998:128).

Çöl bu bakımdan Mecnûn'u tanıtan ana mekân olarak düşünülebilir. Zira çölde yaşayan Mecnûn sosyalliğini yitirmiş yalın bir insan olarak karşımıza çıkar.

j) Romanlardaki mekânların felsefi anlamda insanı bireyselleşmesi ve özgürleşmesi işlevinden söz edilir.

Mesnevîde Mecnûn'un evini ve ailesini terk ederek kendine çölü ve yaban hayatını mekân olarak seçmesi onu tamamen bireysel ve diğer insanlardan soyutlanmış bir hale getirmiştir. İnsan dışındaki varlıkları dost edinerek bu bireyselleşmeyi ve özgürleşmeyi açığa vurmuştur.

Anlatılarda mekânın fiziksel niteliklerinden çok algısal niteliğinin ön planda olması aslında deneyimsel halk psikolojisinde derin bir hakikat olarak kendini göstermektedir. Halkın oldukça zor durumda kalmış insanlar için kullandığı “dünyanın başına dar olması” ibaresi yine fiziksel bir darlaşmadan çok algısal bir sıkıştırılmışlığa yalıtıma ve çatışmaya gönderme yapmaktadır. Yine böylesi güç durumda kalmış birinin söyleyebileceği “ayağımın altından yer kaçtı .” sözü mekânın psikolojik bir sıkıştırma unsuru olarak nasıl içe doğru aktığını ve darlaştığını gösterir. (Korkmaz,2007:399)

Mesnevîde mekânın psikolojik algılanılışı parçalar halinde değişiklik göstermez. Mecnûn’un Leylâ’yı görmediği durumlarda dünya daralır ve Mecnûn’a yetmez olur. Belki Mecnûn’un çöle kaçışı bu bağlamda daralan dünyadan kaçış olarak algılanmalıdır. Zira bu kaçış bir yandan dar alandan geniş bir alana kaçışı sembolize ederken öte yandan sosyal bir alandan asosyal bir alana kaçışı gösterir. Kaçış dünyaya ve insanlara bir tavırdır. Mekânı Mecnûn için dar kılan insanlar ve insanların yarattığı ayrılık psikolojisidir.

Açık ve geniş mekânlar içtenlik mekânlarıdır. İçtenlik mekânı içten dışa doğru çeviren ve açan bir niteliktir. Bu mekânlarda karakter kendisiyle çevresi ve bütün evrenle uyum içinde. Kapalı ve dar mekânlar nasıl çatışma mekânları ise açık ve geniş mekânlar da uyumun ve huzurun mekânlarıdır. (Korkmaz, 2007:400)

Mesnevîde Mecnûn’un Leylâ’yı gördüğü mekân psikolojik olarak genişlemektedir.

2.4.1 - OKUL

Okul mekânını anlamlı kılan öncelikle mesnevîde Leylâ ve Mecnûn’un tanışma mekânı oluşudur. Zira dönemin kapalı Arap toplumunda karşı cinsiyetlerin buluşması için tek mekân okuldur. Leylâ ve Mecnûn arasındaki aşkın toplumsal baskılardan uzak bir biçimde olgunlaşması okul sayesinde olmuştur. Bu genel olarak okulu psikolojik açıdan başlangıçta geniş bir mekân olarak algılanmasına neden olur(697. beyit). Ancak toplumun bu ilişkiye vakıf olması ile Leylâ’nın okuldan uzaklaştırılması Mecnûn için okulu dar bir mekân haline getirir.(701-702 nolu beyitler)

Bazı mekânların insan ilişkilerinin bir sembolü işlevinde kullanıldığını söylemiştik. Zira okul Leylâ ve Mecnûn’un hem karşılaştığı hem de ayrıldığı mekândır.

Karşılaşmanın okulda olmasının, âşkın cahilliğe dayalı bir âşk hüviyetine bürünmesini engellemek gibi bir işlevi de olmuştur.

521 Esbâb ana eyleyüp mürettep
Verdiler anunla zîb-i mektep

634 Mîn-ba'd gel eyle terk-i mekteb
Bil mektebünü hemîn ced ü eb

635 Etme kalem ile meşkden yâd
Sûzen dut ü nakş eyle bünyâd

636 Etfâlden eyle kat'-ı ülfet
Hem-râz yeter yanunda lu'bet

697 Her subh gederdi mektebe şâd
Mektebde olurdu gamdan âzâd

698 Meşk-i hat-ı hüsn-i yâr ederdi
Def'-i gam-ı rûzgâr ederdi

701 Görü ki behište hûr gelmez
Gün çıhdı henüz nûr gelmez

702 Hurşîdsüz oldu rûz tâ şeb
Oldı başına karanu mekteb

703 Bildi ki sipih-i şu‘bede-bâz

Bir şu‘bede eyleyüpdür âğâz

2.4.2 - EV

Bachelard Mekânın Poetikası’nda özgül olarak “ev”i ele alır. Ancak evi fiziksel bir nesne olarak ele almaz. Bir tür zamanla ve anı izleriyle dolu olarak ele alır. Bu yüzden mekânlar sadece verili değildir. Mekân zorunlu olarak zamana nitelik kazandırır. Mekân, anıyı olası kılacak biçime dönüştürür. Bu bakımdan “ev” özellikle anı oluşumunda önemli bir rol oynar. Ev hayal kurmayı barındırır.

Bachelard, eve tamamen metaforik bir anlam yükleyerek, cisimleşmiş bir bellek görünümü sunar. “Evler kişinin bedeni ve anıları aracılığıyla yaşanır. Ev bize hem dağınık imgeler, hem de bir imgeler bütünü sağlar.”

Bachelard, bir fenomenologun görevinin evleri anlatmak, evlerin manzaralarının ayrıntılarını anlatmak vs. olmadığını söyler. Önemli olan mekânın özünü yakalamaktır. İlk kozayı oluşturan özü yakalamak gerekmektedir. Bu yüzden ev, varlığın ilk mekânıdır. “Evimiz bizim dünya köşemizdir. Bizim -sık sık yinelendiği gibi- ilk evrenimizdir. Ev gerçek bir kozmostur. Sözcüğü tam anlamlarıyla kapsayan bir kozmos. İçtenlikle bakıldığında en yalın ev bile güzel değil mi? “Yalın ev”leri betimleyen yazarlar, mekânın poetikasına ilişkin bu öğeye sık sık değinir. Ne var ki bu değinmenin üzerinde gereğinden çok daha az dururlar. Bu yazarlar, anlatacak pek bir şey bulamadıklarında yalın bir evde hiç oyalanmazlar. Yalın evi, ilkel yalınlığını gerçekten yaşamadan, güncelliği içinde niteler –ki bu ilksellik, zengin olsun yoksun olsun düş kurmayı kabullenen herkesindir.”

Evin ele alınışı tekil imgesellikler taşır ancak ev, bir temel yapı gibi insan ruhunun çözümlenme aracı olarak görülmektedir. “.bu aracın yardımıyla basit evimizde düşler kurarken kendi içimide mağara avuntularını yeniden bulmayacak mıyız?Yalnızca anılarımız değil unuttuklarımız da içimizde barındırılmıştır. Bilinçsizliğimiz barındırılmıştır. Ruhumuz bir oturma yeridir. Ve evleri, odaları sürekli anımsayarak kendi içimizde oturmayı öğreniriz.” Bachelard’ın yapmaya çalıştığı mekân olarak “ev”in çözümlenmesini gerçekleştirebilmektedir. Ancak evin çok geniş ve derin

anlamları vardır. Ev bir varlık olarak ele alınmaktadır. Ev varlığın ilk mekânıdır. Hatta daha da ileri gidilip, varlığın kendisini oluşturandır da denebilir. Dolayısıyla mekân (Bachelard'a göre ev) belleğin, zamanın, alışkanlıkların, yaşam tarzlarının oluşumunu yansıtan bir örüntüye sahiptir. Ev Bachelard'da mekân çözümlenmeleri için bir temeldir: "İçinde gerçek anlamda oturlan her mekân, ev kavramının özünü kendi içinde barındırır.

Bachhelard amacının, evin insanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biri olduğunu kanıtlamak olduğunu söyler."Bu birleştirmede bağlayıcı ilke düş kurmadır. Geçmiş, bugün ve gelecek, eve farklı dinamikler kazandırır; çoğu zaman birbirinin içine giren, kimi zaman birbirine zıt düşen, kimi zaman da birbirini uyarın dinamikler. Ev, insan yaşamından, kazanılmış şeylerin korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar. Ev olmasaydı, insan dağılıp giderdi. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamında yaşadığı fırtınalara karşı da ayakta tutar.

Aynı zamanda hem beden, hem ruhtur. İnsan varlığının ilk evrenidir. Üstünkörü metafiziklerin öğrettiği gibi insan "dünyanın ortasına bırakılmadan önce", evin beşiğinde yatırılır. Kurduğumuz düşlerde evi her zaman bir büyük beşik olara düşünürüz. Somut bit metafizik öğretisi bu olguyu, bu basit olguyu bir kenara atamaz; öyle ki, bu olgu bir değerdir; düş kurmalarımızda dönüp dönüp geldiğimi önemli bir değer. Varlık, hemen bir değer niteliği kazanır. Yaşam güzel başlar; evin kucağında kapalı, korunmuş, sıcaktır."

Bu anlamda varlık, evi her zaman içinde taşır. Bunun tersi de doğrudur. Ancak bu arada sözü edilen ilk evlerdir; varlığın doğup, büyüdüğü, oturma işlevlerinin kazanıldığı mekânlar olarak. Daha sonra oturlan diğer evler o ilk belirleyiciliği altındadır. "Daha sonra art arda içinde yaşadığımız evler, hareketlerimizi kuşkusuz sıradanlaştırmıştır. Ama başımızdan bir sürü serüven geçtikten, uzun süre uzakta kaldıktan sonra o eski eve yeniden girecek olursak, en incelikli hareketlerin, o ilk hareketlerin içimizde capcanlı, hiç değişmeden kaldığını görmek bizi çok şaşırtır. Sonuçta doğduğumuz ev içimize, çeşitli oturma işlevlerinin hiyerarşisini kazınmıştır. Biz, o evin oturma işlevlerinin diyagramıyız ve öteki bütün evler, bir ana izleğin çeşitlemelerinden başka bir şey değildir. Alışkanlık sözcüğü, o unutulmaz evi hiç

unutmayan bedenimizin bu tutkulu bağıllığını ifade edemeyecek kadar yıpranmış bir sözcüktür.”

Söz konusu olan fiziksel mekânın taşıdığı önem değildir. Varlığın doğduğu ev, onu barındıran çatı olmaktan çok, düşleri barındıran bir çatıdır. Bu bakımdan ev bellektir, bilinçaltıdır, düştür. Mekân olarak ev, Bachelard’da varlığın oluşturan katmanların toplamı gibidir (Bachelard:1996)

Bachelard’ın belirlediği gibi ev imgesi Leylâ’nın karakterini de doğrudan etkilemektedir. Fakat Leylâ’nın varlığının ilk unsuru olmaktan ziyade mağara tarzında bir mitik imge olarak sınırlayıcılık ve sıradanlaştırıcılık işlevini Leylâ üzerinde kurmuştur. Bachelard’ın ev tanımına uygun bir imge olarak kullanılan mesnevîdeki bir başka ifade evin bilinçaltı ve düş mekânı olmasıdır. Bu bağlamda Leylâ’nın okuldan alındıktan sonra eve hapsedilmesi bu eve sınırlayıcı bir özellik katmaktadır. Leylâ’nın bu sınırlayıcılıktan tek kurtuluşu düştür. Leylâ da bu evde Mecnûn gibi kendini diğer bireylerden soyutlayarak bireyselleşmiştir. Ve mum, pervane gibi düşsel ayrılık ve kavuşma imgeleriyle konuşması evin imgeye açılan bir kapı olarak genişlemesini sağlamıştır. Böylece zindan imgesi olan ev soyut bir boyuta taşınarak genişletilmiştir.

637 Büt kimi bir evde eyle menzil

Olma dahi her yanaya mâil

638 Ankâ kimi uzlet eyle pîşe

Eyle revîş eyle kim hemîşe

657 Men hem değülem bu zecre kâil

Kim her dem olup çerâğ-ı mahfil

658 Nâ-cinsler ile hem-dem olam

Bir yerde mukayyed-i gam olam

- 667 Bir bürcde sâbit oldu ahter
Mahbûs-i hizâne oldu gevher
- 668 La'î oldu esîr-i sîne-i seng
Habs oldu gül-âba şîşe-i teng
- 669 Gamdan tebeh oldu rûzgârı
Nevmîd dil-i ümîd-vârı
- 783 Her turfe çiçek görüp çeküp âh
Menzil menzil gezerdi nâgâh
- 784 Bir menzile düşdi reh-güzârı
Kim seyrde idi anda yârı
- 836 Men bir kuşem uçdum âşiyandan
Men handan ü meyl-i hâne handan
- 837 Kılman mana ev hikâyetin çoh
Dahi menüm anda varmağum yoh

2.4.3 - KÂBE

Tasavvufa göre Kâbe bir semboldür asıl Kâbe gönüldür. İlahi aşk gönülde tecelli ettiği için gönül de bir Kâbe sayılır. Allah'ın evi olduğu için de gönül ile benzerlik kurulur. Edebiyatta aşk, sevgi, güzellik, kavuşma gibi imajlar için Kâbe adı çokça anılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâbe'ye benzetilir. Âşık orada dolaşmakla Kâbe'yi tavaf etmiş olur.

Mesnevîde Kâbe aşkın boyutunun değiştiği mekân olarak dikkat çeker. Aslında Mecnûn'un Kâbe'ye götürülme maksadı farklıdır. Babanın Mecnûn'u Kâbe'ye götürme maksadı Mecnûn'un davranışlarının düzelmesidir. Zira Kâbe en büyük dua kapısı "Allah'ın evi"dir. En büyük dua kapısı olan Kâbe'ye derde çare olarak gelinmiştir. Kutsal mekânların psikolojik işlevi rahatlatma, psikolojik bir açılım yaratmaktır. Fakat Mecnûn'un bakış açısında şifa istemek yoktur. Onun bakış açısı Kâbe'de söylediği meşhur gazelle açığa çıkmaktadır. Kâbe burada Mecnûn için toplumun istek ve beklentilerinden kurtularak yüce yaratıcıyla yakınlaştığı mekân olarak algılanmalıdır. Toplumun Kâbe'den beklentisi- dolayısıyla mekân aracılığıyla Allah'tan- Mecnûn'un kendilerine göre normalleşmesidir. Bu bağlamda Kâbe hem Mecnûn için hem de toplum için Allah'la ilişki kurulan bir mekândır. Bu mekânın sadece bir mekân olmaktan çıkıp psikolojik bir işleve büründüğünün kanıtıdır. Fakat Kâbe'nin mekân olarak özel oluşu çoğunluğun; yani toplumun psikolojisine göre belirlenmeyiştir. Mecnûn Kâbe'de çölde ve şehirde olduğundan daha özgürdür. Kâbe'de toplumun mantık anlayışından kurtulur. Şifasının kaynağının ıstırap olduğunun farkına varır. Kâbe bu bağlamda bir geçiş mekânıdır. Mecnûn'un Kâbe'ye gelene kadarki aşkı somut ve dünyeviyken bu mekândan sonra Mecnûn'un aşkı ilahi boyuta taşınır. Çünkü Kâbe Allah'ın insanın gönlüyle ilişki kurduğu mekândır. Bu andan sonra Mecnûn'un aşkı ilahi bir boyuta bürünür. Demek ki Kâbe maddi âlemden manevi âleme geçişte bir kapıdır. Bir boyut değişikliği yaratan mekândır.

903 Lebbeyk deyüp ayağa durdı

Ol ka'be-i maksâda yüz urdı

Üstteki beyitte Mecnûn'un kabeye yönelişini içerir. Bu yönelişin "lebbeyk" lafzıyla başlaması gidişin ilahi bir boyut kazandığını göstermektedir.

1051 Bir gün dediler ana ki ey pîr

Âlemde sana bu kaldı tedbîr

1052 Kim Ka'beye iltesen esîrün

Ola ki Hak ola dest-gîrün

- 1053 Tavf-ı Harem olsa ana hâsıl
Ser-geşteliğ andan ola zâil
- 1054 Ursa Hacer-i mübâreke baş
Yumşana eğer ola kara daş
- 1055 Ol pîr bu hayr işe kılup cehd
Mecnûna müretteb etdi bir mehd
- 1056 Aldı anı azm-i râh kıldı
Azm-i harem-i İlâh kıldı
- 1057 Çün Ka‘beye erdi ol nîkû-hûy
Mecnûna dedi ki ey belâ-cûy
- 1058 Dut Ka‘beye rûy tâat eyle
Temkîn ü edeb riâyet eyle
- 1059 Ta‘zîm şerâitin edâ kıl
İhlâs-ı dürüst edüp duâ kıl
- 1060 Ola ki kabûl ola niyâzun
Hak şefkati ola çâre-sâzun

- 1061 Bu yerde kabûl olur duâlar
Bu buk'ada bahş olur atâlar
- 1062 Kıl tevbe ki ahsen-i ameldür
Cehd eyle necâta kim meheldür
- 1063 Mecnûn bulup ol makâmdan zevk
Saldı anı çerhe neş'e-i şevk
- 1064 Sûz ile çeküp ciğerden âvâz
Arz etdi binâ-yı Kâ'beye râz
- 1065 K'ey sakfı bülend ü kadri âlî
Mihrâb-ı eâzım ü eâlî
- 1066 Ey kible-i ehl-i izz ü ikbâl
Ruhsâr-ı zemîne anberîn hâl
- 1067 Ey mağz-ı vefâya kisvetün pûst
Hem-reng-i pelâs-ı hâne-i dûst
- 1068 Ey gül-bün-i gonca-i ibâdet
Sandûk-ı cevâhir-i saâdet

1069 Ey dâim olan menümle hem-derd
Ammâ ne menüm kimi cihân-gerd

1070 Göğsine uran Hacer kimi daş
Zemzem kimi gözden ahıdan yaş

1071 Peyveste siyeh kılan libâsın
Gönlinde nihân dutan hevâsın

1072 Bi'llâh kimesen bu yerde âşık
Söyle ki enîsünem muvâfık

1073 Olmuş sana aşk feyzi hâsıl
Kılmış seni kıble-i kabâil

1074 Yâ Rab bû harem-serâ hakiyçün
Bu ma'bed-i pür-safâ hakiyçün

1075 Kıl mende binâ-yı aşkı dâim
Mânend-i esâs-ı Kâ'be kâim

Üstteki kısım Mecnûn'un babasının çaresiz kalıp Mecnûn'u Kâbe'ye götürdüğü kısımdır. Bu kısımda Kâbe'nin vasıfları belirlenmiştir.yukarıda da belirttiğimiz gibi Mecnûn'un kabeye götürülüş amacı ile sonuç birbirinden oldukça farklıdır.

Mekânı anlamlı kılan asıl durum Mecnûn'un Kâbe'deki duasıdır. Bir gazel şeklinde ifade edilen dua, Fuzûlî'nin edebi anlayışını açıklamaları, mekânın boyut değiştirmedeki işlevi ve mesnevînin en bilinen kısmı olma açısından önemlidir:

1085 Ya Rab! Belâ-yı aşk ile kıl aşına beni

Bir dem belâ-yı aşktan etme cüda beni.

1086 Az eyleme inayetini ehl-i derdden

Yani ki çok belâlara kıl müptelâ beni.

2.4.4 - SOKAK

Sokak mekânı mesnevîde özel bir anlam yüklenerek kullanılmamış. Sadece dekoru tamamlama göreviyle kullanılmıştır. Diğer Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinde Mecnûn Leylâ'yı görmek için Leylâ'nın sokağına gittiğinde çocuklar tarafından taşlanır. Bu durum Peygamber efendimizin Tayif'e gittiğinde taşlanması hadisesini hatırlatırken Fuzûlî'nin mesnevîsinde bu olay sokaktan ayrı bir hadise olarak anlatılmıştır.

1928 Ne zehre-i seyr-i kûçe vü kûy

Ne tâb-ı tapance-i ser ü rûy

1636 Ardınca koşun koşun uşşaklar

Ahvaline kim güler kim ağlar

2.4.5 - BAHÇE

Sevgiliye ait güzelliklerin birçoğu bağlarda, bahçelerde olan özelliklerdir. Çiçeklerden, meyvelerden, ağaçlardan söz edilirken bağdan da elbette bahsetmek gerekir. Şair de bunu yapar ve sevgilini güzelliğini; özellikle yüzünü ve yanağını bahçeye benzetir. Çoğu zaman cennet ile birlikte anılır ve cennet bahçeleri hatırlatılır (Pala, 1999:55).

Mesnevîde bahçe üç şekilde karşımıza çıkar: Öncelikle aşk acısı ile muzdarip Leylâyı eğlendirmek amacıyla bahçede eğlenceler düzenlenir. Ancak Leylâ bütün bu güzelliklerin ve eğlencelerin farkında bile değildir. İkinci şekliyle bahçe Leylâ ve

Mecnûn'un birbirlerinden ayrı geçirdikleri her anı ömür bahçelerinin hazana ermesi şeklinde karşımıza çıkar. Son olarak bir vuslat mekânı olarak bahçe karşımıza gelir. Zeyd'in gördüğü bir rüyada Leylâ ve Mecnûn öldükten sonra bir cennet bahçesinde bir araya gelirler.

1286 Gülzara heva abir dökü
Sahraya gubar-ı müşğ çöktü

1299 Gülzarlar oldu işret- âbâd
Her yerde olundu bezme bünyâd

1300 Her gûşede her kim aldı bir kâm
Her buk'ada her kim içti bir câm

Üstteki kısım Leylâ'nın bahar vakti bahçelerde dolaştığı zamanı içerir. Olayın gelişimine paralel olarak bahçe oldukça canlı ve güzel tasvir edilmiş kavuşma mekanı olarak belirlenmiştir.

1655 Cân bâğına gam nihâli dikdün
Ten mülkine derd tohmı ekdün

Bu beyitte bahçe bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. “can bahçesine gam fidanı ekmek” ifadesi mekanın insan davranışlarını açıklamak amacı ile de kullanıldığının göstergesidir.

1824 Bed-hâh mı etdi kasd-ı gül-zâr
Kim beyle urıldı rahneye hâr

1876 Gayr ile her dem nedür seyr-i gülistân etdüğün
Bezm edüp halvet kılup yüz lutf u ihsân etdüğün

1877 Ahd bünyadın mürüvvetdür mi vîrân etdüğün
Hanı ey zâlim bizümle ahd ü peymân etdüğün

1942 Men bülbül-i bâğ-ı firkatem zâr
Ammâ kafes içreem giriftâr

2959 Hâb içre görindi ol figâra
Bir bâğda iki mâh-pâre

2964 Bu ravza ne ravza-i berîndür
Bu kavm ne kavm-i nâzenîndür

2965 Budur dediler riyâz-ı Rıdvân
Bu kavm-i huçeste hûr ü gilmân

2.4.6 - ÇÖL

Çölde hiçbir şey yoktur. Bir söz bir kimse yoktur. Bir durgunluğu olmayan başı dönmüş bir tufan bu susuz sınırsızlıkta, yalnız başı dönmüş bir ruh gibi eser, inler, arar, çılgılık atar (Şeriati;1998:34).

Çöl aslında ıssızlığın ve kovulmuşluğun mekânı olarak bilinir. Çöl her türlü fiziksel ve nefsi mahrumiyetin mekânıdır. Zira çöl yaşam şartları açısından çok zorlu koşullara sahiptir. Hatta yaşam için elverişli bir alan olduğu söylenemez. Tarih boyunca sürgün mekânı olarak mevzu-bahis olmuştur. İsrail oğullarının sürgünü, Peygamberin hicrette çölü zorlukla aşması çölü bir ıstırap vesilesi olarak çölü anlatır. Fakat Mecnûn'un durumu bu olaylardan oldukça farklıdır. Mecnûn'un sürgünlüğü kendi isteğiyledir. Çöl bu bakımdan bir kaçış mekânıdır. Mecnûn'un insanlardan kaçıp yabana gitmesi çölü fiziksel ıstırap mekânı olmaktan çıkarıp özgürlük alanı olmasını sağlamaktadır. Sosyal ilişkilerden doğaya kaçış olarak algılanmıştır çöl.

862 Sahrâya düşüp güneş misâli
Tenhâ yürür oldı lâübâlî

1658 Muni deyüp ol garîb ü hayrân
Dutdı reh-i bâdiye kemâ-kân

2123 Bir gün ahıdup sirişk-i gül-gûn
Necd üzre oturmuş idi Mecnûn

2.4.7 - DAĞ

Divan şiirinde dağ daha çok inlemesi, yankı vermesi, yüksekliği, ululuğu, büyüklüğü, üzerindeki sulardan seller oluşması, bağrının taş olması, bağ ve bahçe olmayışı, hasret duygusu uyandırması gibi özellikleriyle anılır (Pala;1999:247).

Mesnevîde, dağ tıpkı çöl gibi şikayet edilen değil dost olan bir mekân olarak karşımıza çıkar. Hatta Mecnûn haykırışına cevap veren dağ ile dert ortağı olur. Kendi derdini, bu yüce dağa anlatır. Ayrıca Mecnûn dağı “Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı(Nebe-7)” ayetini hatırlatarak Allah’ın övdüğü bir mekân olarak tanıtır. Bu anlamıyla dağ Türk halk edebiyatındaki dağ anlayışından oldukça farklıdır. Türk edebiyatında dağ eşkıyalar için bir kaçış ve kurtuluş vesilesiyken bir başkaldırı sembolüdür. Âşıklar içinse sevgili ve âşık arasında aşılmaz bir engeldir. Dağ diğer mekânlardan farklı olarak kişileştirilmiş mekân olmaktan ziyade mesnevîye kişi olarak da katılmıştır. Fakat dağ farklı bir kişilik olarak çizilmemiştir. Aslında dağdan gelen ses Mecnûn’un sesinin yankısıdır. Bu bağlamda Mecnûn’un muhatap aldığı dağ, aslında kendisidir. Mecnûn dağdan bahsederken aslında kendinden bahsetmektedir. Tıpkı sesinin yankısını duyması gibi dağa baktığında gördüğü görüntü yine kendisidir. Dağ bu yüzden görkemliliğiyle değil; acizliği ve perişanlığı ile tasvir edilmiştir. Zulüm ile bağrına taş basmış, dertle gözünden yaş akıtmış, gam ve tasa tuzağına ayağını bağlamış etekleri kan ile dolmuş. Bağı su olmuştur. Bağına taş basması dağın gerçekten bağrının taş olmasıyla kinayeli kullanılmış, dertle “göz”ünden (tevriyeli) yaş akıtması su gözelerinden akan pınarları, gam ve kaza tuzağından ayağını kurtaramaması

sabitliğini; eteklerinin kan olmasıyla dağ eteklerindeki gelincik tarlalarını (hüsn-ü talil) anımsatmıştır. Bu mekânla Mecnûn'un psikolojisi arasındaki bağı olağanüstü bir biçimde üst üste kurgulanarak açıklanmasıdır ki hiçbir romanda bu estetik seviyeye ulaşılması mümkün değildir. Çünkü bu dizelerdeki kinayeli söyleyişler metnin birincil ve ikincil anlamlarının birlikte düşünülmesini sağlamış ve mekân-insan münasebetine üç boyutlu (mecaz- gerçek-sembol) bir açılım sağlamıştır.

1100 Bir dağa erişdi yolda nâgâh

Kaddine libâs-ı vehm kûtâh

1101 Tiğinde ukâb-ı çerh kanı

Mazmûn kemerinde la'î kânı

1102 Mün'im sıfatı libâsı fâhir

Ceyb ü bagali dolu cevâhir

1103 Deryâ kıluben ana tazarru'

Eylerdi zahîresin tevakku'

1104 Sahrâ edüben ana tevellâ

Eylerdi maîşetin temennâ

1105 Ol çeşmeler eyleyüp revâne

Olmışdı olara ata ane

1106 Ta'zîm ile kılmış anı Hak yâd

Kur'anda ki el ci'bâle evtâd

1107 Mecnûn ana eyleyüp temâşâ

Bir odlu sürûd kıldı inşâ

1108 Oldukda sürûd ile nevâ-sâz

Andan hem eşitdi aks-i âvâz

1109 Sandı ki öziyle hem-nefesdür

Dedi mana bu refik besdür

1110 Yüz şükr ki yâr-ı gâr buldum

Gezdüm bu cihâmı yâr buldum

2.4.8 - MEZARLIK

Mezarlık mekân olarak Leylâ ve Mecnûn'un birlikte gömüldükleri yer olarak mesnevînin sonunda karşımıza çıkmaktadır. Bir sembol değer olarak mezar Leylâ ve Mecnûn'un bu dünyanın boyutunu aşan aşklarının diğer dünyaya yöneldiğini gösterir. Ayrıca diğer âşkların dilek tuttuğu bir mekân olarak kültürel aktarıcı özelliğini taşıyan bir mekân olmuştur. Mezar taşlarının dikilmesini ve mezarlarının yerinin kaybedilmek istenmemesinin anlamı da insanlığın kendi kültürel hafızası olarak soyunu koruma güdüsünden ortaya çıktığı düşünülmelidir. Leylâ ve Mecnûn'un mezarları ırk bilincini aşmış bir semboldür. Bu yüzden daha kutsandığı söylenebilir. Çünkü Allah soyların çokluğuyla övünenleri mezarlık kelimesini kullanarak bir nevi uyarmıştır. Leyla ve Mecnûn'un mezarı "âşk" gibi kutsanmış bir kavramın sembol değerini üstlenerek kültürel bir aktarıcı vazifesi görmektedir.

2885 Çün gördi mezâr-ı gül-izârın

Düşdi vü kucakladı mezârın

2886 Göğsini kılıp lahid kimi çâk
Merkad kimi saçdı başına hâk

2887 Kabr üzre ahıtdı kanlu yaşın
La'1 eyledi yaşı kabri daşın

2942 Gasl eyleyüben ten-i nizârın
Dildârıun açdılar mezârın

2943 Koydılar anı hem ol mezâra
Gam-nâk yetişdi gam-güsâra

2947 Kabr üstine koydılar nişâne
Fâş oldu bu mâcerâ cihâna

2948 Tavfında kılıp murâd hâsıl
Ol kabre halâyık oldu mâil

2949 Geçdükçe zamân mükerrem oldu
Hâcet-geh-i ehl-i âlem oldu

2.4.9 - DÜNYA

Tasavvufta birçok tamlamayla kurulan âlem, Allah tarafından yaratılmış her şeydir. İslam'a göre âlem, Allah'tan ayrıdır. Tasavvuf ise âlemi Allah'ın tecellisi, belirtisi olarak göstermiştir.

Edebiyatta âlem, hem dini hem de tasavvufi telakkiler içinde ele alınır. Kelime mecaz-ı mürsel yoluyla insanlar yerine çok kullanılır. Âlem ibret alınacak bir yurt, İlâhi

Nakkaş olan Allah'ın bir nakşıdır. Onun belli bir nizam içinde devamını sağlar. İnsan aleme bakınca hemen yaratıcıyı hatırlamalıdır. Zaten dünya, bir gezinti yeri bir misafirhanedir. İnsan bu dünyada gurbette gibidir. Asıl vatan ise ahirettir. Onun için insan bu dünyada misafir olduğu evdeki kadar titiz davranmalıdır. Bu âlemde kimsenin gönlünü yıkmaya kimseye kötülük yapmaya değmez. Zaten bu dünya geçicidir. Ebedi olmayan bir zevk için insanın çaba harcaması beyhudedir.

Dünya, dert ve sıkıntı yurdudur. Yaratılışında bir alçaklık ve kararsızlık vardır. Efsaneye göre dünya bir öküzün boynuzunda; öküz bir balığın sırtında, balık da çalkantılı bir su içinde bulunmaktadır. Bu bakımdan dünyanın değişip durması ve kararsızlığı, insana kötü günler gösterir. Hiçkimse orada emniyette sayılmaz. Dünya her insana eziyet etmektedir.

Alem bir bağ ve bahçedir. Bezmdir çemendir. Yerine göre cennet veya cehennem, yerine göre saray, değirmendir. Bazen bir aynadır; o aynada bakışa göre görüntüler belirir. Ancak o aynaya bakmasını bilmek lazımdır. İnsan alemi iyi veya kötü için kullanabilir. Çünkü onda sıkıntı kadar nimet de yüklüdür. Yani dünyada yaşayıp yaşamamak isteği her insana göre değişen bir tutumdur.(Pala;1999:24)

Mesnevîde dünya tamamen Mecnûn'un bakış açısına göre şekillenmiştir. Leylâ'nın bulunduğu her yer cennet; bulunmadığı yerler ise cehennemdir. Mesnevînin başında Mecnûn'un dünyaya gelişi bir düşüş olarak adlandırılır. Geldiği bu yerden hiç memnun değildir. Sürekli dünyanın bir ayrılık yeri olduğundan şikâyet eder. Burası bir eziyet ve cefa mekânıdır. Aslında Leylâ'dan ayrılık bir bahanedir. Asıl ayrılık Mevla'dandır. Bu ayrılığın sebebi ise dünyadır.

471 Ol dem ki bu hâk-dâna düşdi

Hâlini bilüp figâna düşdi

472 Âhir gününe evvel eyleyüp yâd

Ahıtdı sirişk kıldı feryâd

- 473 Ya'nî ki vücûd dâm-ı gamdur
Âzâdelerün yeri ademdir
- 485 Bir bezmde kim şarâbı kandur
Sâkî cellâd-ı bî-emândur
- 678 Felek ayırdı meni cevr ile cânânımdan
Hazer etmez mi aceb nâle vü efgânımdan
- 690 Feryâd ki çerh bî-vefâdur
Dâim işi cevr ile cefâdur
- 980 Devr cevrinden şikâyet edene âşık demen
Âşk mesti vâkıf-ı keyfiyyet-i devrân değül
- 1078 Her handa ki âlem içre gam var
Kıl gönlümi ol gama giriftâr
- 1837 Ma'zûrsen ey nigâr ma'zûr
Bu devr iledür zemâne meşhûr
- 1867 Şart idi mana hem etmek i'lâm
Tâ men hem alam bu bezmden kâm

- 1869 V'er sandun ise ki nâ-tüvânem
Âzürde-i mihnet-i cihânem
- 1884 Çerh tek bed-mihrlig resmini bünyâd eyledün
Yahşi adun var iken döndün yaman ad eyledün
- 1885 Döne döne bizi gam-nâk özgeni şâd eyledün
Hanı ey zâlim bizümle ahd ü peymân etdüğün
- 1942 Men bülbül-i bâğ-ı firkatem zâr
Ammâ kafes içreyim giriftâr
- 2044 Hak sun'ına dehr kâr-gehdür
Munda amel etmemek günehdür
- 2109 Dünyâyâ ümîd dutmak olmaz
Hergiz ölümü unutmak olmaz
- 2110 Hoş hâne-i ayşdür bu âlem
Derdâ ki değül esâsı muhkem
- 2559 Vâdi-i gurbetde cân verdüm meni ol şâh-ı hüsn
Bir gece hân-ı visâli üzre mihmân etmedi

2757 Bilmüşüz kim mülk-i âlem kimseye kılmaz vefâ
Ol zamandan kim anı mülk-i Süleyman bilmişüz

2848 Değül muhkem cihân mülkinde her bünyâd kim kılsan
Fenâ mülkinde dut menzil kim ol bünyâd muhkemdür

2920 Bülbül-i zârem değül bîhûde feryâd etdüğüm
Kalmışem nâlân kafes kaydinde gül-zâr isterem

2970 Getdükde cihân-ı bî-vefâdan
Kurtıldılar ol gam ü belâdan

2.4.10 - ÖTEKİ DÜNYA-AHİRET

Ahret, sözlük anlamı olarak, son ikamet mahallidir. İslam inancında Allah bütün varlıkları geçici olarak yaratmıştır. Kuran-ı Kerim'in birçok ayetinde ahiretten bahsedilir. (Bakara:4, 86, 94, 102, 114, 130, 200, 201, 217, 220; Âl-i İmran: 22, 45, 56, 77, 85, 145, 148, 152 vs.)

Kıyamet koştığı zaman her varlık, dünya hayatını terk edecek ve âhiret hayatı başlayacaktır. Bu hayat dünyadaki iyi yahut kötü amellere göre cennet veya cehennemde sürecek olup bundan kaçış yoktur.

Edebiyatta dar-ı beka (ebedilik yurdu) adıyla, dar-ı fenanın (yok olma yurdu) ; ukba adıyla da dünyanın zıddı olarak ve çoğunlukla dünya ile birlikte kullanılır.

Dünya normal şartlar altında insanoğlu için vazgeçilmez bir mekândır. Kur'an'da dünya hayatı: sürekli olmayan, geçici, aldatıcı bir mekân olarak tasvir edilmesine rağmen insan için arzu edilen bir nesne olmuştur. Ancak Mecnûn'un bu mekân karşısındaki tavrı oldukça farklıdır. Zaten Mecnûn'u fiziksel boyuttan koparıp farklı bir boyuta taşıyan da bu bakış açısıdır. Mecnûn dünyayı bir ayrılık yurdu olarak görmüştür. İlk bakışta maksadı Leylâ'ya kavuşmak gibi görünse de, bu maksad zamanla

yerini dünyayı terk ederek Allah'a kavuşmaya dönmüştür. Öteki dünya bir vuslat mekânıdır.

2861 Şevk ehline kurb hâsıl oldu

Deryâsına katra vâsıl oldu

2924 Çün bekâ bezmindedür dildâr men hem durmazem

Bu fenâ deyrinde bezm-i vasl-ı dildâr isterem

2.5 - ŞAHİS KADROSU

“İtibari eserde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen vakanın zuhuru için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramları, şahıs kadrosu söz grubuyla adlandırmayı uygun görüyoruz. Çünkü vakaya iştirak eden insan dışındaki kavramlar, metinde yüklendikleri fonksiyon bakımından şahıs karakteriyle karşımıza çıkarlar. Bunlarda şahıslandırmanın kazandırdığı vasıflar diğer hususiyetlerinden daha önde gelir. Hatta onlardan bazılarını unutturacak derecede arka plana iter. Hangi şekilde olursa olsun şahıs kadrosunu teşkil eden fertler itibari âlemden ve bu alem içinde yer alan diğer unsurlardan ayrı düşünülemezler” (Aktaş;1998:148)

2.5.1 - ASIL KAHRAMAN VEYA BİRİNCİ DERECEDEKİ KAHRAMAN

Her çatışma, oyunu idare eden biri tarafından tahrik edilir. Bu, tematik güç olarak adlandırılan vakaya ilk dramatik hamleyi veren şahıstır. Asıl kahramanın hareketi bir arzudan, bir ihtiyaçtan veya bir endişeden kaynaklanabilir. (Aktaş;1998:153)

2.5.1.1 – MECNÛN

“İslamiyet'ten sonraki Türk edebiyatında sosyal temele dayanan gazi ve veli tiplerinin yanı sıra âşık tipi de önemli bir yer tutar. Âşık tipi esas itibariyle ferdi hayatla ilgilidir. Fakat dini görüş gazi tipine şakil verdiği gibi âşık tipine de kuvvetle tesir eder. Bununla beraber yine de âşk, ferde toplumdan ayrı bir varlık ve şahsiyete sahip olduğunu hissettirir. Bu başkaldırma ve karşı koyma duygusu âşk temine bağlı olarak Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde de görülür. Mecnûn'un evini barkını bırakarak çöle gitmesinde ve hayvanlarla beraber tek başına yaşamayı tercih etmesinde

ferdi saadetine engel olan topluma karşı bir isyan duygusu vardır. Aynı duygu odasına kapanarak mum ve pervaneyle dertleşen Leylâda da görülür.

Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin asırlar boyunca okunmasında Fuzûlî'nin yüksek şiir gücü kadar taşıdığı derin mananın da etkisi olduğu aşikârdır. Fuzûlî ile kahramanı Mecnûn içinde yaşadıkları dünyaya karşı isyan duygusunda birleşirler. Fuzûlî Mecnûn'a kendi ıstırabını aksettirir.

Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Manas destanı gibi eserlerde insanlar son derece hareketli, canlı, yaşama aşkıyla doludurlar. Bu eserlerin başka bir özelliği de insanların sosyal çevrelerine, ailelerine, boylarına sıkı bağlılıklarıdır. Leylâ ve Mecnûn mesnevîsindeki kahramanlar hem çevrelerinden hem de dünyadan koparlar. Onlarda yaşama irade ve sevincinin yerini yokluk özlemi ve nefret duygusu alır. Bunda iradeyi köstekleyen sosyal baskının büyük rolü vardır. Mecnûn ile Leylâ okulda çocukluğun safiyeti içinde oynarlarlarken mutludurlar. Bu iki gencin birbirlerini sevdikleri dedikodusu başlayınca her şey değişir.

Mecnûn'un ne makamda ne de ünde gözü vardır. O, Leylâ'dan başka bir şey düşünmez. Bu sözler, Osmanlı toplumunun kendi içinde bir kültür değişmesine tekabül eder. Yerleşik medeniyete geçen, kuvvetle fars kültürünün tesiri altında kalan Osmanlı toplumunda gazilik ideali, yavaş yavaş kaybolmuş, onun yerini mistik duygular, aşk ve zevk hayatı almıştır.

Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde tasvir ettiği Mecnûn, bütün davranış, zihniyet ve hayat felsefesi ile eski Türk kültürüne aykırı bir tiptir. Onun İslami devir Türk edebiyatına yerleşmesinde Fuzûlî'nin büyük rolü vardır. Fuzûlî Osmanlı kültür çevresinin dışında kalmış bir şairdir. Dünyaya hakim olma ve yaşama ihtirası ile dolu olan Osmanlı, hiçbir zaman dünyayı ve dünya nimetlerini reddeden bir dünya görüşünü benimsememiştir (Kaplan; 1991:146,147,148,153,155).

Mecnûn, kelime anlamı deli demekse de daha çok Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı olarak bilinir. Ben-i amir kabilesinden şair Kays b. El Mülevvahü'l-Amirî'nin lakabıdır. Bir başka rivayete göre Emeviler devrinde yaşamış Kays adlı bir beyzadenin lakabıdır (Pala;1999:265)

Mesnevîde asıl kahraman olarak olayları yaşayan, bu olaylarda birinci dereceden etkilenen, olaylara yön veren konumda bulunan kişi Mecnûndur.

Mesnevîde Mecnûn fiziksel olarak genellikle olumsuz bir tablo ile karşımıza çıkar. Aşk belası ile mustarip saçı başı dağılmış ve beli bükülmüş üstü başı yırtık perişan bir halde tasvir edilir.

Mesnevîde Mecnûn dünyaya gelişi itibariyle mutsuz bir kişiliktir. Doğduğu günden itibaren ağlamış ve hiç mutlu olamamıştır. Çocukluğunda okul sıralarında dahi normal çocuklardan farklı olarak hayatı anlamlandırma çabasını Leylâ üzerine kurgulamıştır. Leylâ'yı görmek Mecnûn'un hayata bakışını değiştirir. Mutluluk demek Mecnûn için Leylâ demektir. Ancak bu bakış açısı Mecnûn'un psikolojik gelişim süreci içinde maddeden manaya yönelince çeşitli farklılıklar göstermeye başlamıştır. Leylâ'nın aşkıdan Allah aşkına yönelen Mecnûn için Leylâ'nın ifade ettiği değer de farklılaşmalar olmuştur.

Aslında Mecnûn isminin Kays için kullanılması da mesnevî'nin bakış açısını belirleyen bir durumdur. Zira "Mecnûn" "cinlenmiş" manasında bir sözcük olarak "akıl", "akıllı" kavramlarının zıddı olarak kullanılmış bir kelimedir. Mecnûn'un hareketlerini belirleyen şey mesnevînin hiçbir yerinde "akıl" olmamıştır. Bu Doğu toplumlarının "gönül"; Batı toplumlarının da akıl kavramları üzerine geliştirdikleri medeniyetin simgesi olması açısından oldukça ilgi çekicidir. Her ne kadar ikinci dünya savaşı bunalımından sonra Batı'da ortaya çıkan sürrealist düşüncenin akli reddettiği düşünülebilirse de bu Doğu toplumlarındaki akli reddedişten oldukça farklı olarak algılanmalıdır. Mecnûn'un akli reddedişi hesap, kitap, menfaat, çıkar gibi maddi ilişkilerden sıyrılmış bir reddediştir. Ve yerine "gönül" gibi bir kavramı koyarak aklın karşısına onurlu bir değer yerleştirmiştir. Batı toplumları aklın yerine onun karşılığında bir değer getirememiş bu yüzden bunalım ve buhran yaşamıştır. Bu açıdan bakıldığında Mecnûn'un yaşadığı bir buhran değil tüm somut ilişkileri aşyp yüce bir duruma geçmiştir. Zengin bir aileye mensup olup bu zenginliğin tek varisi olduğu halde bu yaşamın maddi avantajlarını yok sayan Mecnûn için asıl değer aslında başlangıçtan itibaren fizikötesi bir durumdur. Sadece hikâye ilerledikçe arzu edilen ruhsal kavram değişmiştir.

Mecnûn'un arkeik kendini tamamlama süreci içinde sıradan bir kişilik gelişimi göstermediği malumdur. Zira tüm Doğu düşüncesinin üzerine temellendiği ilahi aşk kavramını kişiliğinde eritmiş ve sembolleştirmiş bir kişilik olarak Mecnûn'un değişim

sürecinde madde özelliğini yitiren sadece Leylâ değil bütün evrendir. Tüm evren Mecnûn'un aşkının boyut değiştirmesiyle Mecnûn'un gözünde Allah'ın bir parçası haline dönüşmüştür.

Mecnûn yaşamı boyunca acı çekmiş hem fiziksel hem de ruhsal yönden bir çöküntü abidesi olarak efsaneleşmiştir. Dünyayı ve insanları tamamen reddeden Mecnûn, insanlardan kaçıp romantik bir tutumla doğaya sığınmıştır. Hatta Mecnûn'un kendinden dahi kaçtığı söylenebilir. Zira Leylâ ile son karşılaşmasında Leylâ'yı da kendini de tanımamıştır. Bu Mecnûn'un delirmesine veya kendini kaybetmesine işaret olarak algılanmamalıdır. Çünkü Mecnûn tüm evreni kuşatan bir bütünlük olarak kavradığı yaratıcının varlığı içinde benliğini eritmiş, yok olmuştur. Bu her ne kadar toplum tarafından yeterince algılanmamış olsa da ruhsal manada soylu bir eylem sahibi yapar bu durum Mecnûn'u.

Aslında Mecnûn'un psikolojisini ve felsefesini en iyi açıklayan beyitler aşağıdaki gazelde belirtilmiştir. Aşağıdaki gazel Mecnûn'un Kâbe'deki yakarışını içeren meşhur gazeldir.

1085 Yâ Rab belâ-yı aşk ile kıl âşinâ meni

Bir dem belâ-yı aşkdan etme cüdâ meni

1086 Az eyleme inâyetüni ehl-i derdden

Ya'ni ki çoh belâlara kıl mübtelâ meni

1087 Oldukça men götürme belâdan irâdetüm

Men isterem belânı çü ister belâ meni

1088 Temkînümi belâ-yı mahabbetde kılma süst

Tâ düst ta'n edüp demeye bî-vefâ meni

- 1089 Getdükçe hüsnin eyle ziyâde nigârumun
Geldükçe derdine beter et mübtelâ meni
- 1090 Men handan ü mülâzemet-i i'tibâr ü câh
Kıl kâbil-i saâdet-i fakr ü fenâ meni
- 1091 Eyle zaîf eyle tenüm fûrkatinde kim
Vaslına mümkün ola yetürmek sabâ meni
- 467 Çün va'de erişdi doğdı bir ay
Hurşîd ruhıyla âlem-ârây
- 468 Şâd oldılar andan ata ane
Şükrâne verildi çoh hizâne
- 469 El kıssa ademden oldı peydâ
Bir tıfl-ı müzekker ü müzekkâ
- 470 Hurşîd kimi kemâle kâbil
İsâ kimi tıflıkda kâmil
- 471 Ol dem ki bu hâk-dâna düşdi
Hâlini bilüp figâna düşdi

- 472 Âhir günine evvel eyleyüp yâd
Ahıtdı sirişk kıldı feryâd
- 473 Ya'nî ki vücûd dâm-ı gamdur
Âzâdelerün yeri ademdür
- 474 Her kim ki esîr olur bu dâma
Sabr etse gerek gam-ı müdâma
- 475 Olmışdı zebân-ı hâli gûyâ
Söylerdi ki ey cefâcı dünyâ
- 476 Bildüm gamunı senün ki çohdur
Gam çekmeğe bir harîf yohdur
- 477 Geldüm ki olam gamun harîfi
Gel tecrîbe kıl men-i zâîfi
- 478 Her handa gam olsa kılma ihmâl
Cem' eyle dil-i hazînüme sal
- 479 Hem ver mana gam yemek kemâli
Hem âlemi gamdan eyle hâlî

- 480 Peyveste meni esîr-i gam kıl
Kem kılma nasîbümi kerem kıl
- 481 Zevk ile geçürme rûzgârüm
Fânî olana yoh i'tibârüm
- 482 Ey aşk garîb-i âlem oldum
Âvâre-i vâdî-i gam oldum
- 483 Tedbîr-i gam etmek olmaz oldu
Geldüm gerü getmek olmaz oldu
- 484 Senden dilerem meded ki dâim
Temkînüm ola senünle kâim
- 485 Bir bezmde kim şarâbı kandur
Sâkî cellâd-ı bî-emândur
- 486 Bir mey mana sun ki mest ü medhûş
Dâim özümü kılam ferâmûş
- 487 Ne geldüğümü bilem cihâna
Ne anı ki nişedür zemâne

- 488 Âlem gözüme görünmeye hîç
Bu riştede bulmayam ham u pîç
- 489 Dâye anı pâk kıldı kandan
Kaldurdu bu tîre hâk-dandan
- 490 Guslin verüp âb-ı çeşm-i terden
Süt yerine verdi kan ciğerden
- 491 Akvâm u kabâili olup şâd
Ol nev-rese Kays koydılar ad
- 492 Cân ile kılurdu dâye i'zâz
Esbâb-ı kemâl-i terbiyet sâz
- 493 Lâkin o edüp hemîşe nâle
Hoşnûd değülde hîç hâle
- 494 A'zâsın edüp eliyle efgâr
Eylerdi müdâm nâle-i zâr
- 495 Süt içse sanurdu kim içer kan
Emcek görünürdi ana peykân

496 Yoh idi firîb ile karârı
Yanında firîbün i'tibârı

467-496 numaralı beyitler Mecnûn'un doğumunu ve psikolojik tasvirini içeren beyitlerdir.

759 Kim Kays iken adı oldu Mecnûn
Ahvâlini etdi gam diğêr-gûn

759 nolu beyit kays'ın "Mecnûn" a dönüştüğü beyittir. Bu değışiklik sadece isimde değıildir. Kays Mecnûn sözcüğünün yüklendiğı anlamı da kendi benliğine yüklemiştir. Bu bakımdan bu beyit Mecnûn karakterinin var olduğı beyittir. Ve olayda bir kırılma noktasıdır.

787 Bir sebzeze sebz har-geh urmuş
Meh sahn-ı felekde hâle kurmuş

788 Gonca kimi ol latîf har-gâh
Gül berki kimi içinde ol mâh

789 Mecnûna mukâbil oldu Leylî
Bahr-ı gama yetdi derd seyli

790 Leylî deme şem'-i meclis-efrûz
Mecnûn deme âteş-i ciger-sûz

791 Leylî deme cennet içre bir hûr
Mecnûn deme zulmet içre bir nûr

- 792 Leylî deme evc-i hüsne bir mâh
Mecnûn deme mülk-i aşka bir şâh
- 793 Leylî deme bir yegâne-i dehr
Mecnûn deme bir fesâne-i şeh
- 794 Leylî çemen-i belâ nihâli
Mecnûn felek-i vefâ hilâli
- 795 Leylî meh-i âsmân-ı haşmet
Mecnûn şeh-i kişver-i melâmet
- 796 Leylî saf-ı ehl-i hüsn emîri
Mecnûn ser-i kûy-ı gam fakîri
- 797 Leylî işi işve vü kirişme
Mecnûn gözi yaşı çeşme çeşme
- 798 Leylî vü neşât-ı hüsn kâmi
Mecnûn ü belâ-yı aşk dâmi
- 799 Leylî vü letâfet-i dil-ârây
Mecnûn ü melâmet-i gam-efzây

800 Leylîde kemâl-i hüsn ile zevk
Mecnûnda cemâl-i Leylîye şevk

801 Leylî sadef-i hayâya bir dür
Mecnûna anunla min tefâhür

802 Leylîde visâl-i dûst meyli
Mecnûnda hem ârzû-yı Leylî

787-802 nolu beyitler Leylâ ve Mecnûn'un karşılaştırılıp vasıflarının tasvir edildiği bölüm olarak her iki kahraman hakkında geniş bilgiler vermekte; Fuzûlî'nin gözünden kahramanlarını aksettirmektedir.

878 Düşmüş yere hâk-sâr ü gam-nâk
Ahvâli harâb ü sînesi çâk

879 Dönmiş gül-i sürhi zağferâna
Şimşâd-ı latîfi hîzrâna

880 Âyînesini gubâr dutmuş
Jeng-i gam-ı rûzgâr dutmuş

881 Etmiş elifin sitem yüki dâl
Kılmış kalemin felek gamı nâl

882 Hem-sohbeti mûr ü hem-demi mâr
Tekye-gehi hâk ü bisteri hâr

883 Hâr üzre ana delük delük ten
Açmış gam evine dürlü revzen

Üstteki kısım Mecnûn'un çöle gidişinden sonra babasının onu bulduğu bölümden alınmıştır. Bu kısımda Mecnûn'un babasının gözünden tasviri verilmiştir. Bu tasvirde Mecnûn daki fiziksel yıkım ve çöküş ifade edilmiştir.

1034 Mecnûn dedi ey edîb-i kâmil
Dîvâne-i aşk olur mı âkil

1035 Ger mende bu ihtiyâr olaydı
Tedbîrüne i'tibâr olaydı

1036 Evvelden edeb şîâr ederdüm
Temkînümi üstüvâr ederdüm

1037 Olmazdı bu hâle ihtiyâcum
Kim ola azâb ile ilâcum

1038 Mende bu ilâca yoh müdârâ
Min kez gamum etdüm âşikârâ

1039 Yohdur revişümde inkılâbum
Evvelki cevâbdur cevâbum

1034-1039 nolu beyitler, Mecnûn'un babasına verdiği cevap niteliğindedir. Mecnûn kendi perişanlığını açıklamış, durumunun geçici bir hal olmadığını ve kalıcı bir yaşam tarzı olduğunu belirtmiştir. Bu açıklama Mecnûn'un mesnevînin kalan kısmındaki karakter yapısını izah etmesi açısından önemlidir.

Bu Mecnûnun gazâl ile mülâkâtıdır

ve

Aşk bâbında onunla olan hâlâtıdır

- 1122 Gördi ki bir avcı dâm kurmuş
Dâmına gazâller yüz urmuş
- 1123 Ol dâma cefâ-yı çerh-i gaddâr
Bir âhunı eylemiş giriftâr
- 1124 Bir âhu esîr-i dâmı olmuş
Kan yaşı kara gözine dolmuş
- 1125 Boynı kurulu ayağı bağlu
Şehlâ gözi nemlü cânı dağlu
- 1126 Ahvâline rahm kıldı Mecnûn
Bandı ana tökdi eşk-i gül-gûn
- 1127 Gönlüne katı gelüp bu bî-dâd
Yumşak yumşak dedi ki sayyâd
- 1128 Rahm eyle bu müşg-bû gazâle
Rahm etmez mi kişi bu hâle

- 1129 Sayyâd bu nâ-tüvâna kıyma
Kıl cânına rahm cânâ kıyma
- 1130 Sayyâd sakın cefâ yamandır
Bilmezsen mi ki kana kandır
- 1131 Sayyâd mana bağışla kanın
Yandırma cefâ odına cânın
- 1132 Sayyâd dedi budur maâşum
Açman ayağın gederse başum
- 1133 Katlinde bu saydun etsem ihmâl
Etfâl ü iyâlüme n'olur hâl
- 1134 Mecnûn ana verdi cümle rahtın
Pâk eyledi berkden dırahtın
- 1135 Ol turfe gazâlün açdı bendin
Şâd eyledi cân-ı derd-mendin
- 1136 Yüz urdı yüzine kıldı efgân
Göz sürdi gözine oldu giryân

- 1137 K'ey bâdiye-gerd ü båd-nâverd
Nâzük bedeniyle nâz-perverd
- 1138 Sen zînet-i her gil-i zemînsen
Gül kimi lâtif ü nâzenînsen
- 1139 Ey sebze-i cûy-bâr-ı vahşet
Ra'nâ semen-i bahâr-ı vahşet
- 1140 Tenhâ koyma men-i zebûnı
Olgıl mana deşt reh-nümûnı
- 1141 Gez bir niçe gün menümle hem-râh
İnsan deyüp etme menden ikrâh
- 1142 Yaşum kimi getme çeşm-i terden
Kesme ayağun bu reh-güzerden
- 1143 Ser-çeşme-i çeşmüm eyle menzil
Ser-menzilümüzden olma gâfil
- 1144 Olsun bebeğüm karâr-gâhun
Eşk ü müje hâb ile giyâhun

1145 Ey çeşm-i nigâr yâdigârı
Sehl eyle mana gam-ı nigârı

1146 Kıldukda hayâl-i çeşm-i Leylî
Sen ver men-i hasteye tesellî

1147 Çün ol beşeriyetin unuttı
Âhû hem anunla üns dutdı

1148 Anun sebebiyle hem çoh âhû
Sahrâda onunla dutdılar hû

Bu Mecnûn-ı derd-mendün kebûter ile şerh-i hâlidür

ve

Andan iltimâs-ı mâ-fi'l-bâlidür

1149 Bir menzile yetdi zâr ü muztar
Bir dâmda gördi bir kebûter

1150 Her revzen-i dâmı bir der-i gam
Min gam müteveccih ana her dem

1151 Mecnûn ana bahdı yandı cânı
Yaşı kimi cûşa geldi kanı

- 1152 Sayyâdına eyledi tazarru‘
Kurtarmağın eyledi tevakku‘
- 1153 Seyyâd dedi ki men fakîrem
Fakra bu hamâme tek esîrem
- 1154 Hâşâ ki bu mürğ-i tîz-reftâr
Âzâd ola men kalam giriftâr
- 1155 Ger var ise kıymetin edâ kıl
Andan muni dâmdan rehâ kıl
- 1156 Evvel meni eyle gussadan şâd
Andan muni dâm-ı gamdan âzâd
- 1157 Var idi kolunda bir dür-i ter
Şeffâf çü dîde-i kebûter
- 1158 Verdi anı aldı ol esîri
Üftâdenün oldu dest-gîri
- 1159 Sürdi kademine çeşm-i pür-hûn
Anca ki ayağın etdi gül-gûn

- 1160 Her dem ana arz-ı râz ederdi
Mîn nağme-i şevk sâz ederdi
- 1161 K'ey tîz-per ü bülend-pervâz
Erbâb-ı vefâya mahrem-i râz
- 1162 Bu reng-i libâs-ı nîl-fâmun
Endûh ü melâmet-i müdâmum
- 1163 İzhâr kılup nişâne-i gam
Kim kıldı seni esîr-i mâtem
- 1164 Ger âşık isen sen ey cihân-gerd
Kaçma ki menem senünle hem-derd
- 1165 Bir lahza menümle hem-nişîn ol
Gencîne-i râzuma emîn ol
- 1166 Başum tüğün âşiyâne kılığıl
Göz yaşumı âb ü dâne kılığıl
- 1167 Sen kâsıd imişsen ey hamâme
Menden hem ilet nigâra nâme

- 1168 Gör hecr-i ruhında ıztırâbum
Peygâmum ilet getir cevâbum
- 1169 Bi'llâh ser-i kûyma gedende
Her çizginüben tavâf edende
- 1170 Yâd eyle meni sevâbuma gir
Bir tavf sevâbını mana ver
- 1171 Kon hâk-i derine iste dâne
Kıl özüne dâneni behâne
- 1172 Oldukça mecâlün etme nâmûs
Menden yetür ol yere zemîn-bûs
- 1173 Anca dedi ana hem gam-ı dil
Kim kıldı anı hem ünse mâil
- 1174 Başında olup şeb âşiyânı
Gündüz ol olurdu pâsbânı
- 1175 Zâtında görüp nişâne-i hayr
Hem vahş mutîi oldı hem tayr

1176 Râm oldı behâyim ol figâra
Bir fevc yığıldı vara vara

1177 Ol zâr idi mülk-i derd şâhı
Hayl-i ded ü dâm anun sipâhı

1178 Olmışdı beşerden eyle bîzâr
Kim öz aksin sanurdı ağyâr

1179 Dartup göğe dūd-ı şu'le-i âh
Öz sâyesin istemezdi hem-râh

1120-1179 numaralı beyitler Mecnûn'un öncelikle bir ceylanla sonra da güvercinle olan dostluğunu anlatan kısımlardır. Bu kısımlarda hem ceylan hem de güvercin tutsaklıktan Mecnûn eliyle kurtulmuştur. Mecnûn ceylanı üstlerini feda ederek güvercini ise kolundaki inciyi feda ederek kurtarmıştır. Bir bakıma Mecnûn maddi ve fiziksel aleminden kurtulmuş derviş olmuştur. Hayvanların esaretten kurtuluşu bir bakıma Mecnûn'un da fiziksel dünyadan kurtuluşunu temsil eder. Hayvanlar avcı elinde iken avcı için bir geçim aracı iken Mecnûn'un onları kurtarmasıyla estetik birer değere dönüşmüştür. Zira sanat faydadan güzele doğru bir akış içerir.

Bu Mecnûnun zencîre şerh-i gamıdur

ve

Beyân-ı silsile-i elemidür

1558 Mutlak eser etmedi ana pend

Zencir-i hevâ kaçan dutar bend

1559 Efgân edüp etdi hırkasın çâk
Sahrâlara düşdi zâr ü gam-nâk

Mecnûn ‘un artık nasihatleri algılamadığı 1558-1559 numaralı beyitlerde ifade edilmiş Mecnûn’un dünyayla bir bağı kalmadığı açıklanmıştır.

1581 Zencîre girüp remîde Mecnûn
Erbâb-ı cünûna düzdi kânûn

1582 Ol silsileye olup hem-âvâz
Ağlardı ki ey menümler hem-râz

1583 Sen genc-i belâya ejdehâsen
Ser-rişte-i mihnet ü belâsen

1584 Şerh-i gama var min dehânun
Deprendükçe çıkar figânun

1585 Başdan ayağa delük delük ten
Gönlündeki râzun etdi rûşen

1586 Ey muntazır-ı nezâre-i yâr
Nezzâre-i yâra min gözün var

1581-1586 numaralı beyitler Mecnûn’un zincirle olan sohbetini içermektedir.

Bu Mecnûn’un kûrluğ behânesiyle dildârı

Cemâlin gördüğüdür ve

Dîde-i ümmîdin tûtüyâ-yı maksûda yetürdüğüdür

(Mecnûn’un körlük bahanesi ile Leylâ’nın evine gittiği kısımdır.)

- 1637 Bir gün dahi ol behâne-perdâz
Bir özge behâne kıldı âğâz
- 1638 Bağladı iki gözün ki kûrem
Ahvâl-i cihâna bî-şuûrem
- 1639 Arz eyledi za‘f ü bî-nevâlîğ
Ev ev gezüp eyledi gedâlîğ
- 1640 Takrîb ile azm-i yâr kıldı
Leylî evine güzâr kıldı
- 1999 Mecnûndur bu ki âh-ı ser-keş
Çekmiş urmuş cihâna âteş
- 2000 Kat‘-ı nazar eylemiş cihândan
Geçmiş ser ü çeşm ü cism ü cândan
- 2001 Ne mülk ne mâl cüst ü cûsı
Ne ata ne ana ârzûsı
- 2002 Getmiş yele berg-i i‘tibârı
Ol kalmış ü merg intizârı

2005 Ol şifte açdı çeşm-i pür-nem
Kimsen dedi ey menümle hem-dem

2006 Ger elçi isen yetür peyâmun
Ver müjdesin ol meh-i tamâmun

2007 V'er yolcu isen oturma gâfil
Azm eyle gözet bir özge menzil

1999-2007 beyitleri arası Mecnûn'un babasının Mecnûn'u çölde bulmasını içerir. Bu kısımda babanın gözünden bir Mecnûn tasviri yapılmıştır. Mecnûn'un nasihatleri anlamaması onun mal, mülk, ana, ata...gibi dünyaya ait her şeyden kesin olarak vazgeçtiğinin açık bir göstergesidir.

Bu Mecnûnun nihâyet-i hayretidür
ve
Leylîden istiğna vü gafletidür

2591 Mecnûn dedi ay mana açan râz
Lutf ile kılan meni ser-efrâz

2592 Kimsen mana zâhir eyle adun
Bu bâdiyede nedür murâdun

2593 Cân tâzelenür fesâhatünden
Bu lehce-i pür-melâhatünden

- 2594 Hulki hoş ü lafzı cân-fezâsen
Beyle görünür ki âşinâsen
- 2595 Bi'llâh ne diyârdan gelürsen
Ne râh-güzârdan gelürsen
- 2596 Ger lâle isen ne dağdansen
V'er sûsen isen ne bağdansen
- 2597 Şîrin şîrin tekellümün var
Hâl-i dilüme terahhumun var
- 2598 Bîgâneden ummazem bu hâli
Bir ülfetden değül bu hâlî
- 2599 Bîhûde değül bu gönlüm almak
Gelmek başum üzre sâye salmak
- 2600 Akl olsa idi menümle hem-râh
Ahvâlünden olurum âgâh
- 2601 Gam gönlümi etmeseydi bî-tâb
Göz perdesi olmasaydı hûn-âb

2602 Gaflet halelinden ayrılırdım
Elbette kim olduğun bilürdüm

2603 Çün mende yoh ihtimâl-i idrâk
Sen söyle özün ki kimsen ey pâk

Üstteki kısım Mecnûn'un Leylâ'yı tanımadığı kısmı içermektedir. İbn-i Selam'ın ölümünün ardından Mecnûn ve Leylâ bir araya gelmiştir. Fakat Mecnûn kendi deyişiyi öyle '' sermesttir ''ki Leylâ'yı tanımaz.

Leylîye Mecnûnun istiğnâsıdır

ve

İsbât-ı safâ-yı imlâsıdır

2638 Mecnûn dedi ey büt-i perî-veş
Hâşâk-i zaîfe urma âteş

2639 Yandurmağuma yeter hayâlün
Yohdur mana tâkat-i visâlün

2640 Zinhâr getürme ey semen-ber
Âyîne-i ârizun berâber

2641 Bir zerreye kim vücûd yohdur
Âyîneden ana sûd yohdur

2642 Ol gün ki gözümde var idi nûr
Gözden yüzini yaşurdun ey hûr

- 2643 Hâlâ ki nezâren oldu müşkil
Durmak ne için mana mukâbil
- 2644 Aşk etdi binâ-yı vaslı muhkem
Ma'nûde meni senünle hem-dem
- 2645 Ref' oldu bu i'tibâr-ı sûret
Hâşâ ki olam şikâr-ı sûret
- 2646 Lezzet ruh-i yâr-ı dil-sitândan
Cândur bulan ey dirîğ cândan
- 2647 Cânum gedeli besî zamandır
Cismümdeki şimdi özge cândur
- 2648 Sensen hâlâ tenümde cânum
Gözde nûrum ciğerde kanum
- 2649 Menden berî eyledün meni sen
Arza kime eyleyem seni men
- 2650 Mende olan aşikâr sensen
Men hod yohem ol ki var sensen

- 2651 Dâim sana mendedür tecellî
Men gayrden olmuşam tesellî
- 2652 Ger men men isem nesen sen ey yâr
V'er sen sen isen neyem men-i zâr
- 2653 Çün men olubem senünle memlû
Vahdet revişinde hoş değül bu
- 2654 Kim daşrada isteyem nişânun
Bir özge mekân bilem mekânun
- 2655 Evvel bu işi edende bünyâd
Men tıfl idüm ü zemâne üstâd
- 2656 Etmişdi sana beni mukayyed
Gûyâ ohudurdı ders-i ebced
- 2657 Hâlâ kılubem kemâl hâsıl
Ebced sebakın ohur mı kâmil
- 2658 Çün yetdi kemâle ser-hat-ı aşk
Ser-hat görüp ancak eylerem meşk

- 2659 Rûsvâlîğa çün men etmişem ad
Sen hem bu sülûki etme bünyâd
- 2660 Dut perde-i ismet içre ârâm
Rûsvây menem sen ol nîkû-nâm
- 2661 Mecnûn mana derler ehl-i âlem
Ancak manadur cünûn müselleme
- 2662 Sen olma fesâne-i halâyık
Mecnûn işi Leylîye ne lâyıık
- 2663 Mecnûn menem ey vefâlu dildâr
Dîvâneliğe menem sezâ-vâr
- 2664 Sen eyleme hâlünü diğeri-gün
Leylî ne revâ ki ola Mecnûn
- 2665 Gam-hâr isen ey büt-i perî-rû
Gam-hârlıgün hemîn yeter bu
- 2666 Kim perde-nişîn olup hemîşe
Dâim kılasen hicâb pîşe

- 2667 Gün kimi çihup müdâm seyre
Göstermeyesen cemâl gayre
- 2668 Kim sende ne olsa resm ü âdet
Etvârumadur menüm şehâdet
- 2669 Men aşk güzer-gehinde hâkem
El cümle bilür meni ki pâkem
- 2670 Rahm et mana ey büt-i vefâ-dâr
Ta'n ehlinün ağzın açma zinhâr
- 2671 Çün men reh ü resm-i aşk dutdum
Nâmûs tarîkini unuttum
- 2672 Sen akl eteğini koyma elden
Nâmûsını sahla her halelden
- 2673 Takrîb ile ol esîr-i mehcûr
Bu nâdire şi'ri etdi mezkûr

Üstteki kısım Mecnûn'un Leylâ'nın gelişine aldırış etmediği kısımdır. Zira Mecnûn kavuşma kavramının fiziksel boyutunu aşmış mana alemine geçmiştir. Henüz bu boyutu algılamayan Leylâ'ya biraz nasihat verir gibi artık bir beden olarak Leylâ'nın ifadesinin Mecnûn belleğinden silindiğini izah edip mesnevînin içindeki en güzel gazellerden birini okumaktadır.

Bu Mecnûnun mi'râc-ı fezâilidür

ve

Beyân-ı meretebe-i hüsn-i hasâilidür

2732 Şâhenşeh-i mülk-i mihnet ü derd

Ya'nî Mecnûn-ı derd-perverd

2733 Bir pâk idi kim bu arsa-i hâk

Anun kimi görmemişdi bir pâk

2734 Ma'mûre-i kurb-i Hak makâmı

Ervâha farîza ihtirâmı

2735 Çün nefret-i şerr-i nesl-i Âdem

Kıldı ana vahşeti müsellemler

2736 Her vahş donunda bir firişte

Yâr oldu ol âdemî-sirişte

2737 Zâhirde refîki vahş ile tayr

Bâtında melâik ile hem-seyr

2738 Kılmışdı kemâl-i i'tidâli

Kisvet eleminden anı hâlî

- 2739 Çekmezdi cihânda ol cihân-gerd
Endîşe-i germ ü gussa-i serd
- 2740 Bilmişdi cihânun i'tibârın
Yoh yerine saymış idi varın
- 2741 Dutmuşdı tarîk-i ehl-i tevhîd
Bulmuşdı kemâl-i terk ü tecrîd
- 2742 Olmuşdı vücûd-ı pâki bir nûr
Âlâyiş-i ekl ü şürbden dûr
- 2743 Tahsîl kılup safâ-yı sîret
Görmüşdi mecâzdan hakîkat
- 2744 A'yâna yoh idi i'tibârı
Nakkâş idi nakşdan murâdı
- 2745 Mevzûn idi tab'-ı nükte-dânı
Her nüktede vâkîf-ı meânî
- 2746 Âvâzı idi besî mülâyim
Üslûbı dürüst usûli kâim

- 2747 Tahrîr ile her çekende âvâz
Kuşlara dutardı râh-ı pervâz
- 2748 Gâhî gazel ü gehî kasîde
Înşâ kılup ol sitem-resîde
- 2749 Sûz ile ohurdı gâh ü bî-gâh
Bir niçe azîz anunla hem-râh
- 2750 Yazarlar idi tamâm şi‘rin
Ohurlar idi müdâm şi‘rin
- 2751 Âlemlere ol garîb ü mehcûr
Ekser bu sebebden oldı meşhûr
- 2752 Âvâzı vü zihni vü cemâli
Kılmışdı mukayyed ehl-i hâli
- 2753 Kim olsa bu üç kemâle kâbil
Demek olur ana zât-ı kâmil
- 2754 Peyveste kılup kemâlin izhâr
Bu beytleri kılurdu tekrâr

2926 Çün râz-ı derûnın etdi takrîr
Re'yine muvâfık oldu takdîr

2927 İmdâd kılup inâyet-i Hak
Kıldı anı maksadına mülhak

2928 Gül derdi hadîka-i emelden
Mey içdi surâhî-i ecelden

2929 Kabrini kucakladı nigârun
Cân sadkası etdi ol mezârun

2930 Leylî dedi verdi cân-ı şîrîn
Ol âşık-ı bî-karâr ü miskîn

Üstteki kısım Mecnûn'un insan-ı kamil mertebesine ulaştığını gösteren kısımdır. Bu kısımda gerçek bir Allah aşığında bulunması gereken unsurlar Mecnûn karakteri üzerinden ifade edilmiştir. Mecnûn döngüsünü tamamlamış ve kamil bir insan olmuştur.

2.5.1.2 - LEYLÂ

Leylâ, Leylâ ile Mecnûn mesnevîsinin kadın kahramanıdır. Leylî diye bilinir. Benî âmir kabilesinden olup Kays (Mecnûn) ın akrabalarından biri olduğu rivayet edilir. Adı Leylâ binti mehdî b. Sa'dü'l- Amirîyye'dir (Pala;1999:255)

Mesnevîde Leylâ fiziksel olarak Mecnûn'un gözü ile tarif edilir. Uzun boylu, siyah saçlı oluşuyla klasik divan şiiri kadın tipinin özelliklerini gösterir. Divan şiirinde Mecnûn aşık için emsal gösterilirken; Leylâ ise güzelliği itibarıyla maşuk tipinin simgesi olmuştur. Mesnevîde Leylâ Mecnûn gibi perişan bir halde tasvir edilmez ancak kocası İbn-i Selam'ı kaybettikten sonra bunu bir bahane olarak göstererek Mecnûn için üzüntü içinde tasvir edilir.

Leylâ, Mecnûn'a göre daha pasif ve durağan bir tip olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan arzu eden temel kişi değil; daha çok arzu edilen kavram olarak düşünülebilir. Leylâ bir ülkü, bir değerden durağanlığıyla normal değere de sabitlenen bir tip olarak düşünülmelidir. Zira başlangıçta arzu edilen temel nesne olan Leylâ, Mecnûn'un psikolojik değişiminden sonra durağanlığıyla Mecnun'un oluşturduğu psikolojik eşğin altında altında kalmış soyuta yönelen Mecnûn için somut bir kavram olarak bir değer bulamamıştır. Bu durağanlık Leylâ'nın değersizleşmesi olarak algılanmamalıdır. Zira bahsedilen değer yitimi sadece fiziksel bir kavram ya da nesne olarak değerini kaybetmedir. Fiziksel değer yitimi geliştikçe ruhsal değer kazanımı artmıştır. Mecnûn'u da aşk müptelası yapan psikolojik ve metafizik boyutta Leylâ'nın kazandığı değerdir.

Aynı şekilde Leylâ'nın da durağanlığı yanlış anlaşılmalıdır. Çünkü Leylâ bazen Mecnûn'dan daha aktif, annesine, kocasına başkaldırabilen, kocasının ölümünden sonra da biraz pervasızlaşan, bir tip. Onun durağanlığı, toplumun değerlerine bağlılık ve utanma duygusudur. Mecnûn aşk yolunda ilerlemiş kemâl bulmuştur. Eğer durağanlık bu yolda ise, Fuzûlî Leylâ'yı da geride bırakmamış onu da kemâl sahibi kılmıştır.

“Fuzûlî mesnevîsinde Leylâ'ya da Mecnûn kadar önem vermiştir. Leylâ'nın ruh hali, içinde bulunduğu sosyal duruma daha uygundur. Annesi tarafından eve kapatılan Leylâ tam bir hapis hayatı yaşar. Bu hapsi anlatan beyitlerde kullanılan bütün kelimeler, içe kapanma ve hapsolme ile ilgilidir. Metinde esir kelimesinin kullanılması da manalıdır. Kırlarda başıboş dolaşan Mecnûn ile eve hapsedilen Leylâ'nın durumları birbirine tamamiyle zıttır. Fakat Mecnûn, duyduğu bunalım ile dolaştığı o geniş dünyayı da kendisine bir zindan yapar. İki gence hapis hayatı yaşatan serbestçe görüşmelerine engel olan sosyal baskılardır.

Eve kapanan ve dertleriyle baş başa kalan Leylâ vaktini geceleri muma, pervaneyeye, aya, sabaya, bulutlara anlatarak geçirir. Bu sayfalar mesnevînin en lirik parçalarıdır. Bu maddi varlıklar Leylâ'nın duyguları için bir destek olur böylece duyguya bürünen objeler şiiriyet kazanırlar. Mecnûn ve Leylâ yalnızlıklarını eşya ve tabiata gitmek suretiyle doldururlar. Başkalarına açılmayan Leylâ derdini pervaneyeye anlatır. Onu kendisine insanlardan daha yakın bulur. Kendisini mum alevinde yanan pervane ile aynileştirir.

Leylâ'nın yalnızlığı sevmesinin sebeplerinden biri başkalarından kaçması ise, ikincisi yalnızken sevgilisinin hayali ile baş başa kalabilmesidir. Leylâ geceleri sahraya çıkar, gökteki ayla konuşur ve ona sevgilisinin nerde olduğunu sorar. Ayı bir nevi haberleşme vasıtası olarak kullanır.

Leylâ Mecnûn'un kendisini bırakıp gitmesinden ve aramamasından şikâyetçidir. Hatta onun başka bir sevgilisi olmasından şüphelenir. Talihinden, ellerinin kollarının bağlı olmasından yakınır ve Mecnûn'a sitemde bulunur.

Leylâ, içinde bulunduğu durumu bilen ve onu aşmak isteyen aşık bir genç kız tipi olarak gerçeğe daha yakındır. Mecnûn'un kendisini sevgilisinden ayıran topluma karşı isyanında, hatta babasına karşı başkaldırmasında da bir gerçeklik payı vardır. Mecnûn ise çöllerde hayvanlarla beraber yaşamasıyla gerçek dışı bir hüviyete bürünür. Onda bir erkeğe yaraşan irade gücü de yoktur(Kaplan;1991:155,156,157).

527 Ol kızlar içinde bir perî-zâd
Kays ile mahabbet etdi bünyâd

528 Bir turfe sanem ki akl-ı kâmil
Gördükde anı olurdu zâil

529 Zülfeyn-i müselseli girih-gîr
Cân boynına bir belâlu zencîr

530 Ebrû-yı hamı belâ-yı uşşâk
Hem cüft letâfet içre hem tâk

531 Her kirpüği bir hadeng-i hun-rîz
Peykân-ı hadengi gamze-i tîz

- 532 Deryâ-yı belâ cebîn-i pâki
Çîn cünbişi mevc-i sehm-nâki
- 533 Çeşm-i siyehine sürmeden âr
Hindûsına sürme hem giriftâr
- 534 Ruhsârına reng-i gâzeden neng
Hergiz ana gâze vermemiş reng
- 535 Göz merdümeğinden olsa hâlî
Göz merdümeği olurdu hâlî
- 536 La'î ü düri gösterürdi her dem
Evrâk-ı gül içre ıkd-i şeb-nem
- 537 Ebvâb-ı tekellüm etse meftûh
Emvâta verürdi müjde-i rûh
- 538 Şimşâd-ı latîfine mürekkeb
Sîb-i zenah u türünc-i gabgab
- 539 Endâmı latîfe-i ilâhî
Deryâ-yı letâfet içre mâhî

- 540 Şehbâz bahışlu âhu gözli
Şîrîn hareketli şehd sözlü
- 541 Râh u revîşi müdâm gamze
Başdan ayağa tamâm gamze
- 542 Ayruhsıca-şekl ü hoşça-peyker
Yahşice sanem güzelce dilber
- 543 Âlem ser-i mûyınun tufeyli
Mahbûbe-i âlem adı Leylî
- 547 Bir dilber-i serv-kadd ü gül-rûy
Serv-i hoş u gül-ruh u semen-bûy
- 548 Şîrîn lebi menşe' -i letâfet
Ra'nâ kadi durduğiyle âfet
- 549 Evsâf-ı letâfetinde söz çoh
Eltâf-ı melâhatinde söz yoh
- 550 Şehlâ gözi nergis-pür-efsûn
Zîbâ kaşı nergis üzreki nûn

- 551 Hüsni güli lâle-i şafak-fâm
Zülfi hamı lâle üzreki lâm
- 552 Ağzı sıfatı hod etmek olmaz
Esrâr-ı nihâna yetmek olmaz
- 553 Zülfi sözi zikr-i halka-i râz
La‘l-i lebi âb-ı çeşme-i nâz
- 554 Devr-i meh-i rûyi çeşme-i nûr
Hâk-i kef-i pâyı sürme-i hûr
- 555 Bir gâyet ile şemâili hûb
Kim Leylî olanda ana matlûb
- 556 Bir gözgüye ger açup gözini
Gözüde göreydi öz yüzini
- 557 Öz ârızına olurdı meyli
Kılmazdı hevâ-yı hüsn-i Leylî

Üstteki kısım Leylâ'nın mesnevî'nin başındaki tasvirini içerir. Bu tasvirde Leylâ çok "güzel" bir kadın olarak çizilmiştir. Mecnûn'un ona aşkının başlaması da bu güzellikle açıklanmıştır. Mecnûn'un daha sonra Leylâ'yı tanımaması fiziksel görünüşün bir basamak olarak Allah'a uzanışın bir simgesi olduğunu ifade eder.

- 790 Leylî deme şem‘-i meclis-efrûz
Mecnûn deme âteş-i ciger-sûz

- 791 Leylî deme cennet içre bir hûr
Mecnûn deme zulmet içre bir nûr
- 792 Leylî deme evc-i hüsne bir mâh
Mecnûn deme mülk-i aşka bir şâh
- 793 Leylî deme bir yegâne-i dehr
Mecnûn deme bir fesâne-i şeh
- 794 Leylî çemen-i belâ nihâli
Mecnûn felek-i vefâ hilâli
- 795 Leylî meh-i âsmân-ı haşmet
Mecnûn şeh-i kişver-i melâmet
- 796 Leylî saf-ı ehl-i hüsn emîri
Mecnûn ser-i kûy-ı gam fakîri
- 797 Leylî işi işve vü kirişme
Mecnûn gözi yaşı çeşme çeşme
- 798 Leylî vü neşât-ı hüsn kâmu
Mecnûn ü belâ-yı aşk dâmu

- 799 Leylî vü letâfet-i dil-ârây
Mecnûn ü melâmet-i gam-efzây
- 800 Leylîde kemâl-i hüsn ile zevk
Mecnûnda cemâl-i Leylîye şevk
- 801 Leylî sadef-i hayâya bir dür
Mecnûna anunla min tefâhür
- 802 Leylîde visâl-i dûst meyli
Mecnûnda hem ârzû-yı Leylî

Yukarıdaki kısım Mecnûn bahsinde de bahsedildiği gibi Leylâ ve Mecnûn un karşılaştırıldığı uzun bir bölümdür karakterler fiziksel ve ruhsal özellikleri bakımından ayrıntılı bir karşılaştırılmaya tabi tutularak tasvir edilmiştir.

- 1194 Ol terk kılup neşât ü râhat
Bir uzvını eyleyüp cerâhat
- 1195 Eylerdi behâne ile nâle
Düşmezdi olar düşen hayâle
- 1196 Kızlar kaşa verse vesmeden reng
Cân gözgüsine salurdı ol jeng
- 1197 Kızlar yüze koysa nîlden hâl
Ol nîle çekerdi raht fi'l-hâl

- 1198 Kızlarda hayâl-i nakş-ı dîbâ
Ol nakş-ı hayâl ile şikîbâ
- 1199 Kızların eli hınâda gül-gûn
Anun eli eşki ile pür-hûn
- 1200 Ne iğnede ne ipekde meyli
Müjgâna tökerdi eşk seyli
- 1201 Kızlar kılup ârzû-yı zîver
Ger rişteye çekselordi gevher
- 1202 Ol dahi çekerdi eyleyüp reşk
Târ-ı bedenine gevher-i eşk
- 1203 Mecnûndan idi cünûmı efzûn
Leylî deyene der idi Mecnûn
- 1204 Dünler ki gedüp yanından ol cem'
Bir gûşede ol kalurdu vü şem'
- 1205 Şem'e gam-ı dil beyân ederdi
Sûz-ı ciğerin ıyân ederdi

1194-1205 no lu beyitler arasında Mecnûn'dan ayrıldıktan sonra Leylâ'nın psikolojik durumunu ifade eder. Mutsuzluk ve aşk acısı sonrasında Leylâ'nın durumu tasvir edilir.

Bu Leylînin çerâğ ile macerâsıdur
ve
Andan câre-sâzî-i dil temannâsıdur

- 1206 K'ey didesi nemlü bağı dağlu
Başı karalu ayağı bağlu
- 1207 Gel olalım hem-nefes men ü sen
Râz-ı dil-i zârün eyle rûşen
- 1208 Ne derd seni nizâr edüpdür
Âlüfte vü zerd ü zâr edüpdür
- 1209 Başdan ayağa nedür bu yanmak
Dûd-ı dile dem-be-dem boyanmak
- 1210 Ne cinsdür aslun ey belâ-keş
Kim âb-ı hayâtun oldı âteş
- 1211 Şerh-i dil-i germ ü çeşm-i ter ver
Ser-rişte-i râzdan haber var
- 1212 Her lahza düşersen ıztırâba
Hem âteşe garkasen hem âba

- 1213 Ne sihr kılursen ey seher-hîz
Kim âteşün âbdan olur tîz
- 1214 Men sûhteden hem olma gâfil
Mende dahi var bir gam-ı dil
- 1215 Men hem sana benzerem vefâda
Belkim niçe mertebe ziyâde
- 1216 Sen gece hemîn yanarsen ey zâr
Men gece vü gündüzem giriftâr
- 1217 Sende eser-i hevâ ziyândur
Nisbet mana râhat-ı revândur
- 1218 Hûdur sana sırrunı töküp yaş
Meclisler içinde eylemek fâş
- 1219 Gönlün çü degül vefâda kâim
Gönlündekidür dilünde dâim
- 1220 Men sâbit-i arsa-i belâyem
Ney kimi hizâne-i hevâyem

- 1221 Olman olur olmaz ile dem-sâz
Başum kesilürse söylemen râz
- 1222 Derdüm sana söyleyem gam-ı dil
Sende dahi tâb yoh ne hâsıl
- 1223 Döymez ciğerün bu şerh-i râza
Âhum getirür seni güdâza
- 1224 Bir yâra bu derdi eyledüm fâş
Olmadı mana bu yolda yoldaş
- 1225 Sabr eylemedi bu derd ü dâğa
Katlanmadı düşdi daşa dağa
- 1226 Yanunda senün hem urmayam dem
Tâ kaçmayasen ırağa sen hem
- 1227 Şem'un çü görürdi yoh zebânı
Dem urmağa yoh yanında cânı

Leylâ'nın muma derdini açmasını içeren üstteki bölümde tasavvufi simgelere göndermelerle Leylâ'nın da "aşk" boyutuna girdiği açıklanmıştır.

Bu Leylânün pervâneye keşf-i râzıdır

ve

Anunla fi'l-cümle izhâr-ı niyâzıdır

- 1228 Pervâneye şerh ederdi râzın
Arz eyler idi olan niyâzın
- 1229 K'ey tâir-i âşiyâne-i aşk
Ser-geşte-i âb ü dâne-i aşk
- 1230 Sensen reh-i aşk içinde sâdık
Âşık ammâ tamâm âşık
- 1231 Bir görmeğe yârı cân verürsen
Bir zevkle iki cihân verürsen
- 1232 Hem-râzdur taleb-i fenâda hâlün
Gûyâ ki fenâdürür visâlün
- 1233 Her çend ki şöhre-i cihânsen
Aşk içre ser-âmed-i zamansen
- 1234 Müşkil ki menüm kimi olup zâr
Mence ola sende şevk-i dîdâr
- 1235 Sen seyrdesen hemîşe ser-mest
Men dâm-ı belâ vü derde pâ-best

- 1236 Dünler sana düst-ı hem-nişîndür
Hicrân mana muttasıl karîndür
- 1237 Bir şu'leye sen nisâr edüp cân
Düşvâr gamun kılursen âsân
- 1238 Men cân ile isterem çekem gam
Min cân dilerem gamında her dem
- 1239 Mence sana yoh gam-ı nihânî
Ger var desen hanı nişânı
- 1240 Hanı nem-i çeşm-i eşk-rîzûn
Hanı dem-i serd-i germ-hîzûn
- 1241 Hanı sitem-i belâya dözmek
Aşka düşüben cefâyâ dözmek
- 1242 Pervânedede hem görürdi noxsân
Bulmazdı anunla derde dermân
- 1243 Nâ-çâr kılup tahammül ü sabr
Ol kesre dilerdi gaybden cebr

1244 Yarum geceler ki çeşme-i hâb
Gözler çemenin kılurdu sîr-âb

1245 Zulmâta düşerdi nûr-ı bîniş
Ârâm bulurdu âferîniş

1246 Uyhuva gederdi yâr u ağyâr
Derd ehli hemîn kalurdu bîdâr

1247 Sahrâya çıhardı evden ol mâh
Kâmınca kılurdu nâle vü âh

1248 Feryâdın edüp bülend-pâye
Râz-ı dilini açardı aya

Üstteki bölüm ise Leylâ'nın yine tasavvufi bir simge olan pervaneye derdini açtığı bölümden alınmıştır. Leylâ'nın mesnevîdeki konumunun pervaneye benzerliği üzerinde durulmuş tasavufa bağlantı sağlanmıştır.

Bu Leylî'nün mâh ile münâzara kılduğudur

ve

Hurşîd kimi şevk odına yakıldıuğudur

1249 K'ey gâh kadüm kimi hamîde
Gâhî pür olan misâl-i dîde

1250 Geh zâhir olan mana gamum tek
Geh gâib enîs ü hem-demüm tek

1251 Şâhiddür ana bu inkilâbun
Kim âşıkısen bir âftâbun

1252 Hicrânı ilen nizâr olupsen
Ser-geşte-i rûzgâr olupsen

1253 Ey mihnet-i aşkdan haberdâr
Gör Tanrı için ne mihnetüm var

1254 Kıl şu'le-i âhuma nezâre
Ger var ise rahmun eyle çâre

1255 Seyr eyle fezâ-yı her diyârı
Gez cümle-i deşt ü kûhsârı

1256 Gör handadur ol menüm penâhum
Şâhum mâhum ümîd-gâhum

1257 Hâl-i dilüm ana arza eyle
Bi'llâh nişe gördün ise söyle

- 1258 Tâ vakt-i seher bu idi hâli
Teşvîşden olmaz idi hâlî
- 1259 Mürg-i seherî çekende âvâz
Eylerdi bir özge nevha âğâz
- 1260 K'ey vây tükendi mâye-i ömr
Hurşîde erişdi sâye-i ömr
- 1261 Demdür der-i fırsat ola mesdûd
Müşkil görine beyân-ı maksûd
- 1262 Demdür uyana yuhudan ağıâr
Şerh-i gam ü derdüm ola düşvâr
- 1263 Men ahter-i burc-i iştiyâkem
Men şem'-i serâçe-i firâkem
- 1264 Gündüz habsüm gece necâtum
Gündüz mevtüm gece hayâtum

Üstteki kısım Leylâ'nın ayla konuştuğu kısımdır. Bir nevi hazreti ibrahim'in Allah'ı arama macerasına benzer bir gelişimle Leylâ doğadaki kavramlara derdini anlatmaktadır.

Bu Leylînün sabâya peyâm-ı ahvâlidür

ve

Bu ümmîd ile def-i melâlidür

- 1265 Olmuş dünüme günüm mutâbık
Gün görmez imiş belâlu âşık
- 1266 Eyledi sabâya derdin izhâr
K'ey bâd-ı sabâ dur imdi zinhâr
- 1267 El gâfil iken bu mâcerâdan
Sultâna senâ yetür gedâdan
- 1268 Gör mûnis ü gam-güsârı kimdür
Bizden ki usandı yârı kimdür
- 1269 Gönli kimün iledür tesellî
Yâdına gelür mi hîç Leylî
- 1270 Arz eyle ki ey güzel şehenşâh
Hakdur sana bendeden bu ikrâh
- 1271 Evvel ki men-i figârı gördün
Bir tâze vü ter bahârı gördün
- 1272 Hâlâ ki esîr-i dâm-ı derdem
Mânend-i hazân zâif ü zerdem

- 1273 Meyl eylesen men-i nizâra
Döndiyse irâdetün ne çâre
- 1274 Men berg-i hazânem olmuşam hâr
Sen tâze bahâresen taleb-kâr
- 1275 Her niçe ki hâr ü hâk-sârem
Hem şefkatüne ümîd-vârem
- 1276 Terk etme avâtıf-ı amîmi
Yâd eyle meveddet-i kadîmi
- 1277 Şeb-tâ-seher ol büt-i semen-ber
Bîdâr kalup misâl-i ahter
- 1278 Eylerdi bu sûziş ile şîven
Ol dem ki olurdu rûz rûşen
- 1279 Nağme kimi perde-dâr olurdu
Bir perde içinde zâr olurdu
- 1280 Dâim geçürürdi ol ciger-sûz
Evkâtı bu resm ile şeb ü rûz

1281 Peyveste çekerci ol gül-endâm
Endîşe-i subh u mihnet-i şâm

Bu bölüm Leylâ'nın Mecnûn'un ayrılışından sonra doğayla kurduğu ilişkinin bir parçasıdır. Bu kısımlar lirik- romantik bir portre oluşturmak göreviyle de kullanılmıştır.

Bu Leylînün eyyâm-ı bahârda seyr-i gül-zâr etdüğidür
ve
Gül-zârda murâdına yetdüğidür

1282 Bir gün ki bahâr-ı âlem-ârây
Zevk ehline oldu râhat-efzây

1283 Âyîne-i devrden gedüp jeng
Devr etdi zemîni âsmân-reng

1284 Feyz-i şeb-i kimyâ-eserden
Te'sîr-i şemâme-i seherden

1285 Açıldı ham-ı benefşeden tâb
Şeb-nem güle saçdı lû'lû-i nâb

1286 Gül-zâra havâ abîr tökdi
Sahrâya gubâr-ı müşg çökdi

1287 Yağdırdı sehâb jâle daşın
Ol daş ile yardı gonca başın

- 1288 Zahmine urup Şükûfe merhem
Panbuh yeniler ana demâdem
- 1289 Sebze güle verdi mâli bâcın
Yer sebzeye mülkinün harâcın
- 1290 Hoş reng ile yığdılar tecemmül
Fîrûze vü la'li sebze vü gül
- 1291 Derk eyledi gonca remz ü îmâ
Gül adına açdı yüz muammâ
- 1292 Mazmûn-ı rubâî-i anâsır
Feyz olduğı oldu halka zâhir
- 1293 Sûsen varakı uçup semâya
Her sebzeye kim salurdu sâye
- 1294 Ol sebzeye uğrayup ahan cû
Pûlâde eğer verürdi bir su
- 1295 Pûlâd deminde cân bulurdu
Şemşîr-sıfat zebân bulurdu

- 1296 Ârâyîş-i sebzeden zemâne
Benzetdi zemîni âsmâna
- 1297 Hurşîd-i çerâğ-ı çeşm-i âlem
Gökden yer düşdiğinde her dem
- 1298 Tahkîk edüben çihup gümândan
Bilmezdi zemîni âsmandan
- 1299 Gül-zârlar oldu işret-âbâd
Her yerde olındı bezm bünyâd
- 1300 Her gûşede her kim aldı bir kâm
Her buk'ada her kim içdi bir câm
- 1301 Leylînin anası gördi mutlak
Yoh Leylî-i nâ-tüvânda revnak
- 1302 Meyl-i gül ü seyr-i sebze kılmaz
Min gonca açıldı ol açılmaz
- 1303 Sarf etdi şükûfe tek diremler
Cem' eyledi nâzenîn sanemler

- 1304 Sahrâya çıhardı ol nigârı
Kıldı güle arz nevbahârı
- 1305 Tâ gussa vü gamdan ola âzâd
Bir dem güle oynaya ola şâd
- 1306 Ol bir niçe bîkr-i pâk-dâmân
Hem-râh olup oldılar hırâmân
- 1307 Yüzden götürüp edeb nikâbın
Ref' eylediler hayâ hicâbın
- 1308 Her kim ne bilürse lu'b ü ya lehv
İzhâra getürdi etmeyüp sehv
- 1309 Gâh eyleyüben sürûdlar sâz
Bülbüllere oldılar hem-âvâz
- 1310 Geh gösterüp oynamakda hâlet
Şimşâda yetürdiler hacâlet
- 1311 Lîkin heves eylemezdi Leylî
olmazdı bu lu'b ü lehve meyli

- 1312 Arturmuş idi bahâr derdin
Gül zevki ruh-i nigâr derdin
- 1313 İsterdi ferâgat ile bir dem
Tenhâ duta bir bucakda mâtem
- 1314 Ayrılmayup ol perî-likâlar
Artardı belâsına belâlar
- 1315 Çün eyledi kesret anı dil-teng
Nîreng ile verdi anlara reng
- 1316 K'ey servler eylemen ikâmet
Tâ evde çekilmeye nedâmet
- 1317 Durman kılalum taraf taraf geşt
Seyr eyleyelüm havâlî-i deşt
- 1318 Sancup bele nâzenîn etekler
Cem' eyleyeyüm güzel çiçekler
- 1319 Çoh dermeğe her kim olsa kâdir
Oldur bu sanemler içre mâhir

1320 Bir yanaya getdi her perî-veş
Dağıldı şerer dutuşdı âteş

1321 Tenhâ kalup etdi nâle-i zâr
Kıldı gözin ebr-veş güher-bâr

Bahar divan edebiyatında canlanma vesilesi, aşk için bir fon şeklinde kullanılırken mesnevîde Leylâ'nın bu mevsimde dahi mahzun olması genel kaideye bir tezat oluşturmuş ve eserin lirik yapısına katkıda bulunmuştur.

Bu Leylînün ebr ile izhâr-ı niyâzıdır

ve

Aşk bâbında keşf-i râzıdur

1322 Ebr ile tekellüm etdi âğâz
K'ey âhum ile hemîşe hem-râz

1323 Ger başun ile göğe yetersen
Sanma men-i zârdan betersen

1324 Arz eyleme ra'd ü berk u bârân
Bahs etme menümle rûz-ı hicrân

1325 Feryâd kılup dem-i seher-gâh
Eflâke çekende şu'le-i âh

1326 Seylâb-ı sirişk edende cârî
Gel gör men-i zâr ü bî-karârı

- 1327 Ey ebr her eksilende suyun
Deryâlara tkme âb-ı ryun
- 1328 Al suyu bu çeşm-i hn-feşândan
Deryâlara hem bağışla andan
- 1329 Ey ebr demî mana vefâ kıl
Düşdi sana hâcetm revâ kıl
- 1330 Var ol yzi gl nigâra menden
Zâr ağıla v söyle yâra menden
- 1331 K'ey turfe nigâr-ı nâzenînm
V'ey ârzu-yı dil-i hazînm
- 1332 Gel gr ki gamunda niçe zârem
Sensz niçe zâr  bî-karârem
- 1333 Gel gr ki nedr gamunda hâlm
Reng-i ruh-i zerd  eşk-i âlm
- 1334 Cân bâr-ı beden gtrmez oldı
Gz reng-i vcd grmez oldı

- 1335 Cânım cânı gözüm çerâğı
Rahm eyle ki geldi rahm çağı
- 1336 Men bilmez idüm belâ imiş aşk
Bir derdlü mâcerâ imiş aşk
- 1337 Derdün ki belâ yolında merdem
Aşk içre sana şerîk-i derdem
- 1338 Saldun men-i hasteni bu hâle
Derde meni eyledün havâle
- 1339 Her derd ki var Leylî aldı
Ma'lûmdürür sana ne kaldı
- 1340 Ey merd-i rehem deyüp uran lâf
İnsâf mıdur bu hanı insâf
- 1341 Dut kim has ü hâr-ı reh-güzârem
Toprağ kimi yolunda hârem
- 1342 Hurşîd-i cemâlün ey meh-i nev
Toprağa nola birahsa pertev

- 1343 Bârân-ı visâlün ey dür-i nâb
Kılsa has ü hârı nola sîr-âb
- 1344 Olma mey-i gaflet ile medhûş
Hem-sohbetün eyleme ferâmûş
- 1345 Ey yâr-ı muvâfık ü vefâ-dâr
Ey men kimi vü mana sezâ-vâr
- 1346 Gel yanuma kesme âşinâlığ
Yahşi mi olur bu bî-vefâlığ
- 1347 Derler seni âşık ey nîkû-rûy
Âşıklara beyle mi olur hûy
- 1348 Her kim gerek öz işinde kâmil
Âşık ne revâ ki ola âkil
- 1349 Âşık gerek olmayup karârı
Tavf ede müdâm kûy-ı yârı
- 1350 Düşmez bu yana senün güzârun
Ver ola meğer bir özge yârun

1351 Yârun men isem mana nazar kıl
Gâhî bu yanaya bir güzer kıl

1352 Ger sende olan ferâgat-i dil
Bir dem mana olsa idi hâsıl

1353 Gîsû-yı müselsel-i girih-gîr
Boynumda ger olmasaydı zencîr

1354 V'er bağlamasaydı bend-i halhâl
Kayd ile ayağımı meh ü sâl

1355 Ayb ile çekilmeseydi adum
Bi'llâh bu idi hemîn murâdum

1356 Kim sâye-misâl senden ey nûr
Oldukça vücûdum olmayam dûr

1357 Ammâ n'edeyüm esîr-i kaydem
Bir boynı ayağı bağlı saydem

1322-1358 numaralı beyitler Leylâ'nın buluta derdini dökmesini anlatır.başlangıçtaki tasvir klasik mazmunlara uygun olarak yapılmıştır. Leylânın ahı ile oluşan bulut derd ortağı olarak belirlenmiştir.yağmur,inci, çimen gibi mazmunların ustalıkla kullanılması bölümde akıcılığı sağlamıştır.

- 1642 Leylî ki eşitdi ol sadânı
Bildi eşiğindeki gedânı
- 1643 Evden çihup etdi arz-ı dîdâr
Kıldı sadaka zekât-ı ruhsâr
- 1695 Ey çerh bu akd olanda muhkem
Belkim yoh idün arada sen hem
- 1696 Gel terk-i tegallüb ü sitem kıl
Tanrını arada gör kerem kıl
- 1697 Verme kavîye zaîf mâlin
Düşmenlere dûstlar halâlin
- 1642-1697 numaralı beyitler arası Mecnûn'un dilenci kılığında Leylânın kapısına gittiği bölümdür. Diyaloglar mesnevînin gerilimini ayakta tutan lirizmin en güzel örneklerindedir.
- 2392 Kimdür ki gelüp cihâna getmez
Kim kâmil olur zevâle yetmez
- 2393 Budur reh ü resmi rûzgârun
Kim ola hazânı her bahârun
- 2394 Leylîni getürmeğe figâna
Ol vâkıa oldı bir behâne

- 2395 Mâtem dutup etdi ol giriftâr
Dırnağı ile yüzini efgâr
- 2396 Çâk etdi ferâğat ile câme
Fâş etdi figâmı hâs ü âma
- 2397 Yandurdu evin kopardı tahtın
Târâc-ı fenâya verdi rahtın
- 2398 Gîsû-yı muanber etdi ber-bâd
Eflâke yetürdi âh u feryâd
- 2399 Gerdûn kimi rahtı nîle urdu
Âteş kimi başa kül savurdu
- 2400 Derler bu idi Arabda âdet
Kim er eğer ölse kalsa avret
- 2401 Bir yıl iki yıl dutardı mâtem
Feryâd ü figân edüp demâdem
- 2402 Hoş geldi bu âdet ol nigâra
Feryâd ü figâna buldı çâre

- 2403 Mâtem-kede eyledi makâmın
Matemde geçürdi subh u şâmın
- 2404 Bir niçe gün anda ağlayup zâr
Hem ata evine döndi nâ-çâr
- 2405 Ammâ dün ü gün figân ederdi
Hûn-âb-ı ciğer revân ederdi
- 2406 Feryâda gelende gâh u bî-gâh
Öz gönlinde der idi ol mâh
- 2407 Kim İbn-i Selâma rahmet-i Hak
Aşkum revişine verdi revnak
- 2408 Ref' eyledi perde-i müdârâ
Pinhân gamum etdi âşikârâ
- 2497 Çün nâkada gördi neş'e-i hâl
Kıldı ana hem beyân-ı ahvâl
- 2498 K'ey gâliye-mûy ü anberîn-bûy
Gül-çehre vü hâr-hâr ü hoş-hûy

- 2499 Ey başı açuğ ayağı yalın
Bulmuş niçe kez Harem visâlin
- 2500 Sevdâ-zede nişedür dimâğun
Göğsünde nedür bu eski dâğun
- 2501 Kimden sana yetdi zulm ü bî-dâd
Her lahza nedür figân ü feryâd
- 2502 Uşşâk tarîkîdur tarîkun
Ger âşık isen menem refîkun
- 2503 Nâlân gam-ı aşk-ı yârdansen
Sen dahi bizüm katârdansen
- 2504 Men kimi yoh elde ihtiyârün
Bir özge elindedür mehârün
- 2505 Çün düşdi senünle ittifâkum
Rahm eyle mana gör iştiyâkum
- 2506 Lutf eyle binâ-yı kâr-ı hayr et
Mecnûnum olan diyâra seyr et

- 2507 Bu Őifteni yetür ol aya
Bu derdi yetiŐdür ol devâya
- 2508 Nâgâh ederken oldu bî-hûş
Mutlak özin eyledi ferâmûş
- 2509 Bî-hûŐluđında düşdi ol nûr
Hem-râhı olan gürûhdan dûr
- 2510 Ol nev' idi zulmet-i Şeb-i târ
Kim olmadı sârbân haberdâr
- 2511 Çün geldi özine ol perî-veş
Oldı bu kaziyyeden müşevveş

Üstteki kısım İbn-i Selam'ın ölümlünden sonraki kısımda Leylâ'nın ve Mecnûn'un bu olay karşısındaki tutumunu anlatmaktadır. Leylâ üzümlp ağlamaktadır ;fakat bu kocasının ölümlü için değil Mecnûn'dan ayrılıŐına bir ağıttır. Leylâ bu durumdan faydalanarak kendi durumuna ağlamaktadır. Mecnûn ise sevinmesi beklenirken üzülmüştür. Sebebi sorulunca “ aŐıđın ancak sevgilisinin uğrunda ölünce gerçek aşık sayılabileceğini belirtir. Bu vesileyle İbn-i Selamı aşkı uğrunda ölen kişi olarak yüceltir.

- 2853 Leylî gül-i gülşen-i letâfet
Çün gördi hazân yeliyle âfet
- 2854 Pâ-mâl-i hazân olup bahârı
Encâma yetişdi rûzgârı

Üstteki beyitler Leylâ'nın ölümünü anlatmaktadır. Bir çiçek benzetmesi ile ölümü bir soluşla ilişkilendirilmiştir.

2.5.2 - YÖNLENDİRİCİ KARAKTERLER

2.5.2.1 – MECNÛN' UN BABASI

“Türklerde aile “pederî” tipte, yani çeşitli toplumlarda gördüğümüz sulta (zor,cebir)’ya dayanan (pederşâhî) değil, velâyet (dost, yardım) esasında “baba hukukunun” hakim olduğu bir sistemde idi.” (Donuk, 1991:287)

Leylâ ve Mecnûn hikâyesinde de aynı aile yapısı görülür. Babanın zora dayalı bir hâkimiyetinden söz edilmez. Baba daima koruyucu, ailenin saygınlığını, devamlılığını, geçimini düşünen ve sağlayan, evladının yetişmesini temin eden bir kişidir. Aileyi ilgilendiren konularda çoğu kez eşine danışır, birlikte karar verirler; ama baba daima ailenin reisidir.

Leylâ'nın babası da Mecnûn'un babası da en kızgın anlarında bile çocuklarını hiç dövmemişlerdir. Daima evlatlarını nasihat ile terbiye etmeğe çalışmışlardır. Mecnûn'un babası bazan nasihate başlarken onu azarlıyor. Genellikle nasihatler sevgi sözleriyle başlıyor.

Babası, nasihatlarında Mecnûn'a daima bilgili, sa'adetli, devletli kişilerle arkadaşlık etmeyi, sabırlı olmayı öğütüyor. Akıyla sabırla hareket edenlerin başarılı olacağını anlatıyor. Baba evlâdının, bilgili, akıyla hareket eden, toplum içinde iyi bir yer edinen, soyunu devam ve adını iyilikle yad ettiren bir kişi olarak yetişmesini arzu etmektedir. Bu konuya evlatla ilgili kısımda ayrıca değineceğiz.

Mecnûn aşık olup kendinden geçtikten sonra da babası, evladının iyiliği, korunması, aşk derdinden kurtulup sosyal hayata geri dönmesi için daima çabalamış, çareler aramıştır. Her zaman onu korumuş, kollamıştır. Hiç “olmaz olsun böyle evlat” dememiş, onu kendi hâline terk etmemiş, evlatlıktan reddetmemiştir. Böylece, bir babanın çocuğunu daima koruyup kollaması, onun iyiliği için elinden geleni yapması, onun sıhhati ve sağlığı için her an endişe duyması, iyi yetişmesi, okuyup aileye ve topluma yarayışlı bir insan olması için lüzumlu ortamı hazırlaması gerektiği vurgulanmıştır (Güler,1999:101-128).

- 440 Kim hayl-i Arabda bir cevân-merd
Cem'iyet-i izz ü câh ile ferd
- 441 Müstecmi'-i cümle-i fezâil
Bulmuşdı riyâset-i kabâil
- 442 Emrine Arab mutî' ü münkâd
Geh Basra makâmı gâh Bağdâd
- 443 Bir buk'ada olmayup karârı
Gezmeğe geçerdî rüzgârı
- 444 Her lahza ururdı ol yegâne
Ser-çeşmelere siyâh hâne
- 445 Seyr eyler idi sürüp tena'um
Gözler üzere misâl-i merdüm
- 446 Evzâ'-ı hıyâm-ı müşg-fâmı
Halka şeb-i Kadr tek girâmî
- 447 Her menzile kim güzâr ederdi
Sahrâmı benefşe-zâr ederdi

448 Gül-zârlar içre lâle çağı
Benzerdi evine lâle dâğı

449 Emvâli cemî'-i cinsden çoh
Ammâ bu cihânda vârisi yoh

Üstteki kısım Mecnûn'un babasının tanıtıldığı kısımdır. Mecnûn'un soylu bir aileden geldiği bu tasvir ile belirtilmiştir. Cömertlik ve yiğitlik kavramlarının arap geleneklerinde bir kabile başkanını yücelten hasletler olarak belirtilmesi ve bu özelliklerin Mecnûn'un babasında var olması Mecnûn karakterinin hazırlanması yönünden önemlidir. Oğlu olmayan babanın Mecnûn'a bağlılığının nedeni de bu hazırlık safhasında açıklanmıştır. Leylâ'nın da Mecnûn'un da evin biricik çocukları olması olayın gelişimi bakımından önemli bir durumdur.

874 Ol pîr çü vâkîf oldı hâle
Mecnûn kimi etdi âh ü nâle

875 Sahrâlara dutdı seyl tek yüz
Vâdîlere açdı çeşme tek göz

876 Çoh aradı gezdi her mekânı
Bulunmadı oğlunun nişânı

Bu kısım Mecnûn'un çöller düşmesinden sonra babasının onun ardı sıra gitmesini anlatır. Lakin Mecnûn babasını dahi tanımaz.

987 Kim âciz olup gam içre ol pîr
Mecnûnına kıldı fikr-i zencir

988 Bildi ger olmaz olsa Leylî
Mümkin değıl olmağı tesellî

989 Kıldı talebin özine lâzım

Cem' etdi eâl vü eâzım

987 numaralı beyitle başlayan kısım babanın çaresiz Leylâ'yı istemeye gittiği bölümün başlangıcıdır. Bu sahne aileler ve gelenekler hakkında bize bilgi vermektedir. Leylâ'nın babası bu duruma son derece olgun bir tavırla karşılık verir ve misafirlerini ağırlar; fakat Mecnûn'un deliliği bu kavuşmaya engeldir.

1975 Kim gussa-i dehr mübtelâsı

Mecnûn-ı şikestenün atası

1976 Kalmışdı melâlet içre dün gün

Ne günü gün idi ne düni dün

1977 Getmişdi elinden ihtiyârı

Gündüz sabrı gece karârı

1978 Kılmazdı tereddüdinde taksîr

Bulmazdı bu derde hîç tedbîr

2008 Ol pîr tazarru' etdi âğâz

K'ey nakd-i hayâta kîse-perdâz

2009 Men dürcem ü sen dür-i şeb-efrûz

Ya'nî atanem men-i seyeh-rûz

- 2010 Ey hâsıl-ı mezra‘-ı vücûdum
V’ey ömr ticâretinde sûdum
- 2011 Ey cevher-i cânımın behâsı
V’ey dîde-i bahtumun ziyâsı
- 2012 Derdüm olasen menüm penâhum
Fahrum şerefüm ümîd-gâhum
- 2013 Menden bu serîr olanda hâlî
Sen olasen ehl-i mülke vâlî
- 2014 Halk ede seni görende yâdum
Bâkî senün ile ola adum
- Üstteki bölümler de babanın Mecnûn’un durumu karşısındaki üzüntüsünü anlatan bölümlerden biridir. Oğlu için savaşa girmeyi dahi göze alacaktır baba. Zira Leylâ’nın babasının tavrı da değişmiştir.
- 2106 Çün kıldı vasiyyet ol perîşân
Döndi eve geldi zâr ü giryân
- 2107 Derd ü elem etdi anı rencûr
Kalmadı hayâtı şem‘ine nûr
- 2108 Derdine bulunmaz oldu dermân
Mecnûn dedi verdi âkıbet cân

Üstteki kısım Mecnûn'un babasının kahır içinde ölümünü anlatır; fakat bu kahır isyan noktasında görülmez ölümün hak olduğu vurgulanmış olgun bir tip olarak çizilen baba rolüne uygun bir şekilde mesnevîden ayrılmıştır.

2.5.2.2 - MECNÛN UN ANNESİ

Türk toplumunda kadın evin direğidir, hanımıdır. Yuvayı yapandır. Kadın kocasına Tanrı emanetidir. Aile içerisinde annedir; çocuk doğuran onları büyüten, besleyen ve bilhassa kız evladını terbiye edendir. Türkçe'de "cennet ananın ayağı altındadır.", "yuvayı yapan dişi kuştur.", "kadın evin direğidir." gibi kadının aile içerisindeki yerini ve görevini belirleyen atasözleri çoktur. Bunun yanında kadının vefasızlığını, akılsızlığını ifade eden sözler de vardır

Mesnevîde Mecnûn'un annesi tıpkı babası gibi ona nasihat eden, onun topluma faydalı , akıllı bir insan olmasını isteyen bir tiptir. Bu hikâyelerde anne oğlunun ve kızının derdiyle dertlenen, sıkıntılı durumlarında çocuğuna yardımcı olmaya çalışan, onları yediren, içiren, giydiren olarak karşımıza çıkıyor. Mecnûn'un annesi oğlunun durumuna devamlı üzülüyor. Oğlunu gördüğü zamanlar onu sevip okşuyor, yıkayıp temizliyor, yediyor ve giydiliyor, oğluna nasihat ediyor, derdine çareler arıyor. Mecnûn'un karakterinin belirlenmesinde annesinin yanı sıra dadısından da söz edilir. Mecnûn'un doğumu sırasında dadısı orada hazır. Çocuk doğar doğmaz dadiya teslim edilir. Dadi doğumdan itibaren onun bakımıyla, terbiyesiyle ilgilenir. (Güler,1999:101,128)

489 Dâye anı pâk kıldı kandan
Kaldurdu bu tîre hâk-dandan

490 Guslin verüp âb-ı çeşm-i terden
Süt yerine verdi kan ciğerden

Üstteki kısım Mecnûn'un doğumunu anlatır.

Bu Mecnûna anası pend verdüğüdür

ve

Bûstân-ı melâmetden hâr-ı nedâmet derdüğüdür

- 907 K'ey râhat-ı cân ü nûr-ı dîde
Ferzend-i yegâne-i güzîde
- 908 Şânunda riyâset-i Arab var
Mîrâs-ı şecâat ü edeb var
- 909 Etvâr-ı mülûk dut hemîşe
Âyîn-i şecâat eyle pîşe
- 910 Ebrû-yı ham ise ger murâdun
Süst etme kemân-ı i'tikâdun
- 911 Müjgân-ı siyâhdan götür dil
Ol nâveng-i cân-sitâna mâil
- 912 Olsan nigerân-ı kadd ü kâmet
Kıl nîze-i hûn-feşâna raġbet
- 913 Ger zülf ile görmek istesen hâl
Gör hey'et-i nokta peyker-i dâl
- 914 Gönlün göz ü kaşa olsa meftûn
Gör dîde-i ayn ü ebru-yı nûn

- 915 Sen servsen olmagıl girân-bâr
Âzâd olagör ne kim giriftâr
- 916 Sen la'lsen olmagıl sebük seng
Döndürme güneş görüp revân reng
- 917 Etme özüni habâb-mânend
Başunda olan hevâya hursend
- 918 Kim yohdurur ol hevâya bünyâd
Başun olur ol hevâda ber-bâd
- 919 Ser-germliğ etme şem'-nisbet
Sûz-ı gam-ı aşk ile mürüvvet
- 920 Gör şem'î nişe düşer belâya
Başındakiden geder fenâya
- 921 Zevk-ı dil ü dîde kılma âdet
Salma mey ü şâhide irâdet
- 922 Mahbûb ü mey ile besleyen cân
Sanma olur ehl-i akl ü îmân

- 923 Aklı mı olur müdâm mestün
Îmânı olur mı mey-perestün
- 924 Şi're heves etme kim yamandır
Yahşi deseler ana yalandur
- 925 Hâlâ kılâgör kemâl hâsıl
Fevt etme kemâli gezme gâfil
- 926 Ey bâg-ı ümîdümün nihâli
Kılma bizi neng pâymâli
- 927 Mahbûb hem istesen kem olmaz
Biz kim senünüz sana gam olmaz
- 928 Vardur bu haşemde min kabîle
Her tâife içre min cemîle
- 929 Bir bir kılalum kamu sana arz
Yetsün yerine bize olan farz
- 930 Bir serv-i sehî-kad ü semen-ber
Tezvîcüne edelüm mukarrer

931 Ta'yîn edelüm sana meh ü sâl
Sarf eyleyebildüğünce emvâl

932 Sen dutma hemîn tarîk-ı vahşet
Kat'-ı neseb eyleme emânet

933 Bizden bu nasîhati kabûl et
Her lahza yeter bizi melûlet

Mecnûn'un annesinin Mecnûn'a uzun nasihatini içeren yukarıdaki kısımda anne oğlunun kıymetini belirlemiş ve oğlundan cesaret, savaşçılık, kabile reisliği gibi özellikleri edinmesini istemiştir. Bir anlamda annesi Mecnûn'u fiziksel dünyaya geri çağırmaktadır. Bu sıradan bir kıskanma güdüsü değildir, zira Mecnûn'dan beklenen cesaret ve yiğitliktir.

2.5.2.3 - LEYLÂ NIN BABASI

Dönemin Türk toplumunda anne ve babanın görevleri bellidir. Bu geleneksel yapı içerisinde çocukların da ebeveynine tavrı belirlenmiştir. Leylâ'nın ana-babaya bakışı bundan farklıdır. Sevdiğine vermemeleri, eve hapsedmeleri, İbn-i Selâm ile evlendirmeleri yüzünden Leylâ ana ve babasını birer belâ olarak görüyor. Evlenmekle bu iki belâdan kurtulacağını düşünüyor.

*** Kurtar meni ata anadan

Bir gam yeg olur iki belâdan

Fuzûlî 1748

Baba ailenin itibarını korumakla yükümlüdür. Böylece kendisi de saygınlık kazanır. Baba ve anne çocuklarını çok severler, ama ailenin adı, haysiyeti, şerefi, namusu bu sevginin üstündedir. Bu değerler uğruna baba kendini de çocuğunu da feda edebilir. Leylâ'yı Mecnûn'a almak için savaş açan Nevfel'e yenilen Leylâ'nın babası: "o gönlü kırık, yaşlı, hasta ve talihsiz baba benim. Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkı yüzünden, bu aşkın dillere düşmesi yüzünden rezil, rüsva olan benim. Benim böyle rezil, rüsva olmama sebep de o Mecnûn'dur. Şimdi ben de kızım da senin yoluna düştük; kızımı en aşağı kuluna verirsen razıyım, ama o deliye verme; bu melek o deliye

yakışmaz. O beni de kızımı da dillere düşürmüştür; şimdi kızımı ona verirsen daha da rezil oluruz. Bu kadar rüsva olmaktansa ölmek iyidir; Mecnûn'a vermeğe kalkışırsan kızımı öldürürüm.” Diyor. (Güler,1999:101-128)

Ancak Leylâ'nın babası onu Mecnûn'a istemelerine sonunda razı olur. Mecnûn'un aklını başına toplaması şartıyla kızının mutluluğunu isteyen bir babadır.

633 N'eylersen eğer atan eşitse
Kahr ile sana siyâset etse

634 Min-ba'd gel eyle terk-i mekteb
Bil mektebünü hemîn ced ü eb

Üstteki kısım da Leylâ'nın annesinin Leylâ'yı okuldan almadan önce Leylâ'ya nasihatidir. Burada baba ve ata ifadeleri korkutucu bir güç olarak kullanılmıştır. Tabi namus kavramının da vurgulandığı söylenmeden geçilmemelidir. Zira Leylâ'nın ebeveyni daha çok kültürel normlara göre hareket etmektedirler.

991 Çün Leylî atası bildi hâli
Üydürdi ekâbir ü ehâlî

992 Karşularına olup revâne
Kıldı olarunla azm-i hâne

993 Ehlen sehlen deyüp demâdem
Min kez dedi ola hayr makdem

Üstteki kısım Leylâ'nın Mecnûn'a istendiği kısımdır. Daha önce de belirtildiği üzere leylâ'nın babası geleneklere göre misafirlerini çok iyi ağırlamıştır. Fakat bu karakterlerin sanki kendi söz söyleme yetenekleri yoktur. Davranışlarda temel etken toplumsal- geleneksel yapı ve olay örgüsüdür.

- 1017 Ol serv-i semen-berün atası
Ol genc-i nihânun ejdehâsı
- 1018 Lutf ile dedi ki ey hıred-mend
Men kimi esîr-i dâm-ı ferzend
- 1019 Sen hoş geldün safâ getürdün
Topraklardan bizi götürdün
- 1020 Müşkilce hitâbdur hitâbun
Bilmen nişe vereyüm cevâbun
- 1021 Kurbün bilürem mana şerefdür
Ammâ halefün aceb halefdür
- 1022 Mecnûn deyü ta'n eder halâyık
Mecnûna menüm kızum ne lâyıık
- 1023 Leylî demenem ki nâzenîndür
Bir tîre kenîz-i kem-terîndür
- 1024 Olmaz mı kenîz cins-i merdüm
Yohdur mı kenîze hem terahhum

1025 Dîv ile perî olur mı hem-dem
Olmaz sözi açma ebsem ebsem

1026 Dîvâneye zâyi‘ eyleme renc
Vîrâne gerek nedür ana genc

1027 Tedbîr ile dönderüp mizâcın
Sevdâsınun eylesen ilâcın

1028 Leylî anun olsun eyledüm ahd
Var imdi sen et ilâcına cehd

Bu kısım Leylâ'nın babasının cevabıdır. Şart Mecnûn'un iyileşmesi olarak belirlenmiştir.

1534 Leylîniün atası açdı başın
Doldurdu gözine kanlu yaşın

1535 Acz ile dedi ki ey hudâvend
Şâhenşeh-i âdil ü hîred-mend

1536 Ger Leylî içündür ıztırâbun
İkrâh ile vermezem cevâbun

1537 Ammâ reh ü resmdür mukarrer
Bir avrete aybdür iki er

1538 Leylî bu haşemde nâm-zeddür
Akd ile mukayyed-i ebeddür

1539 Çün hükmün eder bu resmi pâ-mâl
Bârî anı gayre verme sen al

1540 Gül bergümüzi hevâya verme
Nâmûsumuzı fenâyâ verme

Üstteki kısım Leylâ'nın babası ile Nevfel arasında geçen diyalogdan alınmıştır.

2.5.2.4 – LEYLÂ' NIN ANNESİ

Hikâyede kadın, daha çok namus kavramıyla birlikte anılmıştır. Leylâ'nın annesinin kızına verdiği öğütler, daima namuslu olma, hiçbir erkeğe gönül vermeme, adını kötüye çıkarmama, kendisinin ve ailesinin utanacağı ve ayıplanacağı davranışlarda bulunmama yönündedir. Kızının aşık olduğu dedikodusunu duyan annesi Leylâ'yı sürekli azarlıyor. Bu nasihatlardan bir kızın nasıl olması, nasıl davranması gerektiği de anlaşılmaktadır. Namus, âr, edep, aile şerefi her şeyden önde gelir. Bunlar uğruna okumasını, okuma yazma öğrenmesini, bilgili olmasını arzu ettikleri kız evlâdını Leylâ'nın annesi ve babası okuldan almış ve eve kapatmışlardır (Güler,1999:101-128).

608 Tedrîc-i mesâvî ile nâgâh
Leylînün anası oldu âgâh

609 Odlara dutuşdı yasa batdı
Ol gonca-dehâna dil uzatdı

610 K'ey şûh nedür bu güft ü gûlar
Kılmak sana ta'ne ayb-cûlar

- 611 Niçün özüne ziyân edersen
Yahşi adunı yaman edersen
- 612 Niçün sana ta'ne ede bed-gû
Nâmûsa taalluk iş midür bu
- 613 Nâzük beden ile berg-i gülsen
Ammâ ne deyem igen yöğülsen
- 614 Lâle kimi sende lutf çohdur
Ammâ ne deyem yüzün açuhdur
- 615 Temkîni cünûna kılma tebdîl
Kızsen ucuz olma kadrüni bil
- 616 Her sûrete aks kimi bahma
Her gördüğüne su kimi ahma
- 617 Mey gerçi safâ verür dimâğa
Ahduğı için düşer ayağa
- 618 Gözgü kimi katı yüzlü olma
Nergis kimi hîre gözlü olma

- 619 Gözden gerek olasen nihan sen
Tâ demek ola sana ki cânsen
- 620 Sen şem‘sen uymagıl hevâya
Kim şem‘i hevâ verür fenâya
- 621 Lu‘bet kimi özünü bezetme
Revzen kimi kûçeler gözetme
- 622 Sâgar kimi gezmeği harâm et
Nağme kimi perdede makâm et
- 623 Sâye kimi her yere yüz urma
Hiç kimse ile oturma durma
- 624 Sen sadesen özge ehl-i nîreng
Cehd eyle verilmesün sana reng
- 625 Derler seni aşka mübtelâsen
Bîgâneler ile âşinâsen
- 626 Sen handan ü aşk zevki handan
Sen handan ü dûst şevki handan

- 627 Oğlan aceb olmaz olsa âşık
Âşıklığ işi kıza ne lâyıık
- 628 Ey iki gözüm yaman olur âr
Nâmûsumuzı itürme zinhâr
- 629 Biz âlem içinde nîk-nâmuz
Ma'rûf-ı tamâm-ı hâs u âmuz
- 630 Ne neng ile dahi edelüm lâf
Biz demeyelüm sen eyle insaf
- 631 Dut kim sana kızmazem ben zâr
Menden ulu bir müdebbirün var
- 632 N'eylersen eğer atan eşitse
Kahr ile sana siyâset etse
- 633 Min-ba'd gel eyle terk-i mekteb
Bil mektebüni hemîn ced ü eb
- 634 Etme kalem ile meşkten yâd
Sûzen dut ü nakş eyle bünyâd

- 635 Etfâlden eyle kat‘-ı ülfet
Hem-râz yeter yanunda lu‘bet
- 636 Büt kimi bir evde eyle menzil
Olma dahi her yanaya mâil
- 637 Ankâ kimi uzlet eyle pîşe
Eyle revîş eyle kim hemîşe
- 638 Gerçi adun ola dilde mezkûr
Görmek seni ola gayr-i makdûr
- 639 Hoş ol ki kızı hemîşe gizler
Hod gizlü gerek hemîşe kızlar

Leylâ'nın annesi mesnevîde birinci dereceden yönlendirici rolü üstlenmiştir. Leylâ ve Mecnûn'un birbirleriyle ilgilerinin duyulması neticesinde bu olaya en büyük tepkiyi Leylâ'nın annesi vermiştir. Onu okuldan almaya karar vermiş ve onu eve hapsedmiştir. Bu olay mesnevînin olay örgüsünün kırılma noktalarından biridir.

2.5.3 - HASIM VEYA KARŞI GÜÇ

Çatışmanın olabilmesi, vaka zincirinin düğümlenmesi için birinci derecedeki kahramanla temsil edilen tematik gücün karşısında, bir hasıma ihtiyaç duyulur. Tematik gücün gelişmesine mani olan bu güce karşı güç adı verilmektedir(Aktaş,1998:154)

2.5.3.1 – LEYLÂ' NIN KOCASI

Aslında İbn-i Selâm'ı tam olarak hasım veya karşı güç olarak belirlemek bu tip için haksızlık olacaktır. İbn-i Selâm'ın divan şiiri mantığıyla “rakip” kavramını hikâyedeki yeri ilgisiyle karşıladığı doğrudur; zira Leylâ ile evlenen İbn-i Selâmdır. Fakat tipin karakteri açısından bakıldığında ne Leylâ âşığa eziyet çektiren divan şiiri

kadını; ne de İbn-i Selâm aşğın düşmanı olarak görülebilir. Zira İbn-i Selâm Leylâ'nın kendisine yaklaşmaması için söylediği yalana inanır ve onun için şifa arar. Mesnevîde İbn-i Selâm için bir art niyetli düşünce söz konusu olmamıştır. Ancak tematik anlamda o bir karşıt güçtür.

- 1390 Manzûr-ı eâzım u eâli
Makbûl-ekâbir ü ehâli
- 1391 İdrâki bülend ü hüsni dil-keş
Etvânı huçeste sîreti hâş
- 1392 Vermiş Hak anun olan murâdın
Baht İbni Selâm kılmış adın
- 1393 Ol turfe hümâ-yı evc-i ikbâl
Asûde-zamîr ü fâriğu'l-bâl
- 1394 Av kasdına eylemişdi pervâz
Altında ukâb elinde şebhâz
- 1395 Bir râh-güzerde ol nigâra
Uğraşdı vü kıldı bir nezâre
- 1396 Cân ü ciğerinde kalmadı tâb
Mahv oldı nite ki odda sîm-âb

1397 Terk etdi azîmet-i şikârı
Geldi eve getdi ihtiyârı

1398 Tarh etdi binâ-yı resm-i peyvend
Tedbir ile buldı bir hired-mend

1399 Kim lutf ile söz kılanda takrîr
Tacrîri verürdi daşa tağyîr

İbn-i Selam tasvir edilirken olumsuz bir karakter olmaktan ziyade, ağırbaşlı, anlayışlı bir tip olarak çizilmiştir.

1699 Ey İbni Selâm-ı bî-ser-encâm
Bilsen sana mekr edüpdür eyyâm

Üstteki kısımda ise saf duygularla leylâ'ya kavuşmayı uman İbn-i Selam'a zamanın tuzak kurduğu belirtilmiştir. Dikkat edilirse İbn-i Selam'ın bir rakip değil dengeleyici bir karakter olarak çizildiği anlaşılabilir. Zira ona tuzak kuran ne Leylâ ne de Mecnûn'dur.O da kaderinin acısını çekmektedir.

1773 Ol sâde-zamîr ona inandı
Cinnî haberin sahîh sandı

1774 Vehm etdi ki olsa yâra vâsıl
Noksân ola ömr ü câha hâsıl

1775 Cânâne yolında ömr ü câhı
Ol nâkısun oldı sedd-i râhı

- 1776 Bir resm-i kadîmdür cihânda
Sûd isteyen istemek ziyân da
- 1777 Cânân dileyen cefâya dözmek
Genc isteyen ejdehâya dözmek
- 1778 Aşk ehli mahabbet etse izhâr
Evvel anı imtihân eder yâr
- 1779 Ger görse anun cefâya sabrın
Kesrinün eder tamâm cebrin
- 1780 V'er görmese cevre ihtimâlin
Salmaz ana sâye-i visâlin
- 1781 Çün İbni Selâma bîm-i noksân
Ol vaslda rûzî etdi hicrân
- 1782 Meyl etmedi mutlak ol nigâra
Hergiz ana kılmadı nezâre
- 1783 Tedbîr-i ilâca durdı kâim
Derdine devâ sorardı dâim

1784 Her handa görürdü ehl-i teshîr
Dîvânesine dilerdi zencîr

Bu kısım İbn-i Selam'ın Leylâ ile ilişkisinin boyutunu açıklamaktadır. Leylâ cinli olduğuna İbn-i Selam'ı inandırmıştır. Ve İbn-i Selam bu derde çare aramaktadır. Bu saf duygularla emeline ulaşmadan İbn-i Selam ölecektir.

2376 Sâkî feleğün gör inkılâbın
Göster kadeh içre mey habâbın

2377 Mey âyîne-i cihân-nümâdur
Haki zer eden bu kimyâdur

2378 Bu fâide bes değül mi andan
Kim fâriğ eder gam-ı cihândan

2379 Bir hâb ü hayâl imiş bu âlem
Bu hâb ü hayâle olma hurrem

2380 Ahvâl-i zemâne münkalibdür
Andan hîred ehli müctenibdür

2381 Gam mâtemin eyleyende bünyâd
Neyyâha bu nev' çekdi feryâd

2382 Kim İbni Selâmı etdi gerdûn
Âmâc-ı hadeng-i âh-ı Mecnûn

- 2383 Ol seddi götürmeğe aradan
Eşk oldu revân iki yanadan
- 2384 Ol nev-res-i nâ-tüvân demâdem
Şevk ile çekerdi mihnet ü gâm
- 2385 Hasret elemi yaman elemdür
Gam bedraka-i reh-i ademdür
- 2386 Derd ü gam-ı hasret-i nihânî
Serv-i kadin etdi hîzrânî
- 2387 Yüz urdı bozılmağa tılısmı
Bir gâyete yetdi za'f-ı cismi
- 2388 Kim peykeri nakş-ı bister oldu
Ra'na kadi bister ister oldu
- 2389 Gün günden olup harâb hâli
Kalmadı sağalmak ihtimâli
- 2390 Derdine devâ bulunmaz oldu
Rencine şifâ bulunmaz oldu

2391 Endîşe-i ömri oldı bâtl
Cân verdi vü oldı Hakka vâsıl

2392 Kimdür ki gelüp cihâna getmez
Kim kâmil olur zevâle yetmez

Üstteki bölüm İbn-i Selamın ölümünü anlatan kısımdır.

2.5.4 - ALICI GÜÇ

Vakanın neticesinde her zaman birinci derecedeki kahraman, asıl kahraman kârlı çıkmaz. Tesadüfen de olsa bu netice başkalarının işine yarar. Sebep olan, arzulanan veya endişe duyulan nesneden başkaları da müteessir olur (Aktaş,1998:154). Mesnevîde de başkahramanlar kurgu içindeki olaylardan karlı çıkmazlar. Bu durum sonucunda ortaya çıkan gerilimler vakanın ayakta durmasını sağlayan duygusal temellerdir. Acı ve sıkıntı içindeki kahramanlar okuyucunu gözünde sembolleşir. Acıları ve ıstırapları ile diğer kahramanları da mesnevî içinde var ederler. Leylâ ve Mecnûn'un akrabaları. Dostları, Nevfel gibi karakterler Leylâ ve Mecnûn'un acıları çevresinde oluşmuş karakterlerdir.

2.5.4.1 - NEVFEL

Mesnevîde Nevfel tipi Mecnûn'un yaşadığı acı olaydan birinci dereceden etkilenen, müteessir olan bir tip olarak karşımıza çıkar. Hatta bu üzüntü Nevfel'in Mecnûn için Leylâ'nın babasına savaş açmasına sebep olur. Mecnûn'un Leylâ ve çevresindekiler için dua etmesi üzerine Nevfel savaşı kaybeder. Tekrar savaş açar ve ikinci savaşı kazanır. Ancak Mecnûn'un bu duasını duyan Nevfel, Leylâ'yı Mecnûn için almaktan vazgeçer. Nitekim Nevfel, Mecnûn'un asıl niyetini anlamıştır.

1415 Kim var idi bir huçeste-fercâm
Ol asrda âdil ü nîkû-nâm

1416 Tîğiyle mesaff müşkili hall
Ma'rûf-ı zemâne adı Nevfel

- 1417 Hem aşk yolunda çoh yögürmiş
Hem çoh sitem-i zemâne görmiş
- 1418 Bezminde misâl-i dürr-i meknûn
Bir gün ohunurdu şi'r-i Mecnûn
- 1419 Gâyetde beğendi tarz-ı pâkin
Mazmûn-ı kelâm ü sûz-nâkin
- 1420 Sordı sıfatın dediler ey şâh
Âşüfte kılupdur anı bir mâh
- 1421 Rüsvalığı edüp özine pîşe
Dâm ü ded ile gezer hemîşe
- 1422 Nevfel kılup ârzû-yı Mecnûn
Ashâb ile kıldı azm-i hâmûn
- 1423 Bir gûşede gördi hâr ü mehcûr
Hâli nesak-ı salâhdan dûr
- 1435 Mecnûn dedi ey yegâne-i ahd
Tedbîrüne çohlar etdiler cehd

- 1436 Çoh ehl-i azâyim etdi tedbîr
Olmadı perî bu dîve teshîr
- 1452 Nevfel dedi ey edîb-i kâmil
Feyz-i nazarumdan olma gâfil
- 1453 Li'llâhi'l-hamd gayretüm var
Gayret kadarınca kudretüm var
- 1454 Sen cehd eyle ki yâr ola ehl
Çün yâr ola ehl kârdur sehl
- 1455 Mecnûn hem ümîd ile olup şâd
Terk etdi tarîk-i tab'-ı mu'tâd
- 1470 Nevfel ki eşitdi ol cevâbı
Terk eyledi şâhed ü şarâbı
- 1471 Cem' etdi sipâh-ı bî-nihâyet
Çaldurdu nefîr ü çekdi râyet
- 1472 Ol kavm hem oldılar haberdâr
Cem' eylediler sipâh-ı hûn-hâr

- 1473 Ref' oldu iki taraıdan âzerm
Hengâme-i rezmi etdiler germ
- 1510 Hem-demlere râzın açdı Neıfel
Kim müşkil-i hâlümi kılun hall
- 1511 Men eşca'-ı ehl-i rûzgârem
Hurşîd-i sipihr-i kâr-zârem
- 1512 Yoh kimsede tâb-ı tığ-i tîzüm
Endîşe-i tâkat-ı sitîzüm
- 1513 Bu rezmde bilmezem nedür hâl
Kim fethüme nusret eyler ihmâl
- 1514 Elbette ki Hak rızâsıdur bu
Bir ehl-i Hakun duâsıdur bu
- 1515 Arz eylediler ki ey cihân-dâr
Mecnûndan olup misen haberdâr
- 1516 Biz cân kıluruz anun fedâsı
A'dâmuzadur anun duâsı

- 1517 Biz kâsd ederüz anun murâdın
Ol düşmene bağlar i'tikâdın
- 1518 Nevfel ki eşitdi ol kelâmı
Kalmadı ol emre ihtimâmı
- 1541 Nevfel dedi ey güzîn-i eşrâf
Yoh mende hilâf-ı adl ü insâf
- 1542 Men mahz-ı mürüvvet ü vefâyem
Gencîne-i gevher-i atâyem
- 1543 Bî-dâd ü sitem degül şîarum
Adl içre tamâmdur ıyârum
- 1544 Men hem hacîlem bu mâcerâdan
Âcizlere kılduğum cefâdan
- 1545 Hakkâ bu degüldi i'tikâdum
Kim hâsıl edem men öz murâdum
- 1546 Bir sınımsa mûmyâ dilerdüm
Bir haste içün şifâ dilerdüm

1547 Gördüm görünür bu emr müşkil
Bîmâr deĝül ilâca kâbil

1548 Bî-dâddan olmışem peşîmân
Afv ede meĝer bu sehvi Sübhân

2.5.5 - YARDIMCI GÜÇ

Anlatılan diĝer şahıslardan her biri bir başkasının tahrikine ihtiyaç duyabilir. İşte bunlara yardımcı adını vermek yerinde olur.(Aktaş,1998:155). mesnevîde tabloyu tamalamak ve olaylarda ateşleyici güçler konumunda olan karakterler vardır.

2.5.5.1 - ZEYD

Mesnevîde Zeyd tipi, hiçbir karşılık beklemeden Mecnûn'u bir dost olarak gören ve ona her tür yardımda bulunmayı isteyen bir kişidir. Yaşamı boyunca Mecnûn'a destek olmak için onun peşinden koşmuştur. Leylâ'dan haberler getirmiştir. Mecnûn'un sevinç ve üzüntülerini paylaşmış ve bunlara tanık olmuştur. Ölümünden sonra onları rüyasında bir cennet bahçesinde görmüş, ebediyen kavuştuklarını insanlara müjdelemiştir. Mezarlarını insanların ziyaretine açarak Mecnûn'a olan sevgisini ve sadakatini göstermiştir.

1785 Sâhib-haber-i efsâne-perdâz
Bu tarz ile kıldı kıssa âĝâz

1786 Kim var idi bir nedîm-i nâdir
Zeyd adlu vefâ-yı ahde kâdir

1787 Meşhûr idi fazlı vü kemâli
Ma'rûf idi hüsni vü cemâli

- 1788 Olmışdı esîr bir nigâra
Büt zîblü Zeynep adlu yâra
- 1789 Çekmişdi mahabbetün cefâsın
Görmüşdi melâmetün belâsın
- 1790 Ol âşık-ı müst-mend ü mahzûn
Eylendi hemîşe meyl-i Mecnûn
- 1890 Pâyâna çü yetdi sa'y-i hâme
Teslîm olındı Zeyde nâme
- 1891 Mektûb ile Zeyd olup sebük-per
Azm eyledi eyle kim kebûter
- 2864 Kim Zeyd-i sitem-resîde-i zâr
Ol vâkıadan olup haberdâr
- 2865 Fi'l-hâl kılup azîmet-i râh
Mecnûn-ı hazîni etdi âgâh
- 2936 Çün gördi bu hâli Zeyd-i gam-nâk
Efgân kılup etdi yahasin çâk

- 2937 Feryâd ile kıldı nevha bünyâd
Evc-i feleğe yetürdi feryâd
- 2938 Zâr ağladı eyle kim hem ol dem
Âhı ünine yığıldı âlem
- 2952 Ol meşhede Zeyd olup mücâvir
Âsâr-ı sadâkat etdi zâhir
- 2953 Ta'mîr için etdi çoh atâlar
Tedrîc ile kıldı çoh binâlar
- 2954 Peyveste harâret-i cigerden
Kandîl-i mezârın etdi rûşen
- 2955 Cârûb ile âb olanda matlûb
Müjgân ile eşki âb ü cârûb
- 2956 Her lahza kılurdu tâze mâtem
Kılmazdı figân ü nâlesin kem
- 2957 Ol mûnis-i müşfik ü muvâfik
Bir gece karîb-i subh-ı sâdık

- 2958 Bîmâr teninde kalmayup tâb
KılmıŖdı mezâra yasdanup hâb
- 2959 Hâb içre görindi ol figâra
Bir bâğda iki mâh-pâre
- 2960 Ruhsârlarında zevkden nûr
Bîm-i gam ü derd-i gussadan dûr
- 2961 Hoş-vakt ü neŖât-mend ü dil-Ŗâd
Ağyâr taaruzından âzâd
- 2962 Her meh-veŖe min ferîŖte-sûret
İhlâs ile olmiŖ ehl-i hidmet
- 2963 Sordı ki bular ne mâhlardur
Ne rütbelü pâdiŖâhlardur
- 2964 Bu ravza ne ravza-i berîndür
Bu kavm ne kavm-i nâzenîndür
- 2965 Budur dediler riyâz-ı Rıdvân
Bu kavm-i huçeste hûr ü gilmân

- 2966 Bu iki meh-i huçeste-ruhsâr
Mecnûn ile Leylî-i vefâ-dâr
- 2967 Çün vâdî-i aşka girdiler pâk
Ol pâkliğ ile oldılar hâk
- 2968 Menzilleri oldu bâğ-ı Rıdvân
Çâkerleri oldu hûr ü gılmân
- 2969 Çün munda rızâ verüp kazâyâ
Sabr eylediler gam ü belâyâ
- 2970 Getdükde cihân-ı bî-vefâdan
Kurtıldılar ol gam ü belâdan
- 2971 Çün Zeyd yuhudan oldu bîdâr
Bu nükteni etdi halka izhâr

2.5.6 - DEKORATİF UNSUR DURUMUNDAKİ KAHRAMANLAR

Tiyatro ve sinemada figüran rolündeki oyuncular gibi anlatma esasına bağılı edebi eserlerde, mahalli rengi aksettiren, dikkatlere sunulmak istenen vaka veya vaka parçasına ait tablonun gözler önünde daha iyi tecessümüne hizmet eden şahıslar da vardır. Bunların vaka içinde yüklendikleri herhangi bir fonksiyon yoktur. Eserde psikolojik hususiyetlerinden de söz edilmez.

Mesnevîde bu özelliklere haiz olan insan dışında varlıklar da bulunmaktadır. Bunlar, Leylâ ve Mecnûn'un birbirlerinden uzak oldukları zamanlarda konuştukları ve münasebette buldukları varlıklardır. Leylâ: mum, pervane, bulut ve ay gibi temsil ettikleri tasavvufî değerler yönünden kendiyile örtüşen varlıklara derdini anlatmıştır.

Mecnûn'sa: dağ, güvercin, ceylan, deve gibi daha çok fiziksel çevrenin var ettiği kavramlarla hemhal olmuştur.

2.5.6.1 - İHTİYAR DİLENCİ

Metinde bu tip Mecnûn tarafından kullanılarak Leylâ'nın yanına gitmek için bir vasıta olarak görülmüştür. Bu dilenci yanına aldığı bir adamı zincire vurarak onu kırbaçlama görüntüsü ile insanlardan yardım toplamaktadır. Mecnûn bu dilenciye yalvararak kendini zincire vurmasını ister. Ve böylece dolaştığı yerlerde Leylâ'yı görme umudunu taşır.

1561 Bir pîr-i hazîn görindi nâgâh

Zencirlü bir esîri hem-râh

1562 Mecnûnun esîre yandı cânı

Ol pîr-i hazîne sordı anı

1563 Kim bu ne esîrdür beyân et

Cürmin men-i mücrime iyân et

1564 Sırr-ı dilin etdi pîr rûşen

Kim dûstdürür değül bu düşmen

1565 Men haste-i beste-i iyâlem

Fakr ile iğen şikeste-hâlem

1566 Bu hem men-i zârdan beterdür

Âvâre vü hâr ü derbederdür

- 1567 Bir rûzî için olup füsûn-sâz
Her dem kıluruz füsûnlar âğâz
- 1568 Tâ hâsıl ola maâş-ı etfâl
Bir şü'bededür bu gördüğün hâl
- 1569 Bu kanlılığa kılupdur ikrâr
Men iyemişem munı giriftâr
- 1570 Sâhib-diyetem men ü bu hûnî
Gör vech-i maâş için füsûnı
- 1571 Tâ kim gezüp eyleye gedâlığ
Bendeni kıla girih-küşâlığ
- 1572 Her ne kazanur gezende ev ev
Taksîm ederüz arada cev cev
- 1573 Kısmetde hem etmişüz karârı
Men yarıyem ü bu şahs yarı
- 1574 Mecnûn dedi sehv edüpsen ey pîr
Dîvânelere gerek bu zencîr

- 1575 Gel hâcetümi menüm revâ kıl
Bend eyle meni muni rehâ kıl
- 1576 Sâyen tek olup senünle hem-seyr
Men ehl-i keremden isteyem hayr
- 1577 Her ne yığılursa bîş ü ya kem
Varın sana eyleyem müsellemler
- 1578 Kasdum bu iki eyleyem men-i zâr
Evden eve seyr müşerîf-vâr
- 1579 Şâyed ki bir evde ola mümkün
Ol zühreye olmağum mukârin
- 1580 Pîr oldı ümîd-i nef' ile şâd
Evvelki esîrin etdi âzâd
- 1581 Zencîre girüp remîde Mecnûn
Erbâb-ı cünûna düzdi kânûn

2.5.6.2 - AVCI

Metinde yabanda yaşamaya başlayan Mecnûn, çölde ceylan yakalamış bir avcıyla karşılaşır. Ona ceylanı bırakması için yalvarır. Avcı hayatını bu şekilde kazandığını söyleyince Mecnûn ona üzerindeki bütün eşyaları verir ve ceylanı kurtarır, ceylanla dost olur.

- 1122 Gördi ki bir avcı dâm kurmuş
Dâmına gazâller yüz urmuş
- 1123 Ol dâma cefâ-yı çerh-i gaddâr
Bir âhunı eylemiş giriftâr
- 1124 Bir âhu esîr-i dâmı olmuş
Kan yaşı kara gözine dolmuş
- 1125 Boynı kurulu ayağı bağlu
Şehlâ gözi nemlü cârı dağlu
- 1126 Ahvâline rahm kıldı Mecnûn
Bandı ana tökdi eşk-i gül-gûn
- 1127 Gönlüne katı gelüp bu bî-dâd
Yumşak yumşak dedi ki sayyâd
- 1128 Rahm eyle bu müşg-bû gazâle
Rahm etmez mi kişi bu hâle
- 1129 Sayyâd bu nâ-tüvâna kıyma
Kıl cânına rahm cânâ kıyma

- 1130 Sayyâd sakın cefâ yamandır
Bilmezsen mi ki kana kandur
- 1131 Sayyâd mana bağışla kanın
Yandırma cefâ odına cânın
- 1132 Sayyâd dedi budur maâşum
Açman ayağın gederse başum
- 1133 Katlinde bu saydun etsem ihmâl
Etfâl ü iyâlüme n' olur hâl
- 1134 Mecnûn ana verdi cümle rahtın
Pâk eyledi berkden dirahıtın
- 1135 Ol turfe gazâlün açdı bendin
Şâd eyledi cân-ı derd-mendin

2.5.6.3 - TÜRK VE ARAP ASKERLERİ

Mesnevîde Nevfel'in Leylâ'nın babasına açtığı savaşta karşılaşırız. Osmanlı askerleri tahakküm sahibi olarak tasvir edilmiştir. Mesnevînin Osmanlı padişahına sunulmuş olması bu tasvirin nedeni olarak düşünülebilir.

- 1525 Çün tîğ çeküp mübâriz-i Rûm
Şâm ehlini etdi emre mahkûm
- 1526 Feth oldı sipâh-ı Türke mensûb
Oldı Arabın sipâhı mağlûb

- 1527 Âdetçe yine ol iki leşker
Rezm etmeği etdiler mukarrer
- 1528 Tığ aldı eline pehlevânlar
Başlar kesilüp tøkildi kanlar
- 1529 Cân eyledi terk-i hâne-i ten
Ol çihmağa açdı tîr revzen
- 1530 Başlarda belâmı çoh görüp akl
Bir özge makâma eyledi nakl

2.5.6.4 - HZ. MUHAMMED, HZ. HIZIR, HZ. MUSA

Divan edebiyatının kaynaklarından en önemlisinin İslam dini olduğu düşünüldüğünde Peygamberin, Hz. Hızır'ın ve Hz. Musa'nın İslam dini içindeki konumları vasıtasıyla dua edilecek kişiler olarak mevzu bahis oldukları görülür.

- 2485 Yâ Rab kemâl-i bâr-geh-i Kibriyâ hakı
Ya'nî fûrûğ-ı nûr-ı ruh-ı Mustafâ hakı
- 2486 Kıl garka bahr-ı aşka vücûdum sefînesin
Fermân-ı Hızra Mûsî eden iktidâ hakı
- 2487 Subh-i visâle eyle bedel şâm-ı hecrümi
Subhun demindeki nefes-i dil-küşâ hakı

2488 Derd ü belâmı râh-ı mahabbetde kılma kem
Râh-ı mahabbetündeki derd ü belâ hakı

2489 Ehl-i dalâletem mana göster hidâyetün
İhdâ-yı râh-ı râst kılan reh-nümâ hakı

2490 Endûh ü derde gönlümi sâhib- tahammül et
Derde tahammül eyleyen ehl-i rızâ hakı

3. SONUÇ

Türk edebiyatında Leylâ ile Mecnûn denince Fuzûlî hatıra gelir. Edebiyatımızın büyük sanatkârı Fuzûlî'nin yazdığı Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi, aynı adı taşıyan diğer şairlerin eserlerinden her yönüyle farklı, akıcı, zengin ve üstündür. Böylesine zengin bir eser hakkında daha fazla araştırma yapmak, her seferinde bu zenginliğin farklı bir yönünü ortaya koymak akademisyenlerin görevi olmalıdır.

Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi'nin roman tekniği bakımından incelenmesi bu niyetle yapılmış bir çalışmadır.

Esere, roman özelliği kazandırmak gibi bir amaç güdülmemiştir. Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi konusu ve yapısı bakımından farklı yönlerden ele almaya müsaittir. Diğer aşk hikâyelerinden farklı olarak, bakış açısı ve anlatıcı, zaman, mekân ve kişilerin bulunduğu bir roman yapısı ihtiva eder. Bu anlamda roman tekniği bakımından incelenmeye uygun görülmüştür.

Fuzûlî, mesnevide bakış açısı yönünden farklı yaklaşımlarda bulunmakla beraber, hakim bir bakış açısından yana olmuştur. Tabii ki bu eser roman tekniği bakımından incelenmeye müsait olduğu için böyle bir sonuç elde edilmiştir. Fuzûlî'nin bu anlamda bilinçli bir yaklaşımda bulunması söz konusu değildir.

Olay örgüsü; gerek şahıslar gerekse yaşanan olayın geniş halk kitlelerine tanınmış olması nedeniyle zengin bir yapıya sahiptir. Olay örgüsünde, şahısların olayın içerisindeki rolleri başarıyla işlenmiş, akıcı, zengin bir dil ve mükemmel bir üslup kullanılmıştır. Böylece eser çağdaşları arasından sıyrılarak layık olduğu yeri bulmuştur.

Eserde zaman, soyut bir kavram olarak ele alınmıştır. Zaman kavramı, geçici, aldaticı olarak nitelendirilmiştir. Bu düşünce yapısı Fuzûlî'nin dünya görüşüyle ilgilidir. Zamanla ilgili olarak kahramanların çağları, gece ve gündüz ayrılık ve birleşme zamanları, kış ve bahar zamanları ele alınarak incelenmiştir.

Mesnevide, mekân kavramı, zaman kavramıyla paralel olarak ele alınmıştır. Kendisinden şikayet edilen, sürekli terk edilmek istenen mekân dünyadır. Fuzûlî, eserin

tamamında dünyanın bir görüntüden ibaret olduğu izlenimini vermiştir. Bunun dışında eserde adı geçen ev, okul, sokak gibi fiziksel mekânlardan bahsedilmiştir.

Çalışmada şahıslar, bütün yönleriyle tanıtılmış, roman tekniği bakımından ele alınması gereken kategorilerle tanıtılmıştır.

Eserin başkahramanları Mecnûn ve Leylâ'dır. Eserin tamamında Mecnûn Leylâ'ya, Leylâ da Mecnûn'a kavuşma ümidi içerisindedir. Ancak bu kavuşma mümkün olmaz. Fuzûlî hikâyenin böyle sonuçlanmasından memnundur. Çünkü Fuzûlî dünyayı bir ayrılık mekânı olarak görmektedir. Kendisini en iyi ifade ettiği eserlerinden biri olarak bu mesneviyi göstermek yanlış olmaz.

Bir eseri meydana getiren unsurları, eserin olay örgüsünü, zaman ve mekân kavramlarını, şahısları yeterince tanımadan eser anlaşılabilir.

BİBLİYOGRAFYA

1. AKARCA, Döndü (2006), Nef'î'nin Gazellerinin Mahlas Beyitlerinde Şiir ve Şair, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 2
2. AKDENİZ, Safiye (2007), Hikaye ve Romanda Anlatıcıya Göre Metin Tipleri Bakış Açısı ve Odaklanma, www.egeedebiyat.org
3. AKTAŞ; Şerif (1998), Roman Sanatı ve İncelemesine Giriş, Başer Yayınları, Ankara
4. AYAN, Hüseyin (2001), Leylâ vü Mecnûn, Dergah Yayınları, İstanbul
5. BACHELLARD, Gaston (1996), Mekânın Poetrisi (Çeviren: Aykut Derman), Kesit Yayınları, İstanbul
6. Büyük Türk Klasikleri, (1986) , Söğüt Yayınları, İstanbul, Cilt 3, Sayfa 308-309
7. ÇETİŞLİ, İsmail (2001), Batı Edebiyatı ve Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara
8. DONUK, Abdülkadir (1980-81), Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 33, Sayfa 147-148
9. E. M. Forster (1985), Roman Sanatı (Çeviren: Ünal Aytür), Adam Yayınları, İstanbul, Sayfa 22
10. FURRER, Priska (Haziran 2000), Mekânın Adlandırılması ve Tarihsel Romanda Tarih Bilinci (Çeviren: İnci Tuna), Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 198, Sayfa 32
11. GÜLER, Zülfi (1999), Leylâ ve Mecnûn'da Evlilik ve Aile Teması, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, Sayfa 101-128
12. İZ, Mahir (2001), Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul
13. KAHRAMAN, Mehmet (2000), Leylâ ve Mecnûn Romanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

14. KAPLAN, Mehmet (1991), *Tip Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul
15. KIRAN, Zeynel-Ayşe (2000), *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seçkin Yayınları, Ankara, Sayfa 36
16. KORKMAZ, Ramazan (2007), *Romanda Mekan Poetiği*, “Ayşenur Külahlıoğlu-İslâm-Süer Eker”, *Edebiyat ve Dil Yazıları*, Grafiker Yayınları, Ankara, Sayfa 399-414
17. KUR’AN-I KERİM Meali (2001), Hayat Yayınları, İstanbul
18. LİNGS, Martin (2003), *Simge ve Kökenörnek: Oluşum Anlamı Üzerine* (Çeviren: Tevfik Turan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Sayfa 47
19. LUKACS, Georg (1999), *Estetik 1* (Çeviren: Ahmet Cemal), Payel Yayınları, İstanbul
20. MORAN, Berna (1983), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1-2-3*, İletişim Yayınları, İstanbul
21. PALA, İskender (1995), *Dîvan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara
22. PAMUK, Orhan (1998), *Benim Adım Kırmızı*, İletişim Yayınları, İstanbul
23. PEKTAŞ, Muhittin (2006), *Fuzûlî’nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi’nin Metin Kırılması Yöntemiyle Çözümlemesi*, Bilkar Bilge Karınca Yayınevi, İzmir
24. POSPELOV, N. Genandy (1995), *Edebiyat Bilimi* (Çeviren: Yılmaz Onay), *Evrensel Kültür Kitaplığı*, İstanbul, Sayfa 95
25. R. Welles-A, Warren (1983), *Edebiyat Biliminin Temelleri* (Çeviren: A. Edip Uysal), *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Sayfa 304
26. ROLAND, Bourneur-QUELLET, Real (1989), *Roman Dünyası ve İncelemesi* (Çeviren: Hüseyin Gümüş), *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara
27. SAĞLIK, Şaban (Temmuz 2002), *Kurmaca Alemin Kurmaca Sözcülerinden Romanda Zaman, Mekan, Tasvir, Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, Sayı 65-66-67, Sayfa 111

28. ŞAHİNLER, Necmeddin (1999), Siyah ve Yeşil, Kur'anda Renk Sembolizmi, İnsan Yayınları, İstanbul
29. ŞERİATİ, Ali (1996), Kevir (Çeviren: Muhammed Nayif Şâyir), Fecr Yayınları, Ankara, Sayfa 8
30. TANPINAR, Ahmet Hamdi (1997), 19. yy. Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Yayınları, İstanbul
31. TEKİN, Mehmet (2001), Roman Sanatı 1, Ötüken Yayınları, İstanbul
32. UMBERTO, Eco (1995), Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti (Çeviren: Kemal Atakay), Can Yayınları, İstanbul, Sayfa 64
33. YILDIRIM, Ali (2006/a), Klasik Şiirde Romantik Söylem ve Osmanlı Romantizmi, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Cilt 2, Ankara, Sayfa 98-107
34. YILDIRIM, Ali (2006/b), Renk Simgeçiliği ve Galib'in Üç Rengi, Milli Folklor, Sayı 72, Ankara, Sayfa 129-140

ÖZ GEÇMİŞ

Selma ALEMDAROĞLU, 1980 yılında Elazığ'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Elazığ'da tamamladıktan sonra 1997 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandı. 2001 yılında üniversite öğrenimini tamamlayan ALEMDAROĞLU Erzurum'da öğretmenliğe başladı. Karakoçan Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak çalıştı. Halen Elazığ Yurtbaşı İlköğretim Okulu'nda Türkçe öğretmeni olarak görev yapmaktadır.